

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET

Radovan Mihailović

PRUGA TITOGRAD - NIKŠIĆ NA STRANICAMA POBJEDE
MASTER RAD

Nikšić 2024.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Radovan Mihailović

Datum i mjesto rođenja: 09. 12. 1994, Cetinje

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina završetka studija: Istorija, osnovne studije 2017, specijalističke 2018

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv postdiplomskog studija: Istorija

Naslov rada: Pruga Titograd - Nikšić na stranicama pobjede

Fakultet/Akademija na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet Nikšić

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave master rada: 11.07.2023.

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranda

Mentor: dr Adnan Prekić

Komisija za ocjenu rada

Komisija za odbranu rada: dr Adnan Prekić, dr Nenad Perošević, dr Živko Andrijašević

Lektor

Datum odbrane

Datum promocije

Predgovor

Predmet istraživanja je medijska prezentacija projekta izgradnje pruge Titograd – Nikšić, koja je u Prvom petogodišnjem planu obnove i razvoja Crne Gore definisana kao najznačajniji državni, infrastrukturni projekat. To znači da sama izgradnja pruge, i sve ono što je pratilo taj proces, neće biti u glavnom fokusu istraživanja, već način na koji zvanični-socijalistički režim, želi da u javnosti predstavi ovaj projekat. Veoma je važno naglasiti da izgradnja ove pruge pored ekonomskog ima i snažan ideološki karakter, jer je ovaj projekat trebao da pokaže kako nove-socijalističke vlasti na konkretnom primjeru pokazuju superiornost socijalističkih društvenih i ekonomskih odnosa. Predmet istraživanja stoga neće biti konkretne aktivnost izgradnje pruge (najznačajniji elementi tog procesa biće obrađeni u uvodnim poglavljima), već način na koji su socijalističke vlasti željele da taj projekat predstave u javnosti. Taj način predstavljanja projekta javnosti mi u ovom radu pratimo kroz izvještavanje *Pobjede*.

Osnovno istraživačko pitanje rada definisano je oko pretpostavke da je Komunistička partija Crne Gore projekat izgradnje pruge Titograd – Nikšić iskoristila za promociju novih socijalističkih odnosa u društvu. Uključivanjem ogromnog broja mladih ljudi tokom izgradnje ovog projekta, socijalistička vlast željela izvršiti izvjestan ideološki pritisak na mlade-graditelje pruge. List *Pobjeda* tokom radova na izgradnji pruge nije imao obavezu samo da izvještaja o razvoju i toku projekta, već je funkcija ovog medija bila i da kreira javni diskurs u kome će se prikazati sve navodne prednosti socijalističkog društva. *Pobjeda* je sa pruge izvještavala sa jasno pripremljenom ideološkom platformom, koja je bila u funkciji afirmisanja političkih ideja i vrijednosti socijalističkog sistema u Crnoj Gori. Osnovna funkcija projekta izgradnje pruge Titograd – Nikšić, kao najznačajnijeg objekta Prvog Petogodišnjeg plana bila je da pokaže kako su u Crnoj Gori uspostavljeni novi društveni odnosi koji garatuju prosperitet i koji rješavaju i najteže probleme, kao što je između ostalog bila saobraćajna nepovezanost Crne Gore.

Osnovni izvor za ovo istraživanje je *Pobjeda*, i srž samog rada čini analiza njenih tekstova. Međutim, za pisanje rada korišćena je široka literatura. Na prvom mjestu treba spomenuti monografiju *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*¹, koja je izašla nekoliko mjeseci po puštanju pruge u saobraćaj. To je u stvari bilo propagadno štivo koje je na dvijestotinjak strana govorilo o

¹ *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949.

gradnji i značaju pruge za crnogorski i jugoslovenski narod. Monografija je veoma važna jer su u njoj mogu pronaći tehničke informacije o radovima (količina materijala koji je iskopan, broj tunela i usjeka i sl), govori političara kao i intervjui sa radnicima. Diplomski rad iz 2017. godine odbranjen na Odsjeku za Istoriju kandidata Radomira Đurovića *Uloga omladinskih radnih akcija u obnovi i izgradnji Crne Gore u periodu socijalizma 1945-1991*.² Jedno od poglavlja ovog rada odnosio se na izgradnju pruge Nikšić - Titograd. U posebnom poglavlju pod nazivom *Gradnja pruge Nikšić - Titograd, podvig i pobjeda rada*, Đurović je opisao okolnosti u kojima se obnavljala i gradila SR Crna Gora, kao i angažovanje samih omladinskih radnika, a za to je i imao žive svjedoke koji su bili vinovnici samih radnih akcija. Đurović je autor još jednog naučnog članka koji referira na ovu oblast. U časopisu Matica³ objavio je članak *Socijalističke pruge u Crnoj Gori*, u kome je osim izgradnje pruge Titograd-Nikšić, opisao izgradnju pruge Beograd-Bar. Kapitalno djelo koje objašnjava storijski kontekst i detalje vezane za izgradnju pruge je monografija *100 godina željeznice Crne Gore*.⁴ U ovoj monografiji, jedno od poglavlja koje je napisao prof. dr Branislav Kovačević, bavi se izgradnjom pruge, i u tom djelu detaljno je prikazano kako je rođena ideja o izgradnji pruge, kako su tekli pripremni radovi, kako je i u kom obimu bila angažovana radna snaga, prevashodno mladi i konačno kako je proteklo samo otvaranje pruge. Branislav Marović je takođe pisao o značaju izgradnje pruge tako što je Crna Gora napokon povezana sa ostatkom Jugoslavije. Osim toga pisao je o značaju povezivanja lučkih gradova Bara i Dubrovnika, kao i o promjenama koje su uslijedile gradnjom željezničke infrastrukture. On je to napisao u knjizi *Ekonomika istorija Crne Gore*.⁵ Razvojem saobraćajne infrastrukture se bavio i Radovan Radonjić u knjizi *Socijalizam u Crnoj Gori*,⁶ kao i prof. dr Nenad Perošević u članku *Izgradnja željezničke pruge Nikšić - Titograd 1947-1948*.⁷ O razvoju NRCG i prvom petogodišnjem ekonomskom planu gdje je veliki dio investicija uložen u izgradnju pruge je pisao i dr Adnan Prekić u monografiji *Crvena ideja Crne Gore*.⁸ O gradnji pruge kao dio petogodišnjeg plana imamo i u knjizi *Istorija Crne Gore*⁹ autora Živka Andrijaševića i Šerba Rastodera. U ovu grupu radova uklapa se i djelo

² Radomir Đurović, *Uloga omladinskih radnih akcija u obnovi i izgradnji Crne Gore u periodu socijalizma 1945-1991*, Nikšić, 2017.

³ Radomir Đurović, *Socijalističke pruge u Crnoj Gori*, Matica, broj 77, proljeće 2019.

⁴ Branislav Kovačević, *100 godina željeznice Crne Gore*, Podgorica 2009.

⁵ Branislav Marović, *Ekonomika istorija Crne Gore*, Podgorica 2018.

⁶ Radovan Radonjić, *Socijalizam u Crnoj Gori*, Podgorica 2013.

⁷ Nenad Perošević, *Izgradnja željezničke pruge Nikšić - Titograd 1947-1948*, Tokovi, Berane, 2012.

⁸ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica, 2020.

⁹ Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore*, Podgorica 2006.

Vukajla – Miša Gluščevića *Heroizam u ratu i entuzijazam u slobodi*¹⁰, u kome je opisao na koji način se vršila propaganda o značaju pruge da bi se prikupio što veći broj radnika. Zatim je pisao o strukturi radnika i o logorskom životu radnika koji su radili u više smjena.

U radu ćemo pokušati da damo odgovor na četiri hipoteza:

1. Pretpostavljamo da je Komunistička partija Crne Gore projekat izgradnje pruge Titograd – Nikšić iskoristila za promociju novih socijalističkih odnosa u društvu.
2. Pretpostavljamo da je uključivanjem ogromnog broja mladih ljudi tokom izgradnje ovog projekta, socijalistička vlast željela izvršiti izvjestan ideološki pritisak na mlade-graditelje pruge.
3. Vjerujemo da list Pobjeda tokom radova na izgradnji pruge nije imao obavezu samo da izvještaja o razvoju i toku projekta, već je funkcija ovog medija bila i da kreira javni diskurs u kome će se prikazati sve navodne prednosti socijalističkog društva.
4. Vjerujemo da je list Pobjeda je sa pruge izvještavao sa jasno pripremljenom ideološkom platformom, koja je bila u funkciji afirmisanja političkih ideja i vrijednosti socijalističkog sistema u Crnoj Gori.

Rad se sastoji od predgovora, tri poglavlja i zaključka. U prvom poglavlju *Posleratna Crna Gora – ratne posljedice i obnova zemlje* objasniće se istorijski kontekst u kome je smješteno istraživanje. To podrazumjeva uvodnu studiju o Drugom svjetskom ratu u Crnoj Gori, posljedicama ratnih razaranja, načinom organizovanja posleratne vlasti, kao i početkom procesa obnove zemlje. Ovo poglavlje treba da pruži istorijski okvir za dalje istraživanje i ukaže na ključne elemente političkog, društvenog i ekonomskog života u Crnoj Gori u periodu istraživanja. *Ekonomski i politički značaj pruge Titograd – Nikšić* je drugo poglavlje rada. U ovom poglavlju ukazaćemo na ekonomski značaj projekta izgradnje pruge Titograd – Nikšić. To podrazumjeva problematizaciju pitanja Prvog petogodišnjeg plana obnove i pruge koja je ključni objekat tog plana. U ovom poglavlju ukazaćemo na osnovne ekonomske parametre izgradnje pruge kao što su: trasa pruge, sredstva neophodna za izgradnju, radnu snagu i druge resurse. U ovom poglavlju biće objašnjeni svi tehnički, graditeljski i ekonomski parametri izgradnje pruge sa posebnim osvrtom na značaj ovog projekta za posleratnu obnovu Crne Gore. Poglavlje tri *Mi gradimo prugu – pruga gradi nas* bi

¹⁰ Vukajlo – Mišo Gluščević, *Heroizam u ratu i entuzijazam u slobodi*, Podgorica 2015.

formalno trebalo da bude najznačajnije poglavlje rada u kome ćemo objasniti osnovne ciljeve i planove socijalističkih vlasti u vezi sa izgradnjom pruge, koji se ne odnose na direktne ekonomske benefite ovog infrastrukturnog projekta. To podrazumijeva analizu sadržaja lista Pobjeda posebno u onom dijelu u kome se kroz taj list želi oblikovati javno mnjenje, a gradioci pruge i sam projekat predstaviti kao značajan uspjeh socijalističkih društvenih odnosa. U ovom poglavlju neophodno je izdvojiti ključne političke i vrijednosne poruke koji se žele poslati kroz ovaj proces. Takođe, u ovom poglavlju potrebno je i osvrnuti se na konkretne ideološke aktivnosti partijskih organa i masovnih organizacija na samom gradilištu. Poruke koje se žele prenijeti, kao i njihova osnovna ideološka funkcija. U *Zaključku* osim sveobuhvatnog osvrta na izgradnju pruge Titograd – Nikšić i njene funkcije u indoktrinaciji mladih, i oblikovanju javnog diskursa socijalističke Crne Gore, osvrnućemo se i na osnovna istraživačka pitanja i postavljene hipoteze istraživanja. Na kraju su sumirani osnovni rezultati istraživanja, saopšteni najznačajniji zaključci i ukazano na perspektivu koju ovaj rad otvara za buduća istraživanja na ovom polju.

1. Poslijeratna Crna Gora – ratne posljedice i obnova zemlje

Uslovi za oslobođenje Crne Gore od njemačke okupacije stvorili su se tokom jeseni 1944, nakon što je propao pokušaj uništenja partizanskih snaga u sjeveroistočnom dijelu Crne Gore (operacija Ribecal¹¹). Uslijedila su oslobođenja crnogorskih gradova. Tako je Nikšić oslobođen 18. septembra, Cetinje 13. novembra, crnogorsko primorje u toku novembra i Podgorica 19. decembra. Posljednji grad koji je oslobođen na teritoriji Crne Gore je Bijelo Polje 4. januara 1945. godine. Time je okupacija Crne Gore završena.¹² Crnogorski odredi su nastavili borbu za oslobođenje ostatka Jugoslavije, a ta borba je trajala sve do 17. maja 1945. godine.

Drugi svjetski rat je ostavio ogromne posljedice u Crnoj Gori. Za četiri godine, zemlja je izgubila više od 10% stanovništva ili 40 446 ljudi. Tokom rata internirano bilo je internirano 95 346 osoba, a invalida je ostalo 26 144. Ako se ove brojke saberu i sabere sa procjenom o broju stanovnika iz 1941. godine (425 964), ispada da je 32% stanovništva Crne Gore stradalo od fašističkog, nacističkog terora i samog unutrašnjeg sukoba.¹³ Oko 14500 partizanskih boraca iz Crne Gore poginulo je u borbama širom Jugoslavije. Ratna šteta je procijenjena na 43 milijarde i 813 miliona dinara.¹⁴ Procijenjeno je da je tokom rata stradalo 50% kulturnih i materijalnih dobara Crne Gore, dok se za neka područja ta šteta kreće od 75% do 100%. Četvrtina građana je ostalo bez krova nad glavom. uništeno je 22 354 kuće za stanovanje, 53 967 pomoćnih objekata, 878 državnih zgrada od čega 321 škola. Predratni skromni industrijski pogoni su uništeni (Arsenal Tivat, fabrika sapuna Kotor, uljara u Baru). Od 16 pilana, 13 je uništeno. Gotovo 70% stočnog fonda je nestalo, a procjenjuje se da je opljačkano 2 709 364 grla razne stoke, uništeno 370 tona hrane i oštećeno 22 388 hektara obradivog zemljišta.¹⁵ Oštećena je i uništena i onako siromašna infrastruktura. Tako je stradalo 1 510 km puteva i porušeno je 300 mostova.¹⁶ Ipak, sa završetkom ratnih operacija, otpočela je obnova zemlje.

¹¹ Radoje Pajović, *Kontrarevolucija u Crnoj Gori – četnički i federalistički pokret*, Cetinje 1977, str. 493.

¹² Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica 2006, str. 429.

¹³ Branislav Marović, *Ekonomska istorija Crne Gore*, Podgorica 2018, str. 432.

¹⁴ Šerbo Rastoder, Živko Andrijašević, Dragutin Papović, *Istorijski leksikon Crne Gore 2, Crn – Cu*, Podgorica 2006, str. 368. Kurs se obračunavao 44 dinara za 1 dolar, tako da je šteta iznosila 995 750 000 američkih dolara. Branislav Marović, *Ekonomska istorija Crne Gore*, Podgorica 2018, str. 432. Usklađeno sa inflacijom, to bi danas iznosilo 16 910 656 291 dolara. <https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1945?amount=995750000>

¹⁵ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 72-73.

¹⁶ Branislav Marović, *Ekonomska istorija Crne Gore*, Podgorica 2018, str. 432.

Prvi broj novinskog lista Pobjede izašao je 24. oktobra 1944. godine u Nikšiću, kao ratna novina i glasilo Narodnooslobodilačkog fronta Crne Gore i Boke. Novina je štampana na četiri strane, a prvu stranu je krasio naslov *Beograd je slobodan*.¹⁷ Navodno je naziv novini dao Blažo Jovanović *pošto je pobjeda na sve strane*. Prvu redakciju su činili Puniša Perović – glavni i odgovorni urednik, Branko Drašković – zamjenik glavnog i odgovornog urednika, Jovan Vukmanović – urednik rubrike o NOB-u, Mirko Banjević – urednik kulturne rubrike, Erih Koš – urednik spoljnopoliitičke rubrike, Aleksije Obradović – urednik unutrašnje rubrike i Radovan Đuranović – urednik rubrike o NOF-u.¹⁸ U Nikšiću su izašla tri broja, a nakon oslobođenja Cetinja 13. novembra, redakcija se prebacila na Cetinju. Nakon rata prestala je da bude ratna novina. Izlazila je dva puta nedjeljno, da bi od 1. januara 1948. počela da izlazi svakodnevno, jer su tako *zahtijevale društvene potrebe, pošto je bilo neophodno da se građani svakodnevno obavještavaju o zbivanjima u Republici, zemlji i svijetu*.¹⁹ Od kraja 1946. do kraja 1948. Pobjeda je objavila oko 708 tekstova koji su se ticali pruge Titograd – Nikšić. Ti tekstovi su bili razlojki, od teksta koji se sastoji od nekoliko rečenica bez naslova u kojem prenose neku informaciju, do tekstova od nekoliko strana koji sadrže obilje podataka i opisa. Uz tekstove, na stranicama Pobjede je objavljeno i 133 crno-bijele fotografije. Igrala je veoma važnu ulogu u izvještavanju stanovništva o obnovi zemlje.

Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja je na svom IV zasijedanju na Cetinju održanom od 15. do 17. aprila preimenovana u Crnogorsku narodnu skupštinu (od 15. februara 1946. Narodna skupština NR Crne Gore), dok su narodnooslobodilački odbori postali narodni odbori.²⁰ Istovremeno, na sjednici Skupštine od 17. aprila, formirana je prva narodna Vlada Crne Gore. Na čelu Vlade nalazio se prvi čovjek KP u Crnoj Gori Blažo Jovanović. Vlada je imala dva potpredsjednika i deset ministarstava (unutrašnjih poslova, pravosuđa, prosvjete, finansija, industrije, rudarstva, trgovine i snadbijevanja, poljoprivrede i šumarstva, socijalne politike i

¹⁷ *Pobjeda*, 24. oktobar 1944, br. 1, str. 1.

¹⁸ Slobodan Vuković, *Pobjeda hiljadudevestočetredesetčetvrti – hiljadudevestodevedesetčetvrti*, Podgorica 1994, str. 7-8.

¹⁹ Isto, str. 18.

²⁰ Branislav Marović, *Od Crnogorske narodne skupštine do Ustavotvorne skupštine Crne Gore (15. april 1945 – 31. decembar 1946)*, Istorijski zapisi 2, Titograd 1980, str. 158-159.

narodnog zdravlja i ministarstvo građevine).²¹ Ovom odlukom izvršena je tranzicija iz ratne etape u mirnodobsku etapu političkog razvoja.²²

Nakon organizovanja izbora za Ustavotvornu skupštinu Jugoslavije u novembru 1945, počele su pripreme za organizovanje izbora za prvu poslijeratnu crnogorsku skupštinu, koja je imala zadatak da donese novi ustav. Izbori su raspisani za 3. novembar 1946. godine.²³ Na izborima za Ustavotvornu skupštinu glasalo je gotovo 96.38% upisanih birača. Visoka izlasnost je omogućila komunistima da legalizuju vlast koju su preuzeli nakon rata.²⁴ Na izborima samo je Narodni front podnio svoje kandidate i od 107 poslanika, osvojio je 100% poslaničkih mjesta.²⁵ Ustavotvorna skupština je održana 20. novembra 1946. na Cetinju, a već 13. decembra Vlada je Skupštini poslala nacrt ustava.²⁶ Ovaj Ustav iz 1946. godine je uveo centralističko upravljanje državom, a sonovni koncepti su preuzeti iz Staljinovog Ustava iz 1936. godine. Iako je u Ustavu FNRJ samostalnost republika bila prenaplašena (iz političkih razloga, tek završenog rata, težnje za nacionalom emancipacijom i sl), savezni organi su imali mnogo veću vlast i ovlašćenja od republičkih organa.²⁷ Pruga Titograd – Nikšić je građena za vrijeme vrhunca centralizacije u zemlji i proces decentralizacije je počeo u godinama nakon njenog završetka.

Federalna Crna Gora je 1. marta 1945. godine imala 365 625 stanovnika, odnosno 26.4 žitelja na km². Najgušće naseljeni predjeli su u Primorju i Zetska ravnica, a najređi sjeverositočni djelovi. Na drugoj strani, najveći prirodni priraštaj je u Pljevljima, Beranama, Bijelom Polju i Nikšiću, dok

²¹ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 67.

²² Branislav Marović, *Od Crnogorske narodne skupštine do Ustavotvorne skupštine Crne Gore (15. april 1945 – 31. decembar 1946)*, Istorijski zapisi 2, Titograd 1980, str. 160-161.

²³ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 67-68.

²⁴ Isto, str. 68.

²⁵ Branislav Marović, *Od Crnogorske narodne skupštine do Ustavotvorne skupštine Crne Gore (15. april 1945 – 31. decembar 1946)*, Istorijski zapisi 2, Titograd 1980, str. 169.

²⁶ Ustav je definisao Crnu Goru kao narodnu državu republikanskog karaktera, koja je na osnovu prava na samoopredjeljenje, uključujući i otcjepljenje, s ostalim republikama odlučila da na ravnopravnoj osnovi konstruiše Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju. Mandat Skupštine je trajao četiri godine. Uspostavljen je Prezidijum koji je bio operativno tijelo Skupštine i koji se sastojao od predsjednika, dva potpredsjednika, sekretara i deset članova Skupštine. Vlada je definisana kao najviši izvršni organ i upravni organ državne vlasti koju je imenovala i razrješavala Skupština. Izvršna vlast se dijelila na dva nivoa, odnosno na savezno-republikanska i republikanska ministarstva. Razlika je u tome što su republikanska ministarstva imala veći stepen autonomije u odnosu na savezno-republikanska ministarstva, koja su morala da rade u konsultacijama sa savezним ministarstvima. Narodni odbori su predstavnički vlasti na određenom prostoru, birani su tajnim glasanjem, a u odnosu na veličinu mjesta njihov mandat je trajao dvije (sela) i tri (gradovi) godine. Ustavom je garantovana jednakost pred zakonom i zabranjen je svaki vid vjerske, rasne i nacionalne mržnje. Žene su postale jednake sa muškarcima. Glavni grad je postao Titograd. Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 68-69.

²⁷ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1988, knj. 3 Socijalistička Jugoslavija 1945 – 1988*, Beograd 1989, str. 9-17.

je najmanji u Boki Kotorskoj, oko Cetinja i u Drobnjacima. Na 1000 muškaraca dolazilo je 1293 žena.²⁸ U naredne tri godine broj stanovnika je rastao, tako da je u vrijeme završetka pruge 1948. broj stanovnika iznosio 377 189.²⁹ Treba napomenuti i da je u toku perioda 1945-1948. iz Crne Gore u Vojvodinu preseljeno 5 394 porodice sa 37 425 članova, čime su crnogorski kolonisti činili 12.5% ukupnog broja kolonista u Vojvodini.³⁰

Jedna od ključnih političkih teza komunističkih vlasti u posleratnoj Crnoj Gori, bila je ona o ekonomskoj zanemarenosti Crne Gore u Kraljevini Jugoslaviji. Često su potencirali na tezi da su se tadašnje vlasti prema njoj odnosile *maćehinski* i da im je cilj bio da je drže u pasivnosti, i tako su koristili pojedinačne primjere.³¹ Tako je za vrijeme Kraljevine Jugoslavije Crna Gora u ukupnom broju fabrika učestvovala sa 0.52%, u ukupnom kapitalu 0.20%, u pogonskoj snazi 0.17%, u broju radnih mjesta 0.10%, u vrijednosti industrijske proizvodnje 0.33%, dok je jedna zanatska radnja dolazila na 247 stanovnika. Vrijednost industrijske proizvodnje po stanovniku dostizala je tek 15.5% jugoslovenskog prosjeka i bila je slična onoj u Makedoniji, ali daleko ispod ostalih djelova zemlje. Nacionalni dohodak je bio 31% jugoslovenskog prosjeka.³² Što se tiče putne infrastrukture ona je bila na dobrom nivou ako se uzme u obzir teritorija i broj stanovnika Crne Gore u odnosu na ostatak Jugoslavije, dok je željeznička infrastruktura bila ispod državnog prosjeka. Putna mreža Crne Gore je iznosila 4.6%, a željeznička 0.96% od ukupne putne i željezničke infrastrukture u Jugoslaviji.³³

O obnovi zemlje razmišljalo se još tokom rata. Povjereništvo za ekonomsku obnovu pri NKOJ-u napisalo je smjernice kako da se počne sa obnovom zemlje. U njima se tražilo od svakog zemaljskog vijeća da formira organe koji bi vodili ekonomsku obnovu. Poštujući te zahtjeve, CASNO je na sjednici održanoj 17. jula 1944. formirao Odjeljenje za ekonomsku obnovu, na čijem čelu se nalazio Vlado Lazarević. Pola godine kasnije, 12. decembra 1944, Odjeljenje je transformisano u Komisiju za ekonomsku obnovu pri novoformiranom Privrednom savjetu.³⁴ Na Cetinju je 25. i 26. februara 1945. održana Konferencija privrednika Crne Gore i Boke, a glavnu

²⁸ Bogumil Hrabak, *Crna Gora u avnojevske Jugoslaviji 1945-1966*, Istorijski zapisi 1-2, Podgorica 2012, str. 176.

²⁹ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 93.

³⁰ Željko Bjeletić, *Razvoj poljoprivrede Crne Gore od 1945. do 1952*, Istorijski zapisi 1-4, Podgorica 2008, str. 254.

³¹ U staroj nenarodnoj Jugoslaviji Crna Gora je bila *pastorče*, tvrdio je Savo Brković, poslijeratni ministar građevinarstva. Savo K. Brković, *Borba za ostvarenje privrednog plana*, Pobjeda 9. mart 1947, br. 10, str. 1-2.

³² Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica 2006, str. 349.

³³ D. L., *Privredni značaj pruge Nikšić - Titograd*, Pobjeda 9. april 1947, br. 16, str. 2.

³⁴ Radovan Radonjić, *Socijalizam u Crnoj Gori*, Podgorica 2013, str. 299-300.

riječ su vodili Petar Komnenić, povjerenik za trgovinu i industriju i Jovan Četković, povjerenik za poljoprivredu. Njih dvojica su govorili o smjernicama kojima će ići izgradnja privrede, koju su klasifikovali u tri sektora: državni, zadružni i privatni. Iskristalisali su i probleme koji će se morati riješiti da bi obnova bila uspješna. To su: dovođenje u red putničkog i teretnog saobraćaja; rješenje valutnog pitanja uvođenjem jedinstvenog novčanog sistema za cijelu Jugoslaviju; osnivanje Privredne banke za kreditiranje privrede na teritoriji Crne Gore i Boke; obnavljanje Trgovinsko-industrijske i Zanatske komore u Podgorici; osnivanje jedne centralne trgovačke zadruge sa sjedištem u Podgorici; revizija svih izdatih dozvola i ovlaštenja, zanatskih, trgovačkih i industrijskih, koja su izdata pod okupacijom; olakšavanje i ubrzanje postupka izdavanja pasoša privrednicima za inostranstvo i osnivanje zanatsko-kreditnih i nabavljачkih zadruga.³⁵ U prvim godinama obnova se izvodila u dvije faze. Prva faza je trajala od oslobođenja do marta 1946. kada je obnova vršena bez opšteg plana, dok je druga faza trajala od marta 1946. do aprila 1947. kada je donesen Prvi petogodišnji plan. Za drugu fazu, kao plan obnove korišćen je plan Savezne planske komisije.³⁶ Obnova je u ove dvije faze podrazumijevala vraćanje na stanje prije Drugog svjetskog rata i pripremu za prelazak na plansko pokretanje i usmjeravanje aktivnosti.³⁷

Prije obnove, nova vlada je morala da se pozabavi jednim od najvažnijih problema u funkcionisanju države, a to je ishrana stanovništva. Postojeća poljoprivreda po oslobođenju nije mogla da zadovolji potrebe za hranom. Problem se pokušao riješiti velikim obimom poljoprivredne proizvodnje u proljeće 1945. godine, kada je uz pomoć državnih kapaciteta, zasijano gotovo cijelo obratno zemljište u državi. Ovaj ambiciozni plan pokvarila je suša koja je nastupila tokom ljeta 1945, tako da je Crna Gora morala da uvozi hranu iz drugih republika. Država je takođe kontrolisala cijene osnovnih prehrabrenih proizvoda, ali zbog visokih cijena transporta, hrana je bila skuplja u prosjeku 25% nego u drugim republikama.

Vlada Narodne Republike Crne Gore je 25. jula 1946. godine donijela Zakon o obnovi porušenih i oštećenih i dovršenju započetih zgrada na teritoriji Crne Gore. Zakon je regulisao obaveze vlasnika porušenih objekata u pogledu raščišćavanja ruševina i podizanja bankarskih kredita za nabavku materijala za obnovu građevina. Sami Fond za obnovu je finansirao opravku 12 hiljada

³⁵ S. V, *Konferencija privrednika Crne Gore i Boke*, Pobjeda 4. mart 1945, br. 16, str. 4.

³⁶ Branislav Marović, *Ekonomika istorija Crne Gore*, Podgorica 2018, str. 434.

³⁷ Radovan Radonjić, *Socijalizam u Crnoj Gori*, Podgorica 2013, str. 299-300.

zgrada za stanovanje i 360 zgrada za društvene službe, bolnice, škole.³⁸ Posebna pažnja se posvetila izgradnji Podgorice, čija je obnova sprovedena pod parolom: Na ruševinama Podgorice izrasta novi, socijalistički Titograd.³⁹ Kako bi se brže rješavali problemi, pri Ministarstvu građevina su 2. aprila 1946. osnovane dvije ustanove za izvođenje građevinskih radova: Zemaljsko građevinsko preduzeće Crne Gore i Zemaljski građevinski projektantski biro Crne Gore. Sve ovo je uslovilo da 1947. godine građevinarstvo čini 24.1% crnogorskog dohotka. Poređenja radi, prosjek u Jugoslaviji je bio 9.3%.⁴⁰

Nakon prve dvije godine obnove urađeno je mnogo u obnovi zemlje. Sprovedenjem agrarne reforme i nacionalizacije, stekli su se uslovi da se pređe na plansku privredu. Upravo je donošenje Prvog petogodišnjeg plana FNRJ u aprilu 1947. godine označilo početak nove etape u izgradnji socijalizma u Crnoj Gori.

NR Crna Gora je u Prvom petogodišnjem planu FNRJ svrstana u red nerazvijenih republika, zajedno sa NR Bosnom i Hercegovinom i NR Makedonijom. Plan je predviđao da se vrijednost industrijske proizvodnje u NR Crnoj Gori poveća sa 0 iz 1939. na 1.1 milijardu dinara u 1951, a da vrijednost investicija skoči 8 puta u poređenju sa 1946, čime bi se premašio prosječan tempo porasta investicija u Jugoslaviji. Predviđeno je da se u Crnoj Gori razvijaju one privredne grane koje imaju domaću sirovinsku bazu, prije svega industrija i elektroprivreda. Kako bi ovaj posao bio uspješan, potrebno je sprovesti ispitivanja prirodnog bogastva Republike i izgraditi saobraćajnu mrežu. Zato se u ovom periodu insistiralo na istraživanju boksita u nikšićkom basenu i izgradnju pruge. Uz to, predlagali su opsežne melioracione radove u Republici i pošumljavanje goleti (član 21). Član 27 je u potpunosti posvećen razvoju NR Crne Gore. Predviđeno je da se proizvodnja uglja do 1951. poveća na 12 hiljada tona. Proizvodnju električne energije je potrebno podići sa 5 miliona kWh iz 1939. na 35 miliona kWh 1951. Od građevinskog materijala, predviđeno je da se proizvede 10 hiljada tona betona, 10 miliona komada tigala, 18 miliona komada cigala i 10 hiljada tona kreča. Rezane građe je predviđeno da se proizvede 90 hiljada m³, a namještaja 1.100 garnitura. Pamučnih tkanina bi se 1951. proizvelo 5.8 miliona metara, a sapuna 1.000 tona. Ukidanjem ugara i melioracijom zemljišta, povećala bi se zasijana površina na 90 hiljada hektara, na kojoj bi se posadilo industrijsko bilje na 5 hiljada hektara, krmnim biljem na

³⁸ Radovan Radonjić, *Crnogorska politička kultura*, Podgorica 2021, str. 460

³⁹ *Zbirka postera NMCG*, br. 23

⁴⁰ Radovan Radonjić, *Socijalizam u Crnoj Gori*, Podgorica 2013, str. 302.

10 hiljada hektara i povrtlarskim biljem na 10 hiljada hektara. Pošumilo bi se 2 hiljade hektara starih paljevina, krša i goleti, dok bi se uredilo 150 hiljada hektara šuma. U Crnogorskom primorju je predviđenio da se razvije voćarstvo i vinogradarstvo. U stočarstvu je potrebno do 1951. dostići sljedeće rezultate: 20 000 konja, 180 000 goveda, 50 000 svinja, 900 000 ovaca, 400 000 živine. Od svih životinja, jedino je predviđeno smanjenje broja konja, sa 32 hiljade 1939, na 20 hiljada 1951 (član 35).⁴¹ Smanjenje broja konja je predviđeno na nivou cijele Jugoslavije, pa se može pretpostaviti da je smanjenje nastalo uslijed ratnih razaranja.

Skupština NR Crne Gore je 10. jula 1947. usvojila svoj *Zakon o petogodišnjem planu privrednog razvitka NRCG*. Donosioci zakona smatraju da su u bivšoj Jugoslaviji velikosrpske reakcije i eksploatorske klike ugnjetavale crnogorski narod, ometale njegov nacionalni razvoj i sprečavale ga da se na bazi privrednih mogućnosti i u naslonu na svoju istorijsku i kulturnu tradiciju razvija svoj nacionalni, društveni i kulturni život. Dalje navode da je crnogorski narod dao ogromne žrtve u ratu da se zemlja ne samo oslobodi, nego i da se uklone nepravедni odnosi iz stare Jugoslavije. *Udružen u svojim naporima, crnogorski narod s pouzdanjem gleda u budućnost* navode autori, koji smatraju da će se sprovođenjem Plana likvidirati zaostalost.⁴²

Fokus Plana je bio elektrifikacija zemlje, čime bi se stvorili uslovi za dalji razvoj privrede. Predviđeno je da se u toku sprovođenja Plana potroši 6.8 milijardi dinara, čime bi učešće industrije u privredi skočilo na 31%. Najvažniji projekti Plana su bili: izgradnja Titograda, gradnja hidrocentrale Glava Zete i Slap, regulisanje nivoa Skadarskog jezera i gradnja željezničke pruge Titograd – Nikšić.⁴³ Kreatori zakona su unijeli sve zadatke iz člana 27 Petogodišnjeg plana FNRJ, koji su se ticali razvoja Crne Gore.⁴⁴

Prvim petogodišnjim planom, 18.6% ukupnih investicija predviđeno je da se uloži u saobraćajne infrastrukturne projekte. Najvažnija saobraćajnica u Planu je bila pruga Titograd – Nikšić u dužini od 53 kilometara. Gradnja pruge počela je prvih mjeseci 1947, ali se sa obimnijim radovima počelo u aprilu 1947. godine. Pruga je završena nakon svega 15 mjeseci, kada je puštena u saobraćaj 13.

⁴¹ *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, br. 36, 30. april 1947.

⁴² *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947, str. 180-181.

⁴³ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 82.

⁴⁴ *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947, str. 182.

jula 1948. godine. U njenoj izgradnji učestvovalo je 46 700 omladinaca iz Crne Gore i drugih jugoslovenskih republika⁴⁵, kao i jedna brigada jugoslovenskih iseljenika iz Australije⁴⁶. Pruga je trebala da bude privredna arterija Crne Gore, koja bi povezivala dva najveća grada u republici. Uz to, zamišljeno je bilo da ona bude prirodni nastavak pruge Bileća – Nikšić.⁴⁷

Prema Prvom petogodišnjem planu pruga je bila preduslov za korišćenje prirodnih mogućnosti, vodenih snaga i rudnog blaga Crne Gore.⁴⁸ Planeri su smatrali da će pruga omogućiti lakšu izgradnju planiranih hidrocentrala na teritoriji Nikšićkog, Danilovgradskog i Titogradskog sreza.⁴⁹ Plan je predviđao organizovanje pretražnih radova koji su za cilj imali pronalaženje i iskorištavanje ležišta olova, cinka, uglja i boksita (prije svega bijelog boksita).⁵⁰ Smatralo se da se u Nikšiću nalazi ogromna količina boksita, kako crvenog tako i bijelog. Taj boksit bi se iskopavao u gradu pod Trebjesom, a zatim prugom transportovao za Titograd.⁵¹ Uz to, pruga će obezbijediti obnovu i podizanje Titograda.⁵² Prema planu, predviđeno je da se u roku od pet godina potroši dvije milijarde dinara na obnovu novogog glavnog grada Crne Gore, kako bi on postao *veliki i moderni grad, dostojan da nosi svoje veliko ime*. Da bi se podigle brojne planirane zgrade, potrebna je velika količina građevinskog materijala, prije svega cimenta, gvožđa, kamena, pijeska, cigle, kreča, drvene građe.⁵³ Drvena građa bi se dopremala iz pilana u Bundosu, Njegovuđu, Štitovu i Mateševu.⁵⁴ Ta ogromna količina materijala ne bi se mogla obezbijediti kamionskim transportom.⁵⁵ Tadašnji crnogorski putevi imali su brojne nedostatke, kao što su nedovoljna širina, slabo položena trasa puta, mnogobrojni usponi, česte i vrlo oštre krivine. Sve ovo povećava

⁴⁵ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 84.

⁴⁶ *Pismo prve australijsko-jugoslovenske omladinske brigade Centralnom odboru Jugoslovenske omladine u Australiji*, Pobjeda 4. april 1948, br. 81, str. 3.

⁴⁷ Nenad Perošević, *Izgradnja željezničke pruge Nikšić – Titograd 1947-1948.*, Tokovi br. 1, Berane 2012, str. 94

⁴⁸ *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947, str. 180.

⁴⁹ Veselin Đuranović, *Ekonomsko-politički značaj pruge Nikšić – Titograd*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 14.

⁵⁰ *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947, str. 184

⁵¹ Ivan Orović, *Željezničke pruge u Crnoj Gori*, Pobjeda 21. septembar 1946, br. 38, str. 5.

⁵² *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947, str. 180

⁵³ Veselin Đuranović, *Ekonomsko-politički značaj pruge Nikšić – Titograd*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 13.

⁵⁴ D. L., *Privredni značaj pruge Nikšić -Titograd*, Pobjeda 9. april 1947, br. 16, str. 2

⁵⁵ Veselin Đuranović, *Ekonomsko-politički značaj pruge Nikšić – Titograd*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 13.

troškove amortizacije i potrošnje goriva.⁵⁶ Zato je gradnja pruge, prema tadašnjim vlastima, bila ključna u izgradnji novog glavnog grada.⁵⁷ Takođe je planirano isušivanje Skadarskog jezera.⁵⁸ Melioracijom jezera, predviđeno je da Crna Gora dobije 20 hiljada hektara novog zemljišta, koje bi se iskoristilo za sađenje pamuka i drugog industrijskog bilja. Kako je posao oko isušivanja veoma zahtjevan, potrebno je redovno snadbijevanje svim potrebnim materijalom, zbog čega je buduća pruga bila od krucijalnog značaja. Takođe je planirana i melioracija Bjelopavličke ravnice, a taj posao će se nesumnjivo olakšati prugom koja prolazi cijelom njenom dužinom.⁵⁹ Na kraju, izgradnjom ove pruge, dva najvažnija i najveća crnogorska grada biće ne samo povezana međusobno, nego će se preko pruge Bileća – Nikšić, oni povezati sa drugim jugoslovenskim centrima.⁶⁰

⁵⁶ D. L, *Privredni značaj pruge Nikšić -Titograd*, Pobjeda 9. april 1947, br. 16, str. 2

⁵⁷ Veselin Đuranović, *Ekonomsko-politički značaj pruge Nikšić – Titograd*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 13.

⁵⁸ *Na mitingu u titogradu govorili su Miloš Rašović i Blažo Jovanović*, Pobjeda 2. novembar 1946, br. 44, str. 2.

⁵⁹ Veselin Đuranović, *Ekonomsko-politički značaj pruge Nikšić – Titograd*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 13.

⁶⁰ Vukajlo Glušćević, *Omladinske radne akcije u Crnoj Gori u periodu obnove i izgradnje 1945-1952*, Istorijski zapisi 1-2, Titograd 1988, str. 67.

2. Ekonomski i politički značaj pruge Titograd – Nikšić

Problem saobraćajne izolovanosti je jedan od najvećih ograničenja društvenog razvoja Crne Gore. On je bio prisutan i krajem 19. i početkom 20. vijeka, kao i u periodu između dva svjetska rata, kada je Crna Gora bila poznata po epitetima jugoslovenska Siberija, slijepo crijevo Jugoslavije ili Tasmanija. Gradnja puteva nakon 1918. je shvaćena kao socijalna mjera, jer se na njihovoj obnovi i izgradnji zapošljavalo lokalno stanovništvo, kojem je na taj način omogućeno da zaradi i kupi žito. Nove vlasti su time nastavile praksu koja je postojala i za vrijeme nezavisne crnogorske države. Do kraja postojanja Kraljevine Jugoslavije, Crna Gora je imala 1 697 km puteva, od čega ni jedan nije bio prekriven asfaltom. Mnogo gora situacija je bila sa željezničkim saobraćajem. Jugoslovenske vlasti su 1922. podigle zajam od 100 miliona, tzv. Blerov zajam, kako bi se izgradila Jadranska željeznica. Do 1929. postojalo je 15 varijanti ove željeznice, koje su kretale od Beograda ka Jadranu. Od toga, 9 je predviđalo Boku kao izlaznu tačku, dvije Bar, dvije Spit i jedna Metkoviće. Konačno je odluka donesena da se gradi pruga Beograd – Kragujevac – Kosovska Mitrovica – Podgorica – Kotor. Pruga je sa gradnjom stigla do Kosovske Mitrovice u tu se stalo sa radovima. U zamjenu, Crna Gora je dobila prugu uskog kolosjeka Nikšić – Bileća u dužini od 71 km. Ova pruga, uz prugu Bar – Virpazar iz vremena Nikole Petrovića – Njegoša i prugu Plavnica – Podgorica (sagrađenu 1927) činila je željezničku mrežu na prostoru Crne Gore. Ovu infrastrukturu je krasila nefunkcionalnost, skupo održavanje i nerentabilnost.⁶¹

Komunističke vlasti su kritikovale ovakvu politiku Kraljevine Jugoslavije. Na svakom koraku se koristila prilika da se ukaže na *maćehinski odnos* prema Crnoj Gori.⁶² Među kritičarima napao se i Ivan Orović. On je u Pobjedi objavio tekst o željezničkim prugama u Crnoj Gori. Objasnjava da je život u jugoslovenskim krajevima u kojima pruge još nijesu obnovljene potpuno zamro, dok bi građenje pruga u Crnoj Gori značio više od obnove, jer bi nove pruge *rodile pravi život*. Život bez pruga u Crnoj Gori nije bio život, već mučenje i patnje, a djelovi države koji nemaju prugu su privredno bolesni djelovi. Kritikuje Kraljevinu Jugoslaviju, jer su njene pruge, ako se izuzme Bileća – Nikšić, dolazile samo do granica Crne Gore. Tako je izgrađena pruga do Priboja i tu je stala, do Foče i tu je stala, do Peći i tu je stala, a dugo je stajala i pruga do Bileće, koja je produžena za Nikšić tek u zadnjim godinama Kraljevine. Optužuje bivše vlasti da su pasivizirale Crnu Goru.

⁶¹ Živko Andrijašević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica 2006, str. 346-347.

⁶² Blažo Jovanović, *Ekonomsko i političko stanje u Crnoj Gori*, Pobjeda 1. mart 1946. br. 13, str. 1.

Nema hvale ni za jedinu prugu koju je izgradila Kraljevina Crna Gora Bar – Virpazar, koju je opisao kao *ruglo od pruge*. U tekstu on najavljuje da će komunističke vlasti izgraditi čak pet pruga.⁶³ Autor je objasnio važnost svake planirane pruge, pa tako za prugu Titograd – Nikšić kaže da ona zalazi u veliki basen boksitne crvene i bijele rude. Ta ruda bi se iskopavala u Nikšiću, a zatim transportovala u Titogradu. Takođe bi se istom prugom prevozila i drvna građa. Interesantno je da je autor o ovoj pruži posvetio najmanje prostora, a ona je jedina čija je izgradnja završena.⁶⁴

Prvim petogodišnjim planom, 18.6% ukupnih investicija predviđeno je da se uloži u saobraćajne infrastrukturne projekte. Najvažnija saobraćajnica u Planu je bila pruga Titograd – Nikšić u dužini od 53 kilometara. Gradnja pruge počela je prvih mjeseci 1947, ali se sa obimnijim radovima počelo u aprilu 1947. godine. Pruga je završena nakon svega 15 mjeseci, kada je puštena u saobraćaj 13. jula 1948. godine. U njenoj izgradnji učestvovalo je 46 700 omladinaca iz Crne Gore i drugih jugoslovenskih republika⁶⁵, kao i jedna brigada jugoslovenskih iseljenika iz Australije⁶⁶. Pruga je trebala da bude privredna arterija Crne Gore, koja bi povezivala dva najveća grada u republici. Uz to, zamišljeno je bilo da ona bude prirodni nastavak pruge Bileća – Nikšić.⁶⁷

Prema Prvom petogodišnjem planu pruga je bila preduslov za korišćenje prirodnih mogućnosti, vodenih snaga i rudnog blaga Crne Gore.⁶⁸ Planeri su smatrali da će pruga omogućiti lakšu izgradnju planiranih hidrocentrala na teritoriji Nikšićkog, Danilovgradskog i Titogradskog sreza.⁶⁹ Plan je predviđao organizovanje pretražnih radova koji su za cilj imali pronalaženje i iskorištavanje ležišta olova, cinka, uglja i boksita (prije svega bijelog boksita).⁷⁰ Smatralo se da se u Nikšiću nalazi ogromna količina boksita, kako crvenog tako i bijelog. Taj boksit bi se iskopavao u gradu

⁶³ 1) Pruga normalnog kolosjeka Priboj – Prijepolje – Bijelo Polje – Ravna Rijeka – Mojkovac – Kolašin – Mateševo – Lopate – Bioče – Titograd – Petrovac – Budva – Tivat i krak koji bi išao Petrovac – Bar – Ulcinj; 2) Pruga uzanog kolosjeka Foča – Piva – Nikšić – Trubjela – Grahovo – Risan – Zelenika; Pruga normalnog kolosjeka Ravna Rijeka – Berane – Rožaj i krak Berane – Andrijevice; 4) Pruga normalnog kolosjeka Nikšić – Titograd; 5) Pruga normalnog kolosjeka Peć – Andrijevice – Mateševo. Ivan Orović, *Željezničke pruge u Crnoj Gori*, Pobjeda 21. septembar 1946, br. 38, str. 5.

⁶⁴ Isto, str. 5.

⁶⁵ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 84.

⁶⁶ *Pismo prve australijsko-jugoslovenske omladinske brigade Centralnom odboru Jugoslovenske omladine u Australiji*, Pobjeda 4. april 1948, br. 81, str. 3.

⁶⁷ Nenand Petrošević, *Izgradnja željezničke pruge Nikšić – Titograd 1947-1948.*, Tokovi br. 1, Berane 2012, str. 94

⁶⁸ *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947, str. 180

⁶⁹ Veselin Đuranović, *Ekonomsko-politički značaj pruge Nikšić – Titograd*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 14.

⁷⁰ *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947, str. 184

pod Trebjesom, a zatim prugom transportovao za Titograd.⁷¹ Uz to, pruga će obezbijediti obnovu i podizanje Titograda.⁷² i povezivanje dva najvažnija i najveća crnogorska grada. Uz to, sami Titograd će preko pruge Bileća – Nikšić, biti povezan sa drugim jugoslovenskim centrima.⁷³

Ključni izazov u planovima za izgradnju prige bilo je obezbjeđivanje dovoljnog broja radnika. Zato je na Cetinju je 5. marta 1947. godine održan Peti plenarni sastanak Glavnog odbora Narodne omladine Crne Gore. Govorilo se o mobilizaciji omladine za gradnju pruge Šamac – Sarajevo i Titograd – Nikšić. Hvale broj dobrovoljaca koji se javio za gradnju obije pruge, ali dodaju da je pruga najvažniji projekat u prvoj godini petogodišnjeg plana, pa bi omladinske organizacije trebale da učine sve kako bi omladina shvatila značaj projekta.⁷⁴ Odlučili su i da u okviru priprema za III kongres omladine Crne Gore posvete punu pažnju mobilizaciji omladine za odlazak na prugu Titograd – Nikšić.⁷⁵ Predviđeno je da druga smjena bude sastavljena od srednjoškolaca, koji bi radili tokom ljetnjeg raspust. Srednjoškolci su se obavezali da će razrede završiti bez slabih ocjena. Oduševljenje je zahvatilo i njihove roditelje, koji sa ponosom šalju svoju djecu da rade na prugu.⁷⁶ Do sredine marta se za obije pruge prijavilo 5 377 omladinaca i omladinki.⁷⁷

Iako je omladina bila nosilac izgradnje, ona nije sama mogla da dovrši prugu. Zato su rame uz rame sa omladincima u izgradnji učestvovali pripadnici Narodnog fronta. Frontovci su bili većinom stariji ljudi⁷⁸, koji su za razliku od omladinaca, primali određenu naknadu za svoj rad. Ipak oni nijesu zbog materijalne dobiti na pruzi, jer su taj novac mogli i kući zaraditi, nego su se prijavili da rade kako bi pomogli *svojoj djeci*. To su ljudi većinom sa sela koji, iako su navikli na teške fizičke poslove, u početku nijesu bili vični poslu koji rade. Tek sa protokom vremena, oni su postajali bolji u svom poslu.⁷⁹ Frontovci, kao i omladinci, nijesu voljeli da budu besposleni, budući

⁷¹ Ivan Orović, *Željezničke pruge u Crnoj Gori*, Pobjeda 21. septembar 1946, br. 38, str. 5.

⁷² *Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951*, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947, str. 180

⁷³ Vukajlo Glušćević, *Omladinske radne akcije u Crnoj Gori u periodu obnove i izgradnje 1945-1952*, Istorijski zapisi 1-2, Titograd 1988, str. 67.

⁷⁴ *Glavno pitanje pretkongresnih priprema narodne omladine – mobilizacija za prugu Šamac – Sarajevo i Nikšić - Titograd*, Pobjeda 9. mart 1947, br. 10, str. 3.

⁷⁵ *Do sada se iz naše Republike javilo za odlazak na pruge Šamac-Sarajevo i Nikšić-Titograd 5.377 omladinaca i omladinki*, Pobjeda 16. mart 1947, br. 11, str. 1.

⁷⁶ *Nikšić, 15. marta*, Pobjeda 16. mart 1947, br. 11, str. 2.

⁷⁷ *Do sada se iz naše Republike javilo za odlazak na pruge Šamac-Sarajevo i Nikšić-Titograd 5.377 omladinaca i omladinki*, Pobjeda 16. mart 1947, br. 11, str. 1.

⁷⁸ K. Š. *U Trećoj cetinjskoj frontovskoj brigadi*, Pobjeda 14. januar 1948, br. 11, str. 2.

⁷⁹ Muris Idrizović, *Frontovske brigade na gradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 6. septembar 1947, br. 60, str. 2.

da su naučili da rade.⁸⁰ Nijesu žalili truda kako bi olakšali narodnoj omladini u izvršenju velikog radnog poduhvata.⁸¹ Solidarnost prema omladincima iziskivala je požrtvovanje. Oni su kući često ostavljali svoje porodice koje nijesu bile sposobne da obave sve kućne poslove. Zato su frontovci koji su ostali u njihovo rodno mjesto pokazali nesebičnost i obrađivali njihova imanja.⁸²

Kako se bližio početak gradnje, intezivirali su se pristupni radovi. Planirano je da pruga prođe kroz kamenit i teško pristupačan teren, pa je zbog toga potrebno da se izgrade pristupni putevi duž cijele trase.⁸³ Putevi se buše kroz *ljuti kamenjar*, a jedan novinar opisuje da kad *trideset mina zagrmi, sva se Zeta zatalasa, a tonu kamena ne obale*. O kakvom je terenu riječ, govori i izjava jednog graditelja koji tvrdi da je ispod Majevice prilikom izgradnje pruge Brčko – Banovići mogao da za 4 i po sata iskopa 80 cm tunela, dok to na ovom terenu još nije uspio.⁸⁴ Ipak, pristupni putevi su bili veoma važni jer su olakšavali prevoz radnika, mašina i alata.⁸⁵

Okupiti nekoliko hiljada ljudi istovremeno na 54 kilometra pruge predstavlja ne samo logistički već i zdravstveni problem. Koncentracija velikog broja ljudi na malom mjestu mogla je da izazove epidemiju raznih zaraznih bolesti. Samo se treba sjetiti Drugog svjetskog rata i tifusa, koji je harao partizanskim redovima. Zato je zdravstvena zaštita bila jedan od ključnih faktora za uspješnu izgradnju pruge. Pobjeda je prenosila tekstove u kojima su učili ljude kako da se izbjegnu epidemije zaraznih bolesti ili neke druge bolesti, a insistirali su na potrebu pune saradnje između Uprave za gradnju Pruge, Štaba omladinskih brigada na Pruzi, Ministarstva narodnog zdravlja i Filijale Državnog zavoda za socijalno osiguranje u Titogradu, kako bi se organizovala zadovoljavajuća zdravstvena zaštita.⁸⁶

⁸⁰ Mirko Vujačić, *Frontovske brigade prosijecaju pješivački krš*, Pobjeda 15. novembar 1947, br. 86, str. 7.

⁸¹ R. Đ. *Frontovci Druge titogradske brigade lome litice Taraša*, Pobjeda 16. decembar 1947, br. 99, str. 2.

⁸² V. A. *Oru se njive frontovaca koji grade prugu*, Pobjeda 3. april 1948, br. 80, str. 2.

⁸³ *Pristupni radovi na pruzi Nikšić - Titograd*, Pobjeda 16. mart 1947, br. 11, str. 1.

⁸⁴ Milosav Lalić, *Rad na najvećem objektu u Crnoj Gori – Izgradnja pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 30. mart 1947, br. 13, str. 3.

⁸⁵ *Pristupni radovi na pruzi Nikšić - Titograd*, Pobjeda 16. mart 1947, br. 11, str. 1.

⁸⁶ *Pred odlazak frontovaca na prugu Nikšić – Titograd*, Pobjeda 25. januar 1948, br. 21, str. 1. Zdravstvena služba na pruzi je od februara 1948. podijeljena na četiri reona. Prvi reon je od Nikšića do Stubice i za njega su zaduženi ljekari iz Nikšića. Drugi reon je od Stubice do Požara, a ljekar je stacioniran u mjestu Povija. Kako je ovo mjesto udaljeno i teško pristupačno, traženo je da ljekar dobije izdržljivi automobil, kako bi obilazio svoj teren. Treći reon zdravstvene zaštite je od Požara do Martinića. Za ovaj dio angažovani su ljekar iz Danilovgrada i jedan ljekar sa Glave Zete. Četvrti reon je od Partinića do Titograda, a u ovom dijelu rade ljekari iz Titograda. *Organizacija zdravstvene službe na pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 21. februar 1948, br. 44, str. 3.

Budući da je planirano da masovni radovi na pruži počnu krajem aprila, kada je se završava sezona pjegavog tifusa, Ministarstvo narodnog zdravlja je organizovalo zaprašivanje brigada praškom D. T., koji je koristio u borbi protiv malarije. Uz to, ekipa epidemiologa je dezinfikovala vodu koju su koristili graditelji i redovno uzimala njene uzorke kako bi vršila hemijski i bakteriološki pregled. Izdata su i dva pokretna kupatila, koji će uz kupatila u Titogradu, Danilovgradu i Nikšiću omogućiti graditeljima da se redovno kupaju.⁸⁷ Naređeno je da svaki graditelj mora da se podvrgne sistematskom pregledu prije odlaska na gradilište, gdje su odvajani bolesni i fizički nesposobni za rad.⁸⁸ Vakcina protiv trbušnog tifusa je bila obavezna.⁸⁹ Osim zdravstvenih radnika i graditelji su sami morali da vode računa o higijeni. Tako su oni dužni da: redovno čiste vodene bazene i vrše njihovu dezinfekciju, da vodu uzimaju na higijenski način, putem slavine, da uklanjanju i najmanji zastoj vode oko česama i redovno peru veš, posuđe i pribor za jelo poslije upotrebe, da pravilno uklanjaju otpatke i redovno čiste prostorije za stanovanje, da urede poljske nužnike i svakodnevno ih posipaju krečninom mlijekom ili tankim slojem zemlje.⁹⁰ Posebno je bilo potrebno dezinfikovati *nužnike* a bilo je predviđeno da se radi pomoću kreča. Pobjeda je pisala o tome da je njegova nabavka hitna, kako bi se smanjila opasnost od epidemija zaraznih bolesti na dionicama.⁹¹

Građevinski radovi na pruži svečano su otvoreni 20. aprila 1947. godine u Nikšiću. Ulice grada su još od ranih jutarnjih časova ispunjene narodnom kojim vlada oduševljenje i praznično raspoloženje. Narod je pristizao na mjesto svečanosti i dok su čekali 11 časova da počne manifestacija, formirali su kola. Nikšićkim poljem se orila pjesma *Nova pruga Crne Gore / Omladniska sad se zove*. Svečanost je otvorio Milorad Komatina, član glavnog odbora Narodne omladine Crne Gore, koji je dao riječ predsjedniku Vlade NR Crne Gore Jovanoviću. On je održao govor u kojem je objašnjavao da samo Titova Jugoslavija može da izađe iz *onakvog rata*, da je Crna Gora zapuštena od strane bivših vlasti, da sada umjesto krvi, od naroda traži znoj i da je narodnooslobodilačka borba garant da će pruga biti uspješno izgrađena. Prugu je proglasio omladinskom i ona kao takva pripada budućnosti. Smatra da su omladinci u srećnom položaju, jer

⁸⁷ I. Radulović, *Organizaciji i radu zdravstvene službe na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd treba okloniti više pažnje*, Pobjeda 26. jul 1947, br. 47, str. 2.

⁸⁸ Dr Mihailo Radulović, *Zahvaljujući pravilnoj organizaciji zadovoljila je zdravstvena služba na pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 1. avgust 1948, br. 182, str. 2.

⁸⁹ B. A. *Zdravstvena služba na pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 10. jul 1948, br. 163, str. 3.

⁹⁰ Ivo Radulović, *Organizaciji i radu zdravstvene službe na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd treba okloniti više pažnje*, Pobjeda 26. jul 1947, br. 47, str. 2.

⁹¹ *Organizacija zdravstvene službe na pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 21. februar 1948, br. 44, str. 3.

je oko 2000 omladinaca iz Crne Gore učestvovalo u izgradnji OP Brčko – Banovići. Priznaje da OP Šamac – Sarajevo, koja se gradi u isto vrijeme kad i crnogorska pruga, ima veći značaj jer je opštenarodnog karaktera, ali poručuje da je *isto velika čast i ponos i dokaz rodoljublja* raditi na OP Titograd – Nikšić, jer je ona *produženje pruge Šamac – Sarajevo*. Na kraju je Jovanović pozdravio graditelje, Tita i *naprednu radnu herojsku omladinu*.⁹² Slične poruke je prenio i predsjednik Narodne omladine Crne Gore Komatina, koji je dodao da se graditelji moraju ugledati na *braću Ruse* koji kažu *da teškoće postoje, da bismo ih savladali*. Smatra da će omladina izvršiti ovaj teški zadatak, ali da je teško postaviti rok. Napominje i da omladina neće zapostaviti poslove u drugim srezovima.⁹³ Nakon pozdravnih govora, predsjednik Jovanović i delegat Veselinović iskopali su i napunili dvoje kolica zemlje, čime su otvorili radove. Manifestacija je završena slanjem telegrama Titu, u kojem su se obavezali da će uložiti sve snage da se pruga završi.⁹⁴

Kako bi se održao tempo rada, na pruzi je od početka bio predviđen rad u smjenama od po nekoliko mjeseci. Tako je krajem juna došlo do prve smjene graditelja na pruzi. Odlaze brigade iz prve smjene, a umjesto njih dolazi druga smjena. Ova smjena je sastavljena od učenika nižih gimnazija, za razliku od prve smjene, koja je sastavljena od seoske omladine. Prije odlaska, sa pripadnicima prve smjene su održane konferencije, na kojima su se sumirali rezultati dvomjesečnog rada.⁹⁵ Osam omladinskih brigada, koliko ih je imala prva smjena, postigle su vidljive uspjehe u čišćenju terena od trave i humusa, podizanju nasipa i drugim poslovima.⁹⁶ Ujedno je formirana i prva minerska brigada, u čijem sastavu su ušli najbolji omladinci iz osam brigada prve smjene.⁹⁷ Druga smjena je došla sa 12 brigada, od čega 4 rade u Nikšićkom polju, a ostalih 8 na dionici od Danilovgrada do Titograda.⁹⁸ Brigade druge su morale prije svega da završe nasip od željezničke stanice u Nikšiću do tunela Budoš i u njega ubace 80 hiljada kubika zemlje, kao i da nastave radove na željezničkom mostu na Zeti.⁹⁹ Nasip pred Budoš bio je jedan od najzahtjevnijih objekata, budući da je njegova visina morala da bude 10 metara. Kada je druga smjena preuzela posao, 34% nasipa

⁹² *Svečano otvaranje radova na Omladinskoj pruzi Nikšić-Titograd*, Pobjeda 23. april 1947, br. 20, str. 1.

⁹³ *Pruza Nikšić – Titograd veliki je doprinos opštoj izgradnji domovine*, Pobjeda 23. april 1947, br. 20, str. 2.

⁹⁴ Isto, str. 2.

⁹⁵ Muris Idrizović, *Brigade druge smjene otpočele su rad na izgradnji pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

⁹⁶ *Rezultati rada brigada prve smjene na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd*, Podgorica 2. jul 1947, br. 40, str. 2.

⁹⁷ *Na pruzi Nikšić – Titograd formirana je Prva minerska brigada*, Pobjeda 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

⁹⁸ Muris Idrizović, *Brigade druge smjene otpočele su rad na izgradnji pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

⁹⁹ *Brigade druge smjene očekuju veliki i teški radovi na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 2. jul 1947, br. 40, str. 2.

je bilo završeno.¹⁰⁰ Novoformirana minerska brigada je imala zadatak da probije dva tunela, jedan od 56m, a drugi od 144m, a istovremeno bi *napala* 10 kamenih usjeka. Do kraja druge smjene, planirano je da se završi 25 kilometara nasipa, a da se počne 30 novih. Planirano je i da smjena započne radove na mostu na Zeti, Morači i Moračici.¹⁰¹ Druga smjena se sastoji isključivo od đaka iz praktičnih razloga. Oni su početkom juna položili svoje razredne ispite i sada imaju slobodno ljetno dok ne počne školska godina.¹⁰² I pored toga, njigova prednost je ležala u tome što su mogli da iskoriste iskustvo koje je stekla prva smjena.¹⁰³

Tokom jula 1947. pojavljuju se prve informacije o pomenu završetka roka izgradnje i to 13. jul 1948. godine.¹⁰⁴ Zato da bi se postigao taj cilj, morale su se izgradnji pruge pridružiti i druge organizacije, prije svega Narodni front.¹⁰⁵ Zato u narednim nedjeljama počinju da pristižu i prve frontovske organizacije.¹⁰⁶

Druga smjena je radila do kraja avgusta mjeseca. Graditeljima druge smjene, koji su većinom bili učenici, od septembra su počinjale školske obaveze, pa su bili zamijenjeni trećom smjenom, koja se sastojala od seoske i radničke omladine. Druga smjena je radila od 24. juna do 20. avgusta. U njoj je bilo 2 244 graditelja, koji su iskopali 133 138 kubnih metara zemlje, a prevezli 132 739 kubika. Ova smjena je iskopala više nego prva smjena za 23 hiljade kubika. Tunel Budoš, kojeg su prozvali i *crnogorski Vranduk*¹⁰⁷ je iskopan u dužini od 623 metra, 374 metra sa jedne i 249 sa druge strane (od 1 230m koliko je trebala da bude dužina tunela). Zaključno sa 20. avgustom, dvije smjene na pruži završile su četvrtinu zemljanih poslova. Druga smjena je postigla sve zacrtane rezultate. Veliki broj radnika je ili proglašeno za udarnike (301) ili su pohvaljeni (368) što svjedoči o zalaganju ove smjene. Ipak prva i druga smjena su radile na lakšem dijelu terena, tako da najteži

¹⁰⁰ *Radovi na prvoj dionici I sekcije Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 23. jul 1947, 46, str. 3.

¹⁰¹ *Brigade druge smjene očekuju veliki i teški radovi na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 2. jul 1947, br. 40, str. 2.

¹⁰² Muris Idrizović, *Četiri omladinske brigade u nikšićkom polju rade na donjem stroju pruge od željezničke stanice do tunela Budoš*, Pobjeda 5. jul 1947, br. 41, str. 2.

¹⁰³ Muris Idrizović, *Brigade druge smjene otpočele su rad na izgradnji pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

¹⁰⁴ Radovan Tomović, *Omladinska pruga Titograd – Nikšić – najvažniji naš objekat u prvoj planskoj godini*, 16. jul 1947, br. 44, str. 2.

¹⁰⁵ *Organizujemo široko učešće Fronta na izgradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 26. jul 1947, br. 47, str. 1.

¹⁰⁶ M. Š, *Frontovci Crne Gore odlaze na gradnju pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 13. avgust 1947, br. 52, str. 2.

¹⁰⁷ Najzahtjevniji objekat na Omladinskoj pruži Šamac – Sarajevo. *Do sada je na pruži Nikšić – Titograd 6 200 omladinaca dalo 208 600 radnih dana*, Pobjeda 18. oktobar 1947, br. 75, str. 2.

poslovi tek slijede.¹⁰⁸ Istovremeno u Nikšićkom polju je počela gradnja mosta na Zeti, dužine 90 metara, koji je okarakterisan kao jedan od težih objekata.¹⁰⁹

Treća smjena je izvodila radove na Bašinim Vodama. Ovo je bio zahtjevan teren jer je zemljište potpuno golo. Kako nema zemlje da drži podlogu, uslijed geoloških procesa, teren je klizav i pomijera se.¹¹⁰ I ostatak trase između Budoša i Danilovgrada je težak. Dužina te dionice je skoro 30 kilometara kroz *najtvrdi i najkamenitiji teren*. Most na Zeti se gradi danonoćno, kako bi se isti završio do 28. oktobra. Na drugoj dionici pruge, od Danilovgrada do Titograda, radovi su dobro napredovali i ostalo je da se završi samo dio na Vranjskim Njivama i Piperskom groblju. Graditelji su koristili krampu i kolica za zemljane radove, a ako bi kojim slučajem naišli na neku stijenu, koristili su čelična glijeta i mace. Temelji za most na Morači su i pored problema sa vodom, izbetonirani, a za most na rijeci Ribnici su izvršeni svi pripremni radovi. Ribnički most je duplog kolosjeka, budući da će jedan kolosjek biti za prugu Titograd – Nikšić, a drugi za buduću prugu Titograd – Kolašin.¹¹¹ Smjena je završila posao krajem oktobra. Sastavljena od 1 719 brigadira, raspoređeni u 9 brigada, radnici su dali 65 244 radna dana, a iskopali su 82 161 kubik zemlje. Brigade su vodile bitku protiv jesenjih kiša, koje su prijetile da unište nasip u Nikšićkom polju. Nasip su oblagali kamenom, kako bi ga sačuvali od vode. Na kraju je treća smjena na odlasku ostavila nasip koji dostiže i 14 metara visine.¹¹² Uz to, ispunili su obećanje i most preko Zete je završen nakon 63 dana posla. Prvobitnim planom je bilo predviđeno da se most završi do 20. decembra, ali su radovi dobro napredovali da su se radnici obavezali da će to da urade do kraja oktobra. Na kraju su most završili čak pet dana prije datog oktobarskog roka.¹¹³

Novembar je bio kišovit, pa je otežavao radove na pruzi. Nekim danima graditelji uopšte nijesu izlazili na gradilište, pa su svoje dane provodili u barakama.¹¹⁴ Krajem novembra organizovana je konferencija radnog kolektiva koji probija tunel Budoš. Na njoj su radnici primili obavezu da će

¹⁰⁸ Muris Idrizović, *Graditelji druge smjene ugradili u nasip 133.318 kubnih metara zemlje*, Pobjeda 23. avgust 1947, br. 56, str. 2.

¹⁰⁹ M. *Otpočelo je podizanje željezničkog mosta na rijeci Zeti*, Pobjeda 29. avgust 1947, br. 58, str. 2.

¹¹⁰ Muris Idrizović, *Frontovske brigade na gradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 6. septembar 1947, br. 60, str. 2.

¹¹¹ *Do sada je na pruzi Nikšić – Titograd 6 200 omladinaca dalo 208 600 radnih dana*, Pobjeda 18. oktobar 1947, br. 75, str. 2.

¹¹² *Rezultati treće smjene omladinskih brigada na pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 28. oktobar 1947, br. 79, str. 2.

¹¹³ *Pozdravni telegrami pretsjedniku Vlade NRCG sa svečanosti na završenom mostu*, Pobjeda 1. novembar 1947, br. 81, str. 2.

¹¹⁴ R. Đ. *Trideset prva omladinska udarna brigada na Duklji*, Pobjeda 6. decembar 1947, br. str. 95, br. 2.

prokopati tunel Budoš do 25. decembra, što je 21 prije originalnog roka.¹¹⁵ Budoš je bio jedan od najzahtjevnijih objekata na pruzi, budući da je izgrađen od tvrdog i nepropustljivog.¹¹⁶ Tunel je konačno probijen 19. decembra (dan oslobođenja Titograda) u 5:40. časova. Prvi ko je prošao kroz tunel bio je miner Raško Nikčević.¹¹⁷ Takmičenje koja strana će prva probiti tunel trajalo je već neko vrijeme. Kada su došli baš blizu, smjene su pokušale da podvale jedna drugoj. Sa kliještima u rukama, one su očekivale prvu provučenu burgiju sa druge strane, da je stegnu, kako bi onda provukli svoju i tako uspjeli prvi da se probiju na drugu stranu. Na kraju su u takmičenju pobijedili radnici koji su tunel bušili sa nikšićke strane.¹¹⁸ Tunel je probijen 6 dana prije date obaveze i 27 dana prije originalnog roka (15. januar 1948). Kako bi se tunel probio, bilo je potrebno veliko zalaganje radnika. U početku se probijalo oko 60 metara tunela mjesečno, da bi se u novembru stiglo do 200 metara mjesečno, što je omogućilo da se norme prebacaju i za 40%. Uz to, dok se izvodilo bušenje tunela, pristupilo se i širenju oporaca, betoniranju svoda i oporaca i izradi odvodnog kanala.¹¹⁹ Proslava završetka bušenja tunela upriličena je 21. decembra, pod parolom *graditelji tunela Budoš, budite ponosni na izvršenje velikog zadatka na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd*.¹²⁰ Ovo je bila posljednja velika radna pobjeda na pruzi tokom 1947. godine.

Radovi na pruzi tokom januara su usporili uslijed vremenskih neprilika. Neke brigade su zbog hladnog vremena mogle da rade samo 5 sati, a često se dešavalo da i po cijeli dan ništa ne rade.¹²¹ Ostao je najteži dio pruge, a to je trasa između Nikšića i Danilovgrada. Od febraura do maja bilo je predviđeno da se angažuje najviše radnika na gradilištu, a onda bi se broj radne snage smanjio od maja do jula kada se budu izvodili završni radovi.¹²² Nastupila je mobilizacija radne snage, tako da se za 10 dana javilo 6 000 omladinaca¹²³, da bi početkom februara ta brojka došla na 11 244

¹¹⁵ *Radni kolektiv na tunelu Budoš bori se za ostvarenje obaveze – dovršenja radova do 25 decembra*, Pobjeda 25. novembar 1947, br. 90, str. 1.

¹¹⁶ Rajko Đurović, *Mineri Budoša bore se za ispunjenje svoje obaveze*, Pobjeda 13. decembar 1947, br. 98, str. 2.

¹¹⁷ *Juče u 14.40 časova probijen je tunel Budoš, najveći i najteži objekat na Omladinskoj pruzi*, Pobjeda 20. decembar 1947, br. 101, str. 4.

¹¹⁸ J. Đ, *Probijanjem budoškog tunela savladan je najteži objekat na Pruzi*, Pobjeda 22. decembar 1947, br. 102, str. 2.

¹¹⁹ *Juče u 14.40 časova probijen je tunel Budoš, najveći i najteži objekat na Omladinskoj pruzi*, Pobjeda 20. decembar 1947, br. 101, str. 4.

¹²⁰ *Povodom probijanja tunela Budoš na gradilištu je juče održana svečanost*, Pobjeda 22. decembar 1947, br. 102, str. 2.

¹²¹ Dušan Otašević, *Za jedan dan Trideset i četvrta omladinska brrigada prebacila normu za 112%*, Pobjeda 6. januar 1948, br. 4, str. 2.

¹²² *Za deset dana javilo se preko 6000 graditelja iz redova naše omladine*, Pobjeda 27. januar 1948, br. 22, str. 3.

¹²³ Isto, str. 3.

omladinca i omladinki, skoro duplo više nego što je bilo predviđeno.¹²⁴ Frontovske radne brigade formirane su u svim srezovima, koje su počele na gradilište da pristižu krajem januara i početkom februara. Ove brigade su pripadale petoj smjeni, koja je počela da radi od 1. februara.¹²⁵ U prvim danima je Cetinjska frontovska brigada pozvala na takmičenje, koje su prihvatile sve ostale brigade sa prve dionice.¹²⁶

Na drugoj dionici je ostalo da se probiju četiri tunela u dužini od 232 metra, da se izrade dva podvožnjaka i dvije devijacije puta. Uz to, trebalo se izbaciti preko 150 hiljada kubika vapenca i krečnjaka V i VI kategorije, podići plato i zgradu stanice, kao i mnoštvo usjeka. Kako bi se posao što bolje odradio, nakon završetka radova na pruži Šamac – Sarajevo, stigla su dodatna tehnička sredstva i stručno osoblje. Masovno miniranje je dalo rezultate pa je jednom prilikom *eksplozija podigla čitavo brdo, visoko 12 metara i ponovo ga spustila u potpuno rastresitom stanju*. Ovim miniranjem stvorene su ogromne deponije materijala, koje se koriste za podizanje obližnjih nasipa. Na dionici se radi danonoćno zahvaljujući električnom osvjetljenju i to frontovci u tri smjene, a omladinci u jednoj.¹²⁷ Istovremeno traju radovi na proširivanju i sređivanju tunela Budoš. Trideset sedma omladinska brigada koja radi na tunelu dala je obećanje da će do Prvog maja završiti radove na objektu.¹²⁸

Zemaljski Izvršni odbor Narodnog fronta Crne Gore je 19. marta donio odluku da se rad četvrte frontovske smjene produži još 20 dana, kao i da se i petoj omladinskoj smjeni rad produži takođe 20 dana.¹²⁹ Time je 30 frontovskih i 40 omladinskih brigada moralo da produži rad.¹³⁰ Ova odluka je donesena zbog hitnosti izgradnje pruge u određenom roku. Time bi se izbjeglo gubljenje

¹²⁴ *Dosad se za odlazak na Prugu javilo 11.244 člana Narodne omladine*, Pobjeda 6. februar 1948, br. 31, str. 1.

¹²⁵ *Otpočeli su radovi duž čitave Pruge*, Pobjeda 12. februar 1948, br. 36, str. 3.

¹²⁶ Pozvali su na takmičenje po sljedećim pitanjima: koja će brigada prije i više prebaciti normu, koja će bolje sačuvati brigadire na radilištu od povreda i eventualnih slučajeva, koja će brigada prije opismeniti nepismene i polupismene, održati više analfabetskih tečajeva, sastanaka čitalačkih grupa, preplatiti više brigadira na štampu i postići bolje rezultate na vaspitnom sektoru, u kojoj će brigadi biti bolja disciplina, razvijenije drugarstvo, uredniji polazak na gradilište i bolje ispunjavanje radnog vremena, koja će bolje sačuvati inventar kojim je zadužena, kao i koja će ga pravilnije i bolje koristiti, iz koje će brigade biti više pohvaljenih i koji će štab brigade urednije i brže odgovarati na traženje podataka od strane Štaba omladinskih brigada, uprave radilišta i dionica, koji će štab urednije voditi evidenciju o radu i dostavljati redovnije dione informacije o postignutom učinku, i koja će brigada prije zaslužiti da bude proglašena udarnom. *Cetinjska frontovska brigada zakazala takmičenje svim brigadama na prvoj dionici*, Pobjeda 19. februar 1948, br. 42, str. 1.

¹²⁷ D. K. *Na drugoj dionici radovi su u punom jeku*, Pobjeda 2. mart 1948, br. 52, str. 3.

¹²⁸ Aleksa Barović, *Trideset sedma omladinska nastavlja djelo budoških minera*, Pobjeda 13. mart 1948, br. 62, str. 3.

¹²⁹ *Sadašnja frontovska smjena produžice rad na Pruži za dvadeset dana*, Pobjeda 20. mart 1948, br. 68, str. 3.

¹³⁰ Milivoje Otović, *Dosadašnji uspjesi omladinskih i frontovskih putokaz su za postizanje još boljih rezultata u ovoj smjeni*, Pobjeda 28. april, br. 101, str. 3.

vremena, koje bi nastalo uslijed smjena brigada i neiskustva novih brigadista. Frontovske brigade su sa velikim zadovoljstvom prihvatile odluku, jer *izgradnja Pruge u predviđenom roku je pitanje časti svakog graditelja*.¹³¹ Neke brigade su produžavale svoj rad čak i poslije ovih dodatnih 20 dana.¹³² Tridesetsedma omladinska petput udarna brigada se obavezala da neće napustiti prugu, dok ne završi radove na tunelu Budoš.¹³³ Početkom aprila, ovim brigadama pridružilo se još 8 omladinskih brigada iz drugih krajeva Jugoslavije.¹³⁴

Zbog hitnosti rad na petoj dionici (od Miokusovića do Vinickog Huma) je počeo u tri smjene. Kada je uvedena treća smjena u radu, svega 6% dionice je završeno. Dionica je duži vremenski period bila odsječena od ostalih, pa je IV pljevaljska frontovska udarna brigada morala napraviti pristupne puteve, prije započinjanja širokih radova, što je uslovalo kašnjenje. Frontovci iz Pljevalja su za 26 dana probili put dužine 3 i po kilometra, čime je ova dionica postala dostupna. Sa dolaskom agregata i postavljanjem električne mreže, noćna smjena je počela sa radom.¹³⁵ Do probijanja pristupnog puta, brigadiri su materijal prenosili ručno, kao što je to radila XLVIII andrijevačka brigada, čiji su pripadnici do probijanja pristupnog puta u Kaznovici kod Donjih Šuma hranu i materijal nosili leđima preko Zete.¹³⁶ Veliki uspjeh na gradilištu je bio probijanje tunela Bašina Voda, dva dana prije roka,¹³⁷ a Tunel broj 4, takođe na drugoj dionici je probijen 4 dana prije roka.¹³⁸

Radnici na tunelu Pavlova Strana obavezali su se početkom marta da će tunel od 400 metara biti prokopan do 15. aprila. Riječ je o tunelu čije je probijanje bilo teže od probijanja tunela Budoš, jer je *teren vrlo čvrst*. Uz to, nedostatak pristupnih puteva je dva mjeseca otežavao rad na probijanju. Takođe se oskudijevalo i u mašinama, pa su radnici morali ručno da buše.¹³⁹ Glijeto i mace su zamijenjene kompresorima 21. novembra. Svaki dan se kopalo 2.7 do 3 metra. Rad je otežavao i nedostatak ventilatora, slični problem koji je bio prisutan i tokom većine vremena dok se probijao tunel Budoš. Od marta se zaoštrilo i takmičenje između dvije strane. Tunel je probijen pet dana

¹³¹ *Sadašnja frontovska smjena produžiće rad na Pruzi za dvadeset dana*, Pobjeda 20. mart 1948, br. 68, str. 3

¹³² *Tridesetšesta durmitorska omladinska brigada ostaće na Pruzi 20, a Šezdesetčetvrta barska 14 dana preko određenog roka*, Pobjeda 4. april 1947, br. 81, str. 3

¹³³ Blažo Jovanović, *Pred završetak radova u Budošu*, Pobjeda 25. april 1948, br. 99, str. 3

¹³⁴ Milivoje Otović, *Uspjesi Treće i Četvrte hrvatske brigade*, Pobjeda 4. maj 1948, br. 105, str. 3

¹³⁵ *Uskoro će na petoj dionici otpočeti rad u tri smjene*, Pobjeda 21. mart 1948, br. 69, str. 3.

¹³⁶ Nazif Lucević, *Brigada svakodnevno premašuje normu za 60 do 70%*, Pobjeda 31. mart 1948, br. 77, str. 3.

¹³⁷ *Tunel Bašina Voda probijen dva dana prije roka*, Pobjeda 23. mart 1948, br. 70, str. 1

¹³⁸ B. J. Još jedna velika radna pobjeda mladih graditelja, Pobjeda 2. april 1948, br. 79, str. 3

¹³⁹ M. Sekulić, *Tunel Pavlova Strana biće probijen od polovine aprila*, Pobjeda 4. mart 1948, br. 54, str. 3

prije date obaveze. Ali radnici nijesu imali vremena da slave, jer je voda počela da probija iz zemlje u tunel. Sljedeća 24 sata borili su se da vodom, a prilikom radova 11 brigadira se onesvijestilo. Vodu su izbacali ručno, vagonetima punih 8 sati, dok nijesu prokopali kanal. Ali su na kraju izvršili zadatak.¹⁴⁰ Istog dana probijen je i tunel broj 6.¹⁴¹

Nakon šesnaestomjesečnih radova, tunel Budoš je svečano otvoren za prvomajске praznike. Tom prilikom je pušen u saobraćaj 6 kilometara pruge. Voz je krenuo od nikšićke stanice, prošao preko željezničkog mosta na Zeti i prošao kroz tunel, gdje su ga dočekali mineri, omladinci i frontovci. Time su za praznik rada pušteni prvi kilometri pruge.¹⁴² Neki brigadiri XXXVII petput udarne brigade radili su i po 15-16 sati, kako bi se ispoštovali rokovi. Uz to, brigada je svakodnevno premašivala normu od 66 do 120 procenata.¹⁴³ Brigade koje su radile na tunelu Budoš sada su bile slobodne da se prebace na rad na drugim dionicama.¹⁴⁴

Početkom maja Pobjeda izvještava o tome dokle su stigli radovi na pruzi. Radovi na prvom kolosjeku, koji krasi *najljepši tunel na pruzi – Budoš* trebali su da budu završeni do kraja 18. maja. Na drugoj dionici ostalo je da se dovrši nekoliko tunela i usjeka. Brigade na ovoj dionici su se obavezale da će završiti radove do 25. maja. Tunel 5 i Bašine Vode, koji se nalaze u sklopu treće dionice, su u fazi proširenja i betoniranja. Uz to, na ovoj dionici se prave drenaže, kojih ima više. Rukovodioci brigada smatraju da će ovi radovi biti završeni do 10. juna. *Mačkova greda* i tunel 7 na četvrtoj dionici su pred završetkom. Radovi na ovoj dionici bi trebalo da budu završeni do 20. juna. Najteži objekat na petoj dionici je plato za stanicu Slat, koji leži na usjeku u nasipu, a mora se isto uraditi drenažni sistem. Brigade rade u tri smjene, da bi radovi bili završeni do kraja juna. Kako bi šesta dionica bila finiširana do 13. jula, brigadirima je ostalo 55% radova. Najvažniji objekat na ovoj dionici je tunel od 170 metara, kojeg su graditelji napali sa četiri strane. Oni su se obavezali da će ga probiti do 20. maja, a betonirati do 21. juna. Uz to, moraju da završe i usjek 607, nasip na cijeloj dužini pruge i stanični plato. Obavezali su se da će radove završiti do 25. juna. Sedma dionica je pri kraju radova i polaganje kolosejka bi se završilo do 22. juna. Na osmoj dionici je ostalo da se završi 10% radova, i ti radovi su se ticali mostogradnje. Jedan most od 4 metra, na Vranjskim Njivama je završen, a dva, od 8 i 16 metara su u fazi gradnje. Ipak, najvažniji projekat

¹⁴⁰ B. J. *Tunel Pavlova Strana probijen pet dana prije roka*, Pobjeda 15. april 1948, br. 90, str. 1.

¹⁴¹ *Probijen je tunel br. 6, jedan od najtežih objekata na pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 18. april 1948, br. 93, str. 3.

¹⁴² L. M. *Ljudi sa Budoša*, Pobjeda 1. maj 1948, br. 104, str. 2.

¹⁴³ Blažo Jovanović, *Pred završetak radova u Budošu*, Pobjeda 25. april 1948, br. 99, str. 3.

¹⁴⁴ M. Đukić, *Jednodnevni rezultati omladinskih brigada prošle smjene*, Pobjeda 6. maj 1948, br. 107, str. 3.

na ovoj rijeci je most preko Morače u dužini od 110 metara. Most se gradi u dvije pješačke staze pored kolovoza, kako bi se skratio put susjednim selima do Titograda. Završetak mosta usporava Morača, koja može za jedan dan da naraste i do 7 metara. Plan je da se most izgradi do 1. juna. Na ovoj dionici se gradi i most na Ribnici, koji bi morao da se završi do 30. juna. Na cijeloj dužini pruge je odlučeno da se izgrade specijalne barake u kojima će biti smješteni službenici i putnici, dok se ne izgrade stanične zgrade. Treba postaviti i telefonsko-telegrafsku liniju duž cijele pruge.¹⁴⁵

Peta dionica je imala problema tokom rada, tako da su do 29. maja završili samo 50% radova, a preostali poslovi morali su biti završeni do 1. jula. Radovi su kasnili jer je zbog geološkog sastava terena bilo nemoguće bušiti tunel, pa se morala pronaći alternativna ruta koja ne bi podrazumijevala bušenje. Uz to, zemljište je bilo flisno, pa je zahtijevalo izgradnju drenaža, kako bi izdržalo hiljade i hiljade kubika materijala.¹⁴⁶ Ova dionica je duga samo 4.5 kilometra, ali je bilo potrebno izgraditi 12 drenažnih kanala i 19 usjeka i nasipa.¹⁴⁷ Graditelji su počeli da rade 15. marta, a do 29. maja nije ostvaren operativni plan. Razlog tome je nedostatak mašina i radne snage. Na dionici radi samo 76 kvalifikovanih radnika, što je nedovoljno. I kiše su otežavale radove, jer je teren postajao rizičan nakon obilnih padavina.¹⁴⁸

Do 11. juna na pruži se postavilo 35 kilometara trase. Veza sa tunelom Budoš je uspostavljena ranije i vozovi su već počeli da prevoze materijal potreban za postavljanje šina. Na drugoj strani, ostalo je da se polože šine na nekoliko mostova čime bi dionica pruge od Danilovgrada do Titograda bila završena.¹⁴⁹ Materijal za polaganje kolosjeka se svakodnevno kamionima prevozi iz Straševine za Danilovgrad, Spuž i Titograd, a plan je da se do 15. juna postave šine između Danilovgrada i Titograda.¹⁵⁰ Prosječna daljina kamionskog transporta je bila 40 kilometara, što je predstavljao veliki i teški posao za šofere, koji su ipak uspješno riješili ovaj zadatak.¹⁵¹ Uspostavljanje saobraćaja na ovom dijelu pruge, olakšaće posao petoj dionici, koja je u zaostatku

¹⁴⁵ *Dosadašnji uspjesi graditeljstva*, Pobjeda 11. maj 1948, br. 111, str. 3.

¹⁴⁶ *Na Petoj dionici izvršeno je 50% radova*, Pobjeda 30. maj 1948, br. 129, str. 1.

¹⁴⁷ A. B, *Dvadeset hiljada graditelja uskoro će osvojiti preostalih 20 kilometara trase*, Pobjeda 16. jun, br. 142, str. 1.

¹⁴⁸ *Na Petoj dionici izvršeno je 50% radova*, Pobjeda 30. maj 1948, br. 129, str. 1.

¹⁴⁹ Aleksa Brajović, *Postavljeno je 35 kilometara kolosjeka*, Pobjeda 11. jun 1948, br. 138, str. 3.

¹⁵⁰ J. B, *Pripreme za postavljanje kolosjeka na Sedmoj i Osmoj dionici*, Pobjeda 11. jun 1948, br. 138, str. 3.

¹⁵¹ A. B, *Dvadeset hiljada graditelja uskoro će osvojiti preostalih 20 kilometara trase*, Pobjeda 16. jun, br. 142, str. 1.

za ostalim dionicama.¹⁵² Na njoj radi 18 omladinskih radnih brigada, a uz njih rade i tri frontovske brigade, koje su sastavljene većinom od minera.¹⁵³

Sve ukupno, u drugoj polovini juna i početkom jula ostalo je da se postavi 20 kilometara pruge. Na pruži je u tom periodu radilo 90 brigada sa 20 hiljada graditelja.¹⁵⁴ Kolosjek se postavljao uz pjesmu: *Prije nego zora sine, / i mi ćemo položiti šine. / Na klinove i kliješta / graditeljska ruka vješta*. Prva i druga dionica su se spojile 11. juna, četiri dana prije datog roka. Lokomotiva je prošla u 12 časova kroz Budoš i krenula svoj put drugom dionicom do tunela Bašine voda, koji pripada trećoj dionici. Kada je voz prošao dionicom, začule su se detonacije, koje su aktivirali mineri, kako bi obavijestili o kraju radova na ovom dijelu pruge. Na lokomotivi su trećoj dionici zakačili tablu sa porukom *Druže požuri, da lokomotiva ne čeka na tebe*. Istu ovu poruku lokomotiva je svakodnevno donosila radnicima na drugoj dionici, dok nijesu završili svoj posao.¹⁵⁵ Do 25. juna postavljeno je 46 700 metara pruge, a u toku istog dana postavljao se kolosjek u tunelu Bašina Voda u dužini od 300 metara. Kolosjek je potpuno postavljen na prvoj, drugoj i sedmoj dionici, dok na osmoj ostaje još 100 metara preko mostova. Šestoj dionici je ostalo još 1 050 metara, a na četvrtoj su tek počeli da postavljaju. Treća dionica ima kolosjek na nekim mjestima, a u toku 25. juna se spojila sa četvrtom. Najkomplikovanija situacija je na petoj dionici, gdje je ostalo da se postavi 2 450 metara pruge. Privremene zgrade željezničkih stanica u Titogradu, Spužu i Danilovgradu biće završene do 5. jula.¹⁵⁶ Osmo dionica je završila svoje mostove 4. jula na Dan borca.¹⁵⁷

Svi radovi na pruži su završeni 7. jula, kada je na Dan ustanka srpskog naroda, krenuo probni voz iz Nikšića za Titograd. Kretao se 28 kilometara na čas, a stigao je u Titograd u 23 časa. Voz je prevezio 300 graditelja, a na svakom koraku ih je zaustavljala oduševljena masa. Jedini problem se desio na trećoj dionici, kada se sa jedne strane usjeka zemlja obrušavala dok je voz prolazio. Graditelji su odmah prionuli na posao i uz pjesmu *Trinaesti juli ide / rezultati da se vide popravljaju usjek*.¹⁵⁸

¹⁵² Aleksa Brajović, *Postavljeno je 35 kilometara kolosjeka*, Pobjeda 11. jun 1948, br. 138, str. 3.

¹⁵³ A. B. *Dvadeset hiljada graditelja uskoro će osvojiti preostalih 20 kilometara trase*, Pobjeda 16. jun, br. 142, str. 1.

¹⁵⁴ Isto, str. 1.

¹⁵⁵ *Požuri da lokomotiva ne čeka zbog tebe*, Pobjeda 16. jun 1948, br. 142, str. 3.

¹⁵⁶ A. B. *Treba postaviti još devet kilometara kolosjeka...*, Pobjeda 27. jun 1948, br. 152, str. 3.

¹⁵⁷ V. A. *Ispunjujući svoje obaveze prije roka naš narod na mitinzima i konferencijama manifestuje svoju odanost Partiji i Titu*, Pobjeda 6. jul 1948, br. 159, str. 1.

¹⁵⁸ Vlado Aleksić, *Juče se u Titogradu čuo pisak prve lokomotive...* Pobjeda 9. jul 1948, br. 162, str. 3.

Proslava je prvo organizovana u Nikšiću gdje je održan miting koji je ispratio voz za Titograd.¹⁵⁹ Tom prilikom je govor građanima održao Todor Vujasinović, savezni ministar saobraćaja. Nakon govora, presjekao je svečanu traku, a narod je, kako prenosi novinar, klicao *Partiji, Titu i Staljinu*. Zatim je voz krenuo ka Titogradu, a ljudi su na svakoj stanici sa pjesmom dočekivali lokomotivu i vagone.¹⁶⁰ Voz je krenuo u 11 uveče iz Nikšića, a stigao je u Titogradu 8 časova. Preko 20 hiljada ljudi je svečano dočekalo voz. Za govornicom su bili predsjednik Vlade NR Crne Gore Blažo Jovanović, savezni ministar rudarstva Bane Andrejev, savezni ministar građevina Vlado Zečević¹⁶¹ i savezni ministar saobraćaja Todor Vujasinović.¹⁶² Zatim su graditelji Pruge poslali telegram maršalu Titu i Centralnom komitetu KPJ, u kojem ih obaviještavaju da su ispunili zacrtani zadatak.¹⁶³

Nakon svečanog otvaranja, pruga je postala glavna saobraćajna arterija Crne Gore, kojom se neprekidno odvija putnički i privredni saobraćaj. Njome se transportuju velike količine materijala potrebnih za izgradnju Titograda. Na drugoj strani, ona je povezala sela Bjelopavličke ravnice sa dva velika crnogorska centra, pa tako seosko stanovništvo nije imalo problema da svoje proizvode transportuje do gradskih tržnica. Međuseoska povezanost se popravila, zahvaljujući pristupnim putevima koji su izgrađeni za potrebe pruge. Za prvih trideset dana, pruga je prevezla od Nikšića do Titograda oko 6 hiljada ljudi. Uporede radi, autobuskom saobraćaju je bilo potrebno 6 mjeseci to da ostvari. Samo do stanice Ostrog prevezeno je preko 2 hiljade putnika. Porastao je transportni prevoz, tako da je tokom druge polovine avgusta prevezeno 250 vagona raznog materijala. To se odrazilo na građevinsku djelatnost u Titogradu, koja je u odnosu na prvi dio godine, dok pruga nije postojala, mnogo življa.¹⁶⁴ Krajem godine Sedma sekcija za održavanje pruge sa sjedištem u Nikšiću (koja je zadužena za održavanje pruga u Crnoj Gori i Humu), izvršila pripreme kako bi se

¹⁵⁹ *Nikšić je svečano otpratio prvi voz za Titograd*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 3.

¹⁶⁰ *Govor ministra saobraćaja Todora Vujasinovića*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 3.

¹⁶¹ *Prilikom dolaska voza u Titograd govorili su Blažo Jovanović, Predsjednik vlade Narodne Republike Crne Gore i ministri Savezne vlade Vlado Zečević i Bane Andrejev*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 1-2.

¹⁶² *Govor ministra saobraćaja Todora Vujasinovića*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 3.

¹⁶³ *Graditelji Pruge i učesnici na proslavi u Titogradu pozdravljaju maršala Tita i Centralni komitet KPJ*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 4.

¹⁶⁴ *B. Izgradnjom Omladinske pruge Nikšić – Titograd stvorene su nove perspektive daljeg privrednog razvitka naše Republike*, Pobjeda 3. septembar 1948, br. 210, str. 3.

omogućio nesmetan saobraćaj tokom zimskih mjeseci. Brigada ima 4 čete, od kojih se dvije nalaze u Nikšiću i Titogradu, a druge dvije u Bileći i Baru.¹⁶⁵

Bilo je i problema, pa je tako istovar materijala u Titogradu bio loše organizovan. Vagoni, natovareni materijalom i životnim namirnicama, umjesto da odmah budu istovareni, čekaju i po nekoliko na željezničkom kolosjeku, a da niko ne izvrši istovar. Upava željezničke stanice se trudi da istovar bude redovan, ali pojedina preduzeća, koji su vlasnici materijala, ponašaju se veoma nemarno. Najveće smetnje pravi Opštegrađevinsko preduzeće Titograda, koji je i najveći korisnik željezničkog prevoza. Njihovi vagoni čekaju istovar i po tri dana, a cijelo vrijeme moraju da plaćaju ležarinu.¹⁶⁶

Ipak završetak pruge je bio veliki uspjeh za narod. Probijeno je 85 usjeka ukupne dužine 26 kilometara i 301 metra, iz kojih je izvađeno milion i 359 hiljada metara kubnih materijala, kao i 11 tunela dužine 3 kilometra i 241 metra, prilikom čijih bušenja je izvađeno 129 080 m³ materijala i za potrebe njihovog betoniranja iskorišćeno 11 544 m³ betona. Podignuta su 64 nasipa dužine 25 981 m, u koje je ugrađeno 1 154 144 m³ materijala. Napravljeno je 9 mostova u dužini od 251 metra, za čiju je izgradnju iskorišćeno 11 543 m³ betona. Na kraju, napravljeno je 7 drenaža i 9 mostova.¹⁶⁷ Radovi su izvođeni u kamenu V, VI i VII kategorije, uz veliki nedostatak mašina i alata.¹⁶⁸

U toku gradnje organizovana su brojna takmičenja između brigada. Najbolje brigade su dobijale zastavice, koje su mogle nositi u svoj mjesni ili sreski odbor. Najboljim radnicima su se dodjeljivale pohvale, omladinske značke i pisma.¹⁶⁹ U periodu od 15 mjeseci, za udarnike je proglašeno 3 853 omladinaca i omladinki, dok su ordenom Bratstva i jedinstva odlikovane dvije omladinske brigade iz Crne Gore i šest omladinskih brigada iz drugih jugoslovenskih republika.¹⁷⁰ Najviše udarnika je bilo Crnogoraca 3376, a slijede Srbi sa 243, Hrvati sa 141, Albanci sa 60,

¹⁶⁵ *Sedma sekcija za održavanje pruge u Nikšiću izvršila pripreme za nesmetano odvijanje saobraćaja preko zime*, Pobjeda 14. decembar 1948, br. 298, str. 3.

¹⁶⁶ *Na željezničkoj stanici u Titogradu treba bolje organizovati istovar građevinskog materijala*, Pobjeda 21. decembar 1948, br. 307, str. 3.

¹⁶⁷ Veselin Đuranović, *Ekonomsko-politički značaj pruge Nikšić – Titograd*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 16.

¹⁶⁸ Radovan Tomović, L. Banović, *Osnovna iskustva sa pruge – O velikim i teškim radovima na pruzi*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 22.

¹⁶⁹ Nenad Perošević, *Izgradnja željezničke pruge Nikšić – Titograd 1947-1948.*, Tokovi br. 1, Berane 2012, str. 99.

¹⁷⁰ Radomir Đurović, *Socijalističke pruge u Crnoj Gori*, MATICA br. 77, Podgorica 2019, str. 302-304.

Makedonci sa 18 i Slovenaca sa 16.¹⁷¹ Omladinci su pretežno bili seljaci i to 85.35%, a zatim slijede intelektualci sa 6.35%, radnici 5.53% i đaci 2.59%. Pohvaljeno je 3 020 frontovaca za nesebično zalaganje i samoprijegorni rad.¹⁷²

Prilikom gradnje pruge poginuo je jedan omladinac iz Slovenije,¹⁷³ a trasa pruge je prešla preko arheološkog lokaliteta Duklja i ozbiljno ga devastirala.¹⁷⁴ Cijelu gradnju pruge, od njenog početka do kraja pratila je Pobjeda, organ Narodnog fronta Crne Gore i jedini dnevni list u republici.

¹⁷¹ Veselin Đuranović, *Ekonomsko-politički značaj pruge Nikšić – Titograd*, u: *Omladinska pruga Nikšić – Titograd*, Cetinje 1949, str. 18.

¹⁷² Nenad Perošević, *Izgradnja željezničke pruge Nikšić – Titograd 1947-1948.*, Tokovi br. 1, Berane 2012, str. 100.

¹⁷³ Riječ je o Igoru Uršiću, koji je stradao prilikom miniranja terena. Radomir Đurović, *Socijalističke pruge u Crnoj Gori*, MATICA br. 77, Podgorica 2019, str. 302-304.

¹⁷⁴ Slavko Burzanović i dr, *100 godina željeznice Crne Gore*, Podgorica 2009, str. 80.

3. Mi gradimo prugu – pruga gradi nas

Pobjeda kao jedini dnevni list u NR Crnoj Gori imala je veliku moć, budući da je bila jedini masovni medij u zemlji i jedino sredstvo informisanja širokih narodnih masa. Zato je KPJ preko Pobjede širila svoju ideologiju i ideje i što ona prenese, to predstavlja zvanični stav Partije. Ona se gotovo svakodnevno čitala u brigadama, kao dio kulturno-prosvjetnih aktivnosti, a njeni članci su bili predmet diskusije. Sve ovo je uslovalo da Pobjeda bude najbrži vid informisanja radnika. Njeni novinari su obilazili gradilište i u svojim tekstovima su izvještavali o stanju u brigadama. Njen značaj postaje jasniji kada znamo da je radio uređaja u Republici bilo veoma malo, svega 1 259 radio – preplatnika. Emisije Radio Cetinja su 1948. trajale samo 90 minuta, što je manje nego 1946. kada su emisije trajale po 4 sata. Razlog tome je nedostatak kadra u stanici. Uz to, radio stanica raspolaže malim salonskim orkestrom od 11 članova i nema svojih dopisnika. Sve to je uslovalo da se svakodnevno daje jedna emisija vijesti i emisija koja obuhvata pregled štampe, filmski pregled ili literalni čas, kao i emisija za selo. Jedna emisija nedjeljno je posvećena pionirima i omladincima. Zabavno – muzički program je najobimniji, ali sa vrlo malo narodnih pjesama.¹⁷⁵ Uz to, postojala su samo četiri pokretna bioskopa. Na drugoj strani, televizora gotovo da nije ni bilo.

Pobjeda je imala dvije važne funkcije: 1) da izvještava o radovima i 2) da vrši propagandu funkciju. Prenosjenjem informacija o radu na pruzi imalo je za cilj da se široke narodne mase obavijeste o toku gradnje. Pobjeda je tokom 1947. godine izlazila dva puta nedjeljno, da bi od 1. januara 1948. godine počela da izlazi svakodnevno. Kao razlog navedeno je da su to *zahtijevale društvene potrebe, pošto je bilo neophodno da se građani svakodnevno obavještavaju o zbivanjima u Republici, zemlji i svijetu*.¹⁷⁶ Kada je počela sa svakodnevnom izlaženjem, informacije o pruzi su se znatno povećale, pa su tako građani mogli gotovo svakodnevno da čitaju o radovima. Tekstovi o pruzi nijesu bili samo informativni, već i propagandi. U svojim tekstovima, novinari su hvalili izdržljivost radnika, njihovu upornost i svakodnevno napredovanje u izgradnji komunizma pod vođstvom Tita i Partije. Tu se ogledala propaganda važnost Pobjede, jer je ona morala da održava visoki radni polet stanovništva koji je nastupio poslije završetka rata.

¹⁷⁵ *Rad radio-stanica Cetinje i Omladinska pruga*, Pobjeda 2. jun 1948, br. 130, str. 2.

¹⁷⁶ Slobodan Vuković, *Pobjeda hiljadudevestočetrdesetčetvrti – hiljadudevestodevedesetčetvrti*, Podgorica 1994, str. 18.

Partija je shvatila važnost masovnih medija. Prema njima mediji su trebali da budu *instrument prosvjećivanja i socijalističkog vaspitanja trudbenika – njihov mobilizator i organizator u stvaranju boljeg i kulturnijeg života*.¹⁷⁷ Zato su masovni mediji imali veliku ulogu prilikom izgradnje ovako zahtjevnog građevinskog poduhvata. Bilo je potrebno prije svega objasniti ljudima značaj gradnje pruge, a zatim iste te ljude mobilisati da učestvuju u njenoj izgradnji. Kada su radovi počeli, Pobjeda je postala najbrže sredstvo informisanja javnosti o izgradnji pruge. Ona ne samo da se čitala širom Crne Gore, nego i na samom gradilištu, čime su se radnici dodatno motivisali za rad. Naravno, postojao je problem nepismenosti, što je Partija rješavala analfabetskim tečajevima, na kojima su se upravo čitali tekstovi iz Pobjede.

Partija je iskoristila gradnju pruge Titograd – Nikšić za promociju novih socijalističkih odnosa u društvu. Pobjeda tokom radova na izgradnji pruge nije imala samo obavezu da izvještava o razvoju i toku projekta, već je funkcija ovog medija bila i da kreira javni diskurs u kome će prikazati sve navodne prednosti socijalističkog društva. Zato je ona u svojim vijestima imala jasno pripremljenom ideološkom platformom, koja je za cilj upravo imala izgradnju socijalističkih vrijednosti i ideja u Crnoj Gori. Ti tekstovi su osnovni izvor ideološkog rada u masovnim organizacijama, partijskim i večernjim školama. Prema tumačenju, *štampa je sredstvo za mobilizaciju masa i predstavlja kaiš koji svakodnevno povezuje stotine hiljada ljudi s partijom, zbog čega je važno oružje ekonomskog prevaspitavanja masa i moćno sredstvo unošenja moralne ideologije*¹⁷⁸. U nastavku rada ćemo objasniti i potvrditi ovu našu istraživačku hipotezu.

Vijesti i reportaže koje je Pobjeda prenosila mogu se grupisati u nekoliko tema. Na početku, bitna je tema najave gradnje. Bilo je potrebno obavijestiti stanovništvo o važnosti pruge za ukupni razvoj Crne Gore, kao i o pripremama koje su se sprovodile prije samog početka gradnje. Budući da je Pobjeda bila glasnik pod kontrolom komunističke partije, ideološke poruke su bile itekako prisutne. Kritika Kraljevine Jugoslavije, slavljenje Partije i kult ličnosti su pristupni u tekstovima koji su najavljivali građevinski poduhvat. Pobjeda je veoma važnu ulogu odigrala i pri mobilizaciji radne snage. Za izgradnju ovako zahtjevnog infrastrukturnog projekta, bez dovoljno mehanizacije, bila je potrebna velika radna snaga. Upravo su novinari igrali jednu od ključnih uloga u mobilizaciji stanovništva, budući da su ih uz pomoć navođenja različitih primjera motivisali

¹⁷⁷ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 201.

¹⁷⁸ Isto, str. 204.

stanovništvo na mobilizaciju. A kada su radnici stigli na gradilištu, novinari su imali zadatak da ih motivišu da više rade i povećaju produktivnost. To su radili na razne načine, ali najzastupljeniji je bio podsticanje takmičarskog duha među brigadama. Posebna tema su brigadiri udarnici. O njihovim uspjesima, novinari su često govorili i tako su gradili ideju o radniku – udarniku koji se uvijek trudi da ide preko norme. Možda zvuči iznenađujuće, ali novinari Pobjede su i kritikovali rad na pruzi. To su radili sa ciljem da ukažu na nepravilnosti u radu i pomognu njihovom uklanjanju. Iako može da padne pod ideološke poruke, tema bratstva i drugarstva se iskristalizovala kao posebna. Njegovanju bratstva među republikama i drugarstva među radnicima, novinari su posvetili znatan broj radnika, pogotovo tokom 1948. kada dolazi i najveći broj brigadira iz drugih jugoslovenskih republika i Australije. Takođe su se na stranicama pojavile grupe koje su do tada bile marginalizovane. Ovdje je riječ o ženama, koje su zahvaljujući svom doprinosu u Drugom svjetskom ratu konačno izjednačene sa muškarcima, pa se čak radi na razbijanju patrijahalnih predrasuda da one ne mogu da budu rukovodioci. Takođe se govori i o nacionalnim manjinama, koje rame uz rame sa Crnogorcima grade prugu. Budući da je Narodnooslobodilačka borba bila kamen temeljac nove Jugoslavije, o njenim tekovinama se često pisalo u Pobjedi u kontekstu izgradnje pruge. Parola *mi gradimo prugu – pruga gradi nas* je možda najbolji način da se opiše akcija opismenjavanja koja se sprovodila na pruzi. Partija je uvidjela prednost masovnog opismenjavanja ljudi, a Pobjeda je o tome zdušno govorila u svojim tekstovima. Na kraju, fiskultura i sport su se iskristalisali kao zasebna tema, budući da su se na pruzi redovno organizovala sportska takmičenja, a bilo je obavezno svakodnevno učestvovanje u fiskulturnim aktivnostima.

Prvu vijest o potrebi izgradnje pruge Titograd – Nikšić u Pobjedi nalazimo u članku *Ekonomsko i političko stanje u Crnoj Gori*.¹⁷⁹ Riječ je o govoru predsjednika Vlade NR Crne Gore Blaža Jovanovića, koji je održao u Narodnoj skupštini FNRJ, prilikom izglasavanja budžeta. Jovanović navodi da se *privredni plan i aktivnosti ne mogu zamisliti bez željeznica*. Željeznica je potrebna da bi se obnovila Podgorica¹⁸⁰, jer cijena transporta povećava troškove obnove. Kao primjer navodi cigle koje dopremaju iz Kotora. U Kotoru one koštaju 3 dinara, ali kada se prebace do Podgorice, ta cijena se poveća na 5.8 dinara, što znači da se troškovi obnove povećavaju skoro za 100% samo zbog transporta. Uz to, bez željeznice, Crna Gora ne može da iskoristi i svoje šumsko bogatstvo i

¹⁷⁹ Blažo Jovanović, *Ekonomsko i političko stanje u Crnoj Gori*, Pobjeda 1. mart 1946. br. 13, str. 1-2.

¹⁸⁰ U tom trenutku se grad i dalje zvao Podgorica. Grad je dobio ime Titograd 13. jul 1946.

veliki broj šuma propada. Dalje, nedostatak željeznice je odvojio Crnu Goru tokom zime i od velikih privrednih centara Jugoslavije, pa Jovanović navodi da čak i novine kasne po 20 dana.¹⁸¹ Jovanović je u septembru 1946. pred Narodnom skupštinom NR Crne Gore održao ekspozice, u kojem je između ostalog opet govorio o značaju gradnje pruge. Tom prilikom je čak naveo da će se sa gradnjom početi 1946, jer će narod Crne Gore dati sve od sebe da gradnja što prije krene.¹⁸² To se nije desilo, pa je Jovanović je u svom prvom govoru u Narodnoj skupštini 1947. godine, povodom izglasavanja Ustava NR Crne Gore, opet najavio početak radova na prugu Titograd – Nikšić koju je okarakterisao kao najvažniji objekat.¹⁸³ Pobjeda u toku januara donosi tekst o pruzi, u kojem autor detaljno govori o njenoj trasi, poteškoćama sa kojima će se graditelji susrijeti, a u ovom tekstu dobijamo i prve informacije o pristupnim radovima. Bilo je predviđeno da pruga Titograd – Nikšić bude *prvi početak ostvarivanja petogodišnjeg plana izgradnje željezničkih pruga u Crnoj Gori* i da će se po završetku pruge, početi sa radovima na izgradnji pruga prema Kolašinu i Baru. U istom tekstu, nalazi se i skica trase sa objašnjenjima kuda bi pruga trebala da ide.¹⁸⁴ Rad na pruzi prema Kolašinu i Baru je počeo tek pri kraju petogodišnjeg plana, odnosno 1952. godine, kada su krenuli radovi na izgradnju pruge Beograd – Bar i sa prekidima trajali do 1976.¹⁸⁵

Kako KP ima neograničenu vlast, zadatak Pobjede nije da učvrsti njenu vlast, već da ubijedi stanovništvo da je to što komunisti rade najbolje. Kako je najlakše to uraditi? Tako što ćete kritikovati prethodne i upoređivati vaše rezultate sa njihovim neradom – što oni i rade. Primjetno je da Pobjeda kritikuje Kraljevinu Jugoslaviju prije početka gradnje i pri samom završetku, dok se tokom samih radova bivši režim pojavljuje sporadično. Prije početka gradnje, Pobjeda je pratila liniju KPJ o Crnoj Gori kao namjerno pasiviziranom kraju Jugoslavije. Ta pasiviziranost je pojačana i zbog nedostatka željeznice, jer kako novinar navodi, *kraj koji nema željeznicu, to je privredno bolesni dio*.¹⁸⁶ Tokom izgradnje, donose nekoliko tekstova o gradnji u kojima se kritikuje stara Jugoslavija *od šponde*. Prenose izjavu Jovana Stanišića, starca iz Bjelopavlića, da

¹⁸¹ Blažo Jovanović, *Ekonomsko i političko stanje u Crnoj Gori*, Pobjeda 1. mart 1946. br. 13, str. 1.

¹⁸² Blažo Jovanović, *Ekspozice pretsjednika vlade Blaža Jovanovića pred Narodnom skupštinom*, Pobjeda 12. septembar 1946, br. 37, str. 3

¹⁸³ Blažo Jovanović, *U ovoj godini moramo dati mnogo više od sebe za izgradnju i napredak naše republike*, Pobjeda 5. januar 1947, br. 1, str. 1.

¹⁸⁴ Damjan Lalićević, *Izgradnja željezničke pruge Nikšić - Titograd*, Pobjeda 26. januar 1947, br. 4, str. 1.

¹⁸⁵ Branislav Marović, *Ekonomska istorija Crne Gore*, Podgorica 2018, str. 600.

¹⁸⁶ Ivan Orović, *Željezničke pruge u Crnoj Gori*, Pobjeda 21. septembar 1946, br. 38, str. 5. U početku ovog poglavlja naveli smo neke primjere propagande u prvom dijelu izgradnje poruge, pa zbog ponavljanja, to ovdje neće biti učinjeno.

je poslije sedamdeset godina dočeka prugu. Smatra da je i njegova generacija mogla da gradi prugu, ali da se niko o tome nije starao i da tadašnja vlast nije htjela. Ali sada je druga priča, jer državom vlada narodna vlast i graditelji znaju da sve što stvore pripada njima.¹⁸⁷ Miner Krsto Lazović, koji je radio i u rudnicima Amerike i u rudnicima bivše Jugoslavije kaže da se u kapitalističkim zemljama ne vodi računa kako će živjeti radnik. On tek danas može mirno i slobodno raditi, niko mu ne smeta i još mu pomaže narodna vlast. Zato je dužan da uloži svu snagu za dobro nove domovine.¹⁸⁸ Kako se bližio kraj gradnje, tako se češće javljaju tekstovi koji kritikuju stari režim. Ovaj put se pruga koristi kao dokaz da se nova Jugoslavija ne odnosi prema Crnoj Gori kao gladno pastorče, što je stara Jugoslavija radila.¹⁸⁹ Prenose da su u početku radova stari ljudi sa nepovjerenjem gledali u inženjere, jer su se sjetili vremena bivše Jugoslavije kada su se radila mnoga trasiranja pruga, ali ih se malo izgradilo.¹⁹⁰ Prenose vijest da je u periodu od 1945. do 1948. u cijeloj Jugoslaviji izgrađeno 957 kilometara novih pruga, a tu kilometražu je stara Jugoslavija postigla tek poslije 19 godina. Samo u 1948. godini biće završeno 558 kilometara željezničke pruge, koliko u staroj Jugoslaviji za 11 godina.¹⁹¹ I predsjednik vlade NR Crne Gore Jovanović se u svom govoru sa otvaranja okreće graditeljstvu stare Jugoslavije. Napominje da je narod iz Crne Gore odavno čekao prugu ali su to bile puste želje, jer se u *bivšoj Jugoslaviji nije vodilo računa o narodskim potrebama*. Tek kad je narod uzeo vlast u svoje ruke, pruga je izgrađena.¹⁹² Završetak izgradnje pruge je samo jedna od tema u kojima su se nove vlasti razračunavale sa Kraljevinom Jugoslavijom i na taj način učvršćivale vlast.

Pobjeda je kroz svoje tekstove isticala i ulogu KPJ u izgradnji pruge, ali to nije činjeno tako često kao što se može pomisliti. Glavni graditelji su bili omladinci i njima se posvećivala najveća pažnja, pa zatim slijede frontovci. Iz tekstova se može nazrijeti pozadinska uloga KPJ, koja sve to usmjerava preko svojih organizacija Narodne omladine i Narodnog fronta. Na drugoj strani, Partija se najčešće pominje u tekstovima u kojima se govori o svečanostima, bilo to otvaranje radova, bilo to svečano puštanje u saobraćaj neke dionice ili, kao što je to bilo na kraju, puštanje u saobraćaj cijele pruge. Novinari Pobjede smatraju da je radni elan koji je vladao među graditeljima djelo

¹⁸⁷ Đ. Borba frontovaca sa liticama Požara, Pobjeda 6. decembar 1947, br. 95, str. 2.

¹⁸⁸ R. Đ. Frontovci Druge titogradske brigade lome litice Taraša, Pobjeda 16. decembar 1947, br. 99, str. 2.

¹⁸⁹ N. S. M. Pruga Nikšić – Titograd veliko djelo radnog naroda naše zemlje, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 3.

¹⁹⁰ Milorad Komatina, Početak bitke za Prugu, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 4.

¹⁹¹ Ove godine u Jugoslaviji biće izgrađeno 588 kilometara željezničke pruge koliko u staroj Jugoslaviji za 11 godina, Pobjeda 11. jul 1948, br. 164, str. 1.

¹⁹² Govor Blaža Jovanovića, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 2.

Partije i njenih rukovodilaca. Narod ima veliko povjerenje u Partiju jer ga je ista vodila u *Oslobodilačkom ratu* do pobjede, a sada ga kroz borbu za ostvarenje socijalizma vodi u *srećnu budućnost*. PK KPJ za Crnu Goru, zajedno sa PK SKOJ-em i Partijskim komitetom na Pruži bili su rukovodeća sila izgradnje Pruge.¹⁹³ Kada su odlazili na rad, omladinci su pjevali *Neka znade reakcija / prugu gradi SKOJ partija / reakciju hvata tuga / jer se gradi nova pruga...*¹⁹⁴

Malo više pažnje se posvetilo kultu ličnosti. Najčešće se spominju Blažo Jovanović, Josip Broz Tito i Josif Visarionovič Džugašvili Staljin. Jovanović, koji je na svečanom otvaranju zajedno sa Veselinovićem iskopao i napunio dvoje kolica¹⁹⁵ nazivan je *prvim graditeljem Omladinske pruge Nikšić – Titograd*.¹⁹⁶ Od najboljih omladinaca početkom juna formirana je I republička omladinska brigada Blažo Jovanović,¹⁹⁷ koja je za samo mjesec dana postala dvaputa udarna.¹⁹⁸ Kako se bližio rok završetka radova, graditelji su spjevali pjesmu *Trinaestog, u šest sati / Prugu ćemo Blažu dati*.¹⁹⁹ Tito se često pominje. On je glavni organizator svih pobjeda i graditelji moraju da opravdaju njegovo povjerenje.²⁰⁰ On je toliko prisutan, da se novinaru od štampona koji dube *tkivo kamena* se čini da čuje poklik *Ti-to, Ti-to*, koji djeluje kao refren pjesme o *omiljenom vođi naših naroda*.²⁰¹ Tokom radova, često se pjeva pjesma *Mi gradimo prugu novu / omladinsku i Titovu / prugu ćemo izgraditi / nećemo se umoriti*.²⁰² Graditelji pruge daju obećanje Titu da će je završiti do 13. jula 1948²⁰³, a prva i druga dionica su se 13. maja obavezale da će do Titovog rođendana položiti još 12 kilometara kolosjeka.²⁰⁴ Kada graditelji postignu neki veći uspjeh, oni pošalju Titu telegram, a isti Pobjeda prenese.²⁰⁵ Staljin se na stranicama Pobjede pominje tokom proslava.

¹⁹³ N. S. M. *Pruga Nikšić – Titograd veliko djelo radnog naroda naše zemlje*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 3.

¹⁹⁴ Radmila Dorović, *Četvrta omladinska radna brigada za dvadeset i jedan dan izbacila je 4.377 kubnih metara zemlje*, Pobjeda 21. maj 1947, br. 29, str. 2.

¹⁹⁵ *Pruga Nikšić – Titograd veliki je doprinos opštoj izgradnji domovine*, Pobjeda 23. april 1947, br. 20, str. 2.

¹⁹⁶ *Svečani miting povodom završetka radova pete omladinske smjene*, Pobjeda 19. april 1948, br. 94, str. 1.

¹⁹⁷ *Na pruži je formirana Prva republička omladinska brigada Blažo Jovanović*, Pobjeda 8. jun 1948, br. 135, str. 1.

¹⁹⁸ B. A. *Još deset dana i jednu noć...*, Pobjeda 4. jul 1948, br. 158, str. 3.

¹⁹⁹ Mirko Banjević, *Pod Crvenom Stijenom*, Pobjeda 8. jun 1948, br. 135, str. 3.

²⁰⁰ *Svečani miting povodom završetka radova pete omladinske smjene*, Pobjeda 19. april 1948, br. 94, str. 1.

²⁰¹ Milosav Lalić, *Rad na najvećem objektu u Crnoj Gori – Izgradnja pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 30. mart 1947, br. 13, str. 3.

²⁰² Radmila Dorović, *Četvrta omladinska radna brigada za dvadeset i jedan dan izbacila je 4.377 kubnih metara zemlje*, Pobjeda 21. maj 1947, br. 29, str. 2.

²⁰³ Mirko Sekulić, *Omladinske brigade četvrte smjene postigle su vidne uspjehe na kulturno-prosvjetnom polju*, Pobjeda 18. decembar 1947, br. 100, str. 2.

²⁰⁴ *Do Titovog rođendana položićemo 12 kilometara kolosjeka na prvoj i drugoj dionici*, Pobjeda 13. maj 1948, br. 113, str. 3.

²⁰⁵ *Telegram radnog kolektiva treće dionice maršalu Titu*, Pobjeda 23. mart 1948, br. 70, str. 2.

Njegov portret je često rame uz rame sa portretima Tita i Jovanovića,²⁰⁶ a takođe se na mitinzima *dugotrajno skandira* njegovo ime.²⁰⁷ Staljin je, zajedno sa Titom i Lenjinom okarakterisan kao *novi vječni simbol rada i pobjeda, borbe i učenja, porasta i života, ideje i stvaranja*.²⁰⁸ Sukob Tito – Staljin, koji je tinjao u pozadini od marta 1948. nije se osjećao na stranicama Pobjede. Redovno se izvještavalo da se Staljinov portret nalazi među ikonografijom na proslavi, a jednom kada to nijesu naveli u tekstu, Staljinov portret se vidio na fotografiji koju su objavili u novinama.²⁰⁹ I nakon Izjave CK KPJ koja je objavljena 29. juna, Pobjeda je prenosila vijesti u kojima narod kliče Staljinu. Prilikom puštanja u saobraćaj dva mosta na Osmoj dionici, konstrukcije mostova bile su ukrašene *slikama naših rukovodilaca i druga Staljina* i parolama *Živjeli graditelji pruge Nikšić – Titograd, Živio CK KPJ na čelu sa drugom Titom, Živio Sovjetski Savez i Živio veliki Staljin*. Prenose da se u toku govora klicalo između ostalog i Svesaveznoj Komunističkoj partiji boljševika i *velikom Staljinu*.²¹⁰ I na svečanom otvaranju, rame uz rame sa Titom i Jovanovićem, stojao je portret *generalisimusa Staljina*, a novinar je prenio da je narod klicao Staljinu, Sovjetskom Savezu i SKP(b).²¹¹ Ipak, svečano otvaranje je ostalo u sijenci sukoba sa Informbiroom, što se moglo i vidjeti u govorima jugoslovenskih rukovodilaca koje je Pobjeda prenijela.²¹² Ipak, kada je traka

²⁰⁶ *Povodom probijanja tunela Budoš na gradilištu je juče održana svečanost*, Pobjeda 22. decembar 1947, br. 102, str. 2, M. Banjević, *Hiljade ruku grade prugu*, Pobjeda 13. jun 1948, br. 140, str. 3; *Prilikom dolaska voza u Titograd govorili su Blažo Jovanović predsjednik vlade Narodne Republike Crne Gore i ministri Savezne vlade Vlado Zečević i Bane Andrejev*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 1, itd.

²⁰⁷ Nazif Lucević, *Prve omladinske brigade iz bratskih republika stigle su na prugu Nikšić – Titograd*, Pobjeda 9. april 1948, br. 85, str. 3.

²⁰⁸ Mirko Banjević, *Ispod ostroških greda*, Pobjeda 6. jun 1948, br. 134, str. 3.

²⁰⁹ *Tunel Bašina Voda probijen dva dana prije roka*, Pobjeda 23. mart 1948, br. 70, str. 1.

²¹⁰ V. A. *Ispunjavajući svoje obaveze prije roka naš narod na mitinzima i konferencijama manifestuje svoju odanost Partiji i Titu*, Pobjeda 6. jul 1948, br. 159, str. 1.

²¹¹ *Prilikom dolaska voza u Titograd govorili su Blažo Jovanović predsjednik vlade Narodne Republike Crne Gore i ministri Savezne vlade Vlado Zečević i Bane Andrejev*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 1.

²¹² Jovanović navodi da su jugoslovenski narodi samo 20 dana poslije napada fašista na Sovjetski Savez podigli ustanak, čime su pokazali veliku i nesebičnu ljubav prema prvoj zemlji socijalizma. On ujedno pravi razliku između ljubavi prema braći Rusima i Rusiji i ljubavi prema Sovjetskom Savezu i smatra da je ova ljubav bila *svjesna* i usmjerena *prema Sovjetskom Savezu, prema zemlji socijalizma, prema Boljševičkoj partiji i drugu Staljinu*. A tu ljubav prema zemlji socijalizma je razgorela u srcima i svijesti jugoslovenskih naroda KPJ. Tu ljubav su pokazali širom jugoslovenskog prostora kada su se protiv fašizma borili uz pokliče SSSR, SKP(b) i Staljinu. Na kraju zaključuje da su optužbe ne samo *nepravične i nedrugarske već i klevetničke i nepoštene*. *Govor Blaža Jovanovića*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 1. I drugi govornici su održali slične govore. Ministar građevine Vlada Zečević smatra da Jugosloveni nijesu mogli sjediti skrštenih ruku i čekati da ih zemlja socijalizma *bratski Sovjetski Savez* stalno i neprekidno pomaže, kad dobro znaju da je SSSR imao najviše ljudskih i materijalnih žrtava u ratu. *Govor ministra građevina Vlada Zečević*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 2. Bane Andrejev, ministar rudarstva u svom govoru staje u odbranu Narodnog fronta i objašnjava da KPJ ima rukovodeću ulogu u organizaciji i da preko nje mobilise milionske mase naroda za ubrzanje socijalističke izgradnje. *Govor ministra rudarstva Bana Andrejeva*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 3. Na kraju ministar saobraćaja Todor Vujasinov brani KPJ od optužbi da ne cijeni dovoljno ulogu Crvene armije. *Govor ministra saobraćaja Todora Vujasinovića*, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 3.

presječena i pruga puštena u saobraćaj, ministar saobraćaja Vujasinović je uzviknuo *Živio Tito!*, a novinar prenosi da su prisutni dugo klicali Partiji, Titu i Staljinu.²¹³

Pisalo se i o Sovjetskom Savezu. Početkom juna 1948. novinar je posjetio dio pruge koji prolazi kroz Crvenu Stijenu. Tamo je od graditelja čuo da na izlasku tunela *Pavlova Strana* na stijeni stoji parola *Živjela Rusija* napisana još 1941. godine. Tu parolu od tada još niko nije izbrisao. Novinar je izrazio želju da vidi parolu i sa mještanima se uputio ka njoj, prenoseći priču kako je ista te 1941. godine napisana. Natpis se nalazi na 6 metara iznad trase pruge i u dva reda je. Novinar navodi da *riječi niti su zarasle niti izbrisane* i produžava: *Evo sedam godina one još postoje kao što postoji nepobjediva sovjetska zemlja kojoj su naši borci klicali u najtežim danima*. Smatra da su riječi na *crvenoj stijeni* svjedok nepresušnom oduševljenju naše omladine i naroda za bratsku Rusiju. Parola je svjedok i o nepobjedljivosti i upornosti jugoslovenskog naroda, i zaključuje da *ova prema suncu svijetleća slova treba da još jače zasvijetle kada ovuda bude voz prolazio*.²¹⁴

Novinari Pobjede su takođe prenosili vijesti koje su za cilj imale da mobilišu mlade ljude da se priključe izgradnji. Ovo nijesu bili direktni pozivi, već su kroz primjere zalaganja drugih omladinaca i frontovaca vršili, može se reći, indirektnu mobilizaciju. Prenose vijesti da se širom Crne Gore organizuju omladinske konferencije na kojima se omladinci sa oduševljenjem odazivaju na poziv da rade na pruzi. Na sastanku Narodne omladine srednje – tehničke škole u Titogradu javilo se za odlazak na omladinske pruge (i Šamac – Sarajevo i Titograd – Nikšić) 130 đaka ili 80% ukupnog broja omladinaca. Tom prilikom su skandirali *Svi na pruge – svi na pruge*. Vukosava Čvorović iz Pljevaljskog sreza je predložila svoja dva sina i ćerku da idu na gradilište.²¹⁵ Često prenose vijesti da i invalidi daju svoj doprinos. Tako se sa teritorije grada Cetinja prijavilo 60 invalida da učestvuju u izgradnji dvije omladinske pruge.²¹⁶ Prenose primjer Radovana Dragovića iz Danilovgradskog sreza, invalida iz Prvog svjetskog rata i oca trojice poginulih prvoboraca, koji se sam javio da ide na gradilište²¹⁷ i primjer invalida bez ruke Dušana Mirkovića

²¹³ Isto, str. 3.

²¹⁴ Mirko Banjević, *Pod Crvenom Stijenom*, Pobjeda 8. jun 1948, br. 135, str. 3.

²¹⁵ *Odbori Narodne omladine takmiče se koji će poslati veći broj graditelja na prugu*, Pobjeda 23. mart 1947, br. 12, str. 5

²¹⁶ *Invalidi Crne Gore učestvovali na izgradnji pruga*, Pobjeda 26. april 1947, br. 21, str. 2.

²¹⁷ *Frontovske organizacije u čitavoj Republici preuzimaju nove obaveze*, Pobjeda, 30. mart 1947, br. 13, str. 2

iz sela Podblaća, koji je doveo na rad četiri omladinca i zajedno sa njima se prijavio da učestvuje u gradnji.²¹⁸

Sa početkom 1948. godine, počeli su da koriste novi nadnaslov za rubriku o pruzi kako bi motivisali ljude, a to je *Izgradimo Prugu do 13. jula*.²¹⁹ U narednim danima Pobjeda je izvještavala o mobilisanju omladinaca i frontovaca za rad. Prenose da se za 10 dana javilo 6 000 omladinaca²²⁰, a početkom februara je ta brojka došla na 11 244 omladinca i omladinki, skoro duplo više nego što je bilo predviđeno.²²¹ Frontovske radne brigade formirane su u svim srezovima, koje su počele na gradilište da pristižu krajem januara i početkom februara. Ove brigade su pripadale petoj smjeni, koja je počela da radi od 1. februara.²²² Zemaljski Izvršni odbor Narodnog fronta Crne Gore je 19. marta donio odluku da se rad četvrte frontovske smjene produži još 20 dana, kao i da se i petoj omladinskoj smjeni rad produži takođe 20 dana.²²³ Time je 30 frontovskih i 40 omladinskih brigada moralo da produži rad.²²⁴ Ova odluka je donesena zbog hitnosti izgradnje pruge u određenom roku. Time bi se izbjeglo gubljenje vremena, koje bi nastalo uslijed smjena brigada i neiskustva novih brigadista. Oni su se, kako piše novinar, oslonili na radni elan frontovaca, na njihovu odanost i visoku svijest. Frontovske brigade su sa velikim zadovoljstvom prihvatile odluku, jer kako kaže novinar, *izgradnja Pruge u predviđenom roku je pitanje časti svakog graditelja*.²²⁵ Pobjeda je u narednim danima izvještavala o brigadama koje su prihvatile poziv da rade dodatnih 20 dana, sa ciljem da inspirišu i druge brigade da slično urade. To je urodilo plodom, tako da u narednom periodu nailazimo na informacije da su neke brigade produžavale svoj rad čak i poslije ovih dodatnih 20 dana.²²⁶ Tridesetsedma omladinska petput udarna brigada se obavezala da neće napustiti prugu, dok ne završi radove na tunelu Budoš.²²⁷ Kako bi uvjerali graditelje da se njihova imanja obrađuju tokom proljeća 1948, Pobjeda je donijela nekoliko fotografija i tekstova o

²¹⁸ Pljevlja, 22 marta, Pobjeda 23. mart 1947, br. 12, str. 5.

²¹⁹ R. Đ. Kod treće Danilovgradske frontovske brigade, Pobjeda 21. januar 1948, br. 17, str. 3.

²²⁰ Isto, str. 3.

²²¹ Dosad se za odlazak na Prugu javilo 11.244 člana Narodne omladine, Pobjeda 6. februar 1948, br. 31, str. 1.

²²² Otpočeli su radovi duž čitave Pruge, Pobjeda 12. februar 1948, br. 36, str. 3.

²²³ Sadašnja frontovska smjena produžiće rad na Pruzi za dvadeset dana, Pobjeda 20. mart 1948, br. 68, str. 3

²²⁴ Milivoje Otović, Dosadašnji uspjesi omladinskih i frontovskih putokaz su za postizanje još boljih rezultata u ovoj smjeni, Pobjeda 28. april, br. 101, str. 3.

²²⁵ Sadašnja frontovska smjena produžiće rad na Pruzi za dvadeset dana, Pobjeda 20. mart 1948, br. 68, str. 3

²²⁶ Tridesetšesta durmitorska omladinska brigada ostaće na Pruzi 20, a Šezdesetčetvrta barska 14 dana preko određenog roka, Pobjeda 4. april 1947, br. 81, str. 3.

²²⁷ Bosa Jovanović, Pred završetak radova u Budošu, Pobjeda 25. april 1948, br. 99, str. 3

frontovcima koji rade na njivama graditelja. Time su željeli da prikažu graditeljima da ne moraju da brinu za svoja imanja dok su na pruzi i da motivišu druge ljude da se pridruže radovima.²²⁸

Za socijalističku ideologiju ideal rada je jedan od kamena temeljaca društva i najvažnija vrijednost. Slavio se vrijedan i požrtvovan rad, dok se kritikovao nerad i javašluk. Pobjeda je redovno izvještavala o načinima kako su pojedine brigade postizale svoje norme, a jedan od ciljeva je bio da se ti načini prenesu i ostalim radnicima na pruzi, kako bi se rad unaprijedio. Bogdan Stojanović graditelj iz XLIX omladinske brigade objašnjava kako treba raditi sa kamenom. On kaže da za taj posao ne treba snaga, nego vještina. Potrebno je staviti štanglu ispod kamena, zatim se nasloniti težinom na nju i balansirati. Tako se veoma lako pomjera kamen.²²⁹ Milo Kraljević iz XIX omladinske brigade je jednog *vrelog* avgustovskog dana iskopao 34 kubika zemlje za 7 sati rada, a način rada je ispričao novinaru. Prvo bi odmjerio kubik zemlje, zatim bi ga potkopao i odvojio od masiva sa strane. Napravio bi polugu i uz pomoć nekoliko graditelja, na *oo-ruk* odvalio zemlju. Ovaj način su počeli da kopiraju i ostale čete iz brigade.²³⁰ Masovno miniranje je još jedan način rada koji se pokazao i više nego uspješnim. To je podrazumijevalo potkopavanje jedne ili dvije strane brda, sa ciljem da se dođe do sredine brda. Na kraju iskopa, stavi se ogromna količina eksploziva, ali se pazi da se ne prebaci dozvoljena količina eksploziva na jedan kubik. Ovakav način se dobro pokazao, jer se štedi i vrijeme i radna snaga. Uz to se i škrape, uslijed jakog dejstva eksploziva prošire (nijesu strme) pa je održavanje pruge kasnije vrlo lako.²³¹ Kako bi ilustrovali uspjeh masovnog miniranja, objavili su dvije crno-bijele fotografije, jedna iznad druge. Na gornjoj je prikazano brdo koje se nalazi na trasi buduće pruge. Vidi se da je brdo sastavljeno od *tvrdog kamena*. Na donjoj je prikazano dejstvo masovnog miniranja. Od nekadašnjeg brda punog kamenja, ostalo je samo brdo usitnjenog materijala, koje čeka omladince i frontovce ga raščiste.²³²

²²⁸ *Ore se zemlja* Sava K. Vukmirovića, Pobjeda 30. mart 1948, br. 76, str. 2; *Na imanju Vasa J. Pejovića i Odmor po završenom oranju*, Pobjeda 3. april 1948, br. 80, str. 2.

²²⁹ Nazif Lucević, *Idem s omladincima – izjavio je na frontovskoj konferenciji zidar Bogdan Stojanović*, Pobjeda 27. april 1948, br. 100, str. 3.

²³⁰ Muris Idrizović, *Za jednodnevno radno vrijeme Milo Kraljević udarnik XIX brigade iskopao je i izbacio 34 kubika zemlje*, Pobjeda 20. avgust 1947, br. 55, str. 2.

²³¹ Ovim načinom miniranja kod mjesta Stubice je uklonjeno brdo od 4.500 kubika zemlje. Iskorišćeno je 600 kg eksploziva i tom prilikom je uklonjeno dvije hiljade kubika zemlje, odnosno 0.3kg eksploziva za jedan kubik zemlje. Da bi se iskopalo 2 hiljade kubika zemlje, potrebno je 21 hiljada radnih časova, a za njegov transport 10500. Ovim načinom kopanja, upotrijebilo se samo 336 radnih sati. Oni su ovom prilikom iskopali samo jednu stranu, a da su isto napravili sa druge strane brda, uklonili bi svih 4.5 hiljada kubika zemlje. *Masovno miniranje na pruzi Nikšić – Titograd daje dobre rezultate*, Pobjeda 27. decembar 1948, br. 104, str. 2.

²³² *Izgled brda – usjek prije masovnog miniranja i Izgled brda – usjek poslije masovnog miniranja*, Pobjeda 27. decembar 1947, br. 104, str. 2.

Kao primjer dobro organizovanog posla, donose priču o *Vidovoj desetini*. Vido Vučević, iako bez lijeve ruke i desnog oka, uspio je da dođe do vođe desetine na pruzi. Njegova desetina je radila na drobilici. Zahvaljujući Vidovoj organizaciji posla, sa 20 ljudi koliko je bilo potrebno da drobilica radi, on je organizovao njen rad sa samo 12 brigadira. Poslao je što više tucanika na kolosjek, a dva omladinca su prevozila materijal do drobilice i ubacaju materijal u nju. Materijal se u drobilici usitnjava, a taj usitnjeni materijal omladinci lopatama odbacuju, što je ujedno i najteži posao. Zato Vido vodi računa o njima i svakih pola sata na njihovo mjesto postavlja one brigadiste koji za to vrijeme nijesu radili fizičke poslove. Tako on izbjegava neuravnoteženost u radu i prebacivanje norme je veoma lak posao za njegovu desetinu.²³³ Sedamnaesta omladinska brigada imala je problema sa postizanjem norme. Razlog tome su bile šine. One su na kolosjeku bile krive, dok je uspon kuda su se gurala kolica iznosio 25 metara. Kada omladinac radi sa vagonom, on ne može da gurne sam vagon uz taj uspon, pa mu priskaču drugi omladinci, koji time zapostavljaju svoj rad i gubi se vrijeme. Zato novinar predlaže da se šine isprave, a uspon izbjegne i podsjeća da članovi iste brigade postižu mnogo bolje rezultate kada koriste kolica.²³⁴ Početkom februara 1948, na trećoj dionici, pronađena su dva klizišta. Pobjeda prenosi način na koji je riješen problem. Kako bi se izbjeglo njihovo pomijeranje, bilo je potrebno izraditi nekoliko drenaža. Uz pomoć sondi otkriven je sloj zemlje koji upija poniruću vodu i ispod njega otiče ravnom površinom. Tom površinom klizi i raskvašena ilovača, čime se pomijeraju svi gornji slojevi. Brigadiri su iskopavali kanale za drenažu, kako bi oslabili djeystvo hume kao pokretnog sloja. Time će se isušiti podvodni teren, a voda će oticati u drugim pravcima. Klizište je zaustavljeno.²³⁵

Novinarima Pobjede posebno su bile zanimljive informacije o prebacanju radnih normi, budući da su tako motivisali radnike iz drugih brigada da budu bolji. Često su prenosili vijesti o četama koje su popravile rad. Takav jedan tekst su napisali o IV četi XIV omladinske brigade. Navode da je ta četa u početku radila bez plana i sistema. Malo su vodili brigu o organizaciji posla, a na radilištu su graditelji često smetali jedni drugima. Kada su na diskutovanjima uvidjeli da im je organizacija posla loša, odlučili su da odrade reorganizaciju. Umjesto da dva brigadira izdvojeno rade na kopanju zemlje i punjenju kolica, uveli su da samo jedni kopaju, drugi da toware, a treći da guraju

²³³ Njegova desetina prebaci izbaci i do 35 kubika usitnjenog materijala, što je 14 do 15 kubika više nego što je to normalni kapacitet mašine. B. Jovanović, *Vidova desetina*, Pobjeda 19. april 1948, br. 94, str. 3.

²³⁴ M. I. Prelaznu desetodnevnu zastavicu dobila Osamnaesta brigada, Pobjeda 2. avgust 1947, br. 49, str. 2.

²³⁵ Bosa Jovanović, *U drenažnim radovima na trećoj dionici najbolje se ističe treća četa Šeste nikšićke frontovske brigade*, Pobjeda 6. april 1948, br. 82, str. 6.

kolica. Razmak između lopataša su odredili da bude od jednog do dva metra i oni su ubacali po jednu lopatu zemlje u sva kolica koja pored njih prođu. Tim sistemom se smanjio gubitak vremena, jer se više nijesu morala kolica odlagati, ponovo dizati, a izbjegavali su sudaranja. Ovaj način rada nazvali su *lančani sistem* i odmah je dao dobre rezultate.²³⁶

Hvalili su i radnike koji su na pruzi pokazali svoju inovativnost u poboljšanju mašina. Geno Ugarović, nadzornik radova na tunelu *Pavlova Strana* osmislio je *štopove s jednim perom*. Ova vrsta štopova se pokazala praktična za sve vrste kamena, pa je njegova primjena ubrzala radove za 70%. Sa običnim štopovom, koji ima dva pera, bušilo se 15cm, a sada, koristeći isti pištolj, ali sa štopovom s jednim perom, bušilo se 25cm. Koristeći *Kater Piler* kompresor, za 14 sati se moglo izbušiti 250 metara minskih rupa.²³⁷ Drugi izum je osmislio miner Trifun Stanojević. On je konstruisao postolje za pištolj. Prednost postolja je ta što se više pištolj nije morao držati u rukama, već sada radnik samo pomjera zupčanik i tako reguliše bušenje. Nije potreban nikakvi napor ili vještina. Ovaj izum je dobro došao u *štolnama* od 1x1 metra, kada bušitelj mora da radi u ležećem stavu držeći pištolj na grudima. Radnik se više nije umarao kao kada je morao da drži pištolj, pa je mogao da buši rupu bez odmora sve dok ne bude gotova. Pobjeda ne samo što hvali Stanojevićev izum, nego i njegovu upornost. Naime, on je svoj nacrt predložio Upravi Sekcije za gradnju pruge Titograd – Nikšić, ali oni nijesu imali razumijevanje za njegovu ideju. Radio je danonoćno i sam sastavio prototip. Kako nije imao stručnu pomoć, on nije raspolagao potrebnim materijalom, pa je postolje bilo veoma teško, ali smatra da će uspjeti da ga napravi mnogo lakšim. Pobjeda na kraju poziva Upravu sekcije za gradnju Pruge da se pozabavi ovom idejom, jer bi ona ubrzala rad na pruzi.²³⁸

Veliki broj tekstova Pobjeda je posvetila omladinskim brigadama i njihovim radovima. Isticanjem ovih primjera Pobjeda želi čitaocima da približi, kako oni zamišljaju, savršenog omladinca. Omladinac na prugu odlazi sa pjesmom i vraće se sa pjesmom.²³⁹ Njegove ruke su *vrijedne*, a *tijelo je oblikovano znojem*. Pravi kratke predahe dok drugi utovare to što je iskopao, a onda se vraće na

²³⁶ *Kako je četvrta četa XIV omladinske brigade poboljšala rad*, Pobjeda 13. avgust 1947, br. 52, str. 2.

²³⁷ Mirko Sekulić, *Tunel Pavlova Strana biće probijen do polovine aprila*, Pobjeda 4. mart 1948, br. 54, str. 3.

²³⁸ Stefan Boljević, *Radnik Trifun Stanojević svojim pronalaskom postolja za pištolj otkloniće teške napore i povećati radni efekat za 40%*, Pobjeda 6. mart 1948, br. 56, str. 3.

²³⁹ Milosav Lalić, *Duž omladinske pruge Nikšić – Titograd razvija se radno takmičenje*, Pobjeda 30. april 1947, br. 22, str. 4. Jedan Bosanac je za omladince rekao *čini mi se pjevaju i kad spavaju*. Mirko Vujačić, *Frontovske brigade prosijecaju pješivački krš*, Pobjeda 15. novembar 1947, br. 86, str. 7.

posao. Ne voli razgovore dok radi, jer mu je svaki trenutak dragocjen,²⁴⁰ ali na konferencijama diskutuje.²⁴¹ Nema ni jednog minuta da omladinac nešto korisno ne radi. On se svojim uspjesima ne hvali, već narod kojem pomaže to radi umjesto njega. Svaku pomoć naroda, pravi omladinac pamti i stotruko će vratiti time što će napraviti ovo veliko djelo.²⁴² Omladincu ne mogu nikakve teškoće stati na put. Težak je samo prvi dan, kad krenu žuljevi, a ruke otežaju,²⁴³ a kada se navikne onda ne predstavlja problem guranje kolica punih zemlje kroz vodu,²⁴⁴ kopanje tvrde ispucale zemlje,²⁴⁵ rad po suncu,²⁴⁶ kopanje tunel Budoš bez ikakve opreme, guranje kolica uz uspon od 14 metara²⁴⁷, nabujala Zeta,²⁴⁸ hladno vrijeme²⁴⁹ itd. Najtvrđi i najkamenitiji teren ne predstavlja problem za *nesalomljivu volju omladinca*,²⁵⁰ a čak i po velikoj kiši, omladinac ne smije da bude besposlen.²⁵¹ Omladinac može da bude i veoma mlad, a da se pokaže kao najbolji radnik.²⁵² Kod omladinca vlada zdravi takmičarski duh i njemu je jedan od najljepših trenutaka u životu osvajanje zastavice tokom radnog takmičenja.²⁵³ Zato su omladinci ispjevali stihove *Zastavice, ljepša si od zlata / i najboljoj brigadi si data*²⁵⁴ i *Takmiče se momci mladi / ko će više da uradi*.²⁵⁵ Često omladinac ne vodi računa o eventualnim povredama, pa se *penje na vagonete i slobodno juri*

²⁴⁰ Muris Idrizović, *Peta četa Treće omladinske brigade izbacila je za jedan dan 3392 kolica zemlje*, Pobjeda 7. maj 1947, br. 24, str. 2.

²⁴¹ J. Z, *Šesta omladinska brigada premašila normu za 40%*, Pobjeda 7. jun 1947, br. 33, str. 8.

²⁴² Mirko Vujačić, *Omladinska pruga ne vodi samo u Titograd već i u divni život sutrašnjice*, Pobjeda 14. maj 1947, br. 26, str. 3.

²⁴³ M. I. *Za sedam dana Četvrta udarna brigada iskopala je 936 kubnih metara zemlje*, Pobjeda 14. jun 1947, br. 35, str. 2.

²⁴⁴ J. Z, *Šesta omladinska brigada premašila normu za 40%*, Pobjeda 7. jun 1947, br. 33, str. 8.

²⁴⁵ Muris Idrizović, *Peta četa Treće omladinske brigade izbacila je za jedan dan 3392 kolica zemlje*, Pobjeda 7. maj 1947, br. 24, str. 2.

²⁴⁶ J. Z, *Šesta omladinska brigada premašila normu za 40%*, Pobjeda 7. jun 1947, br. 33, str. 8.

²⁴⁷ *Do sada je na pruži Nikšić – Titograd 6200 omladinaca dalo 208 600 radnih dana*, Pobjeda 18. oktobar 1947, br. 75, str. 2.

²⁴⁸ R. Đ. *Trideset prva omladinska udarna brigada na Dukli*, Pobjeda 6. decembar 1947, br. 95, str. 2.

²⁴⁹ Dušan Otašević, *Za jedan dan Trideset i četvrta omladinska brigada prebacila normu za 112%*, Pobjeda 6. januar 1948, br. 4, str. 2.

²⁵⁰ *Do sada je na pruži Nikšić – Titograd 6200 omladinaca dalo 208 600 radnih dana*, Pobjeda 18. oktobar 1947, br. 75, str. 2.

²⁵¹ Mirko Vujačić, *Frontovske brigade prosijecaju pješivački krš*, Pobjeda 15. novembar 1947, br. 86, str. 7.

²⁵² Primjer Mitra Kaščena, koji ne zaostaje u radu za svojim fizički razvijenim drugovima.. J. Z, *Šesta omladinska brigada premašila normu za 40%*, Pobjeda 7. jun 1947, br. 33, str. 8.

²⁵³ Muris Idrizović, *Omladinska pruga oličenje snage i mladosti naše omladine*, Pobjeda 27. avgust 1947, br. 57, str. 2.

²⁵⁴ V. *Brigade pored Morače i Ribnice*, Pobjeda 4. decembar 1947, br. 94, str. 2. Pjesma se mogla mijenjati u odnosu na brigadu na koju se odnosila. Jedna verzija ide: *Zastavice, na te sitno piše / Dobiće te ko uradi više / Zastavice ljepša si od zlata / Za zasluge Drugoj četi data / Druga četa brojno mala / Svoj brigadi primjer dala. U Četrdesetsedmoj kolašinskoj brigadi zastavicu već nekoliko dana nosi druga četa*, Pobjeda 17. mart 1948, br. 65, str. 3.

²⁵⁵ M. Šćepanović, *Trideset i četvrta omladinska brigada postiže sve bolje rezultate*, Pobjeda 2. decembar 1947, br. 93, str. 2.

šinama, jer samo misle na norme i visoke rezultate. Ovo nije dobro ponašanje, jer povreda ili oštećenje radne opreme usporavaju rad, a svaki omladinac mora da pazi i sebe i alat. Pritom alat je narodna imovina i omladinac njegovim čuvanjem daje veliki doprinos zajednici.²⁵⁶ Kada završi sa radom on barem sat vremena provede čitajući.²⁵⁷ Omladinac nakon završene smjene i odlaska kući, čeka novu smjenu da se prijavi na rad, jer mu se omilao način života koji se vodio u brigadama.²⁵⁸ *Samo se škartovi vraćaju s puta, a ne dobri omladinci* govorili su oni koji nijesu pozvani na prugu.²⁵⁹ *Omladinci* su mogli da budu i stariji, ako su željeli da rade besplatno.²⁶⁰

Pobjeda je prenijela i jedan tekst o najmlađim radnicima – pionirima. Njih je među hiljadama radnika bilo oko 200. Pionira ima gotovo u svakoj brigadi, a u tri brigade Ljubičko-trnavskoj, XCVIII pljevaljskoj i III makedonskoj organizovali su samostalne čete. Njihova norma je manja za 50 posto od ostalih graditelja, ali su je uvijek prebacali. Neke su čak prebacile normu za 100%, čime su dostigli ostale graditelje. Veći dio pionira iz Ljubičko-trnavske brigade je pobjegao od kuće i nijesu htjeli da se vrate, pa im je Štab brigade dozvolio da formiraju četvu i učestvuju u radovima. Pioniri, kao i ostali radnici, osim rada na pruzi, imaju obavezu da se obrazuju. Novinar zapaža da je kod njih interesovanje za knjigu veće nego kod ostalih graditelja.²⁶¹

Pobjeda je izvještavala o postignućima četa i često je isticala individualna zalaganja graditelja. Objavljivali su imena svih radnika koji su se isticali na gradnji.²⁶² Štab omladinskih brigada je redovno organizovao desetodnevna takmičenja brigada na gradilištu. Na takmičenju krajem maja,

²⁵⁶ B. J. *Pomanjkanje plana – nedovoljni rezultati*, Pobjeda 30. mart 1948, br. 76, str. 3. Treća četa Četrdesetprve daniilovgradske omladinske brigade jednog dana prebacila je normu za 20%, ali samo zbog jedne slomljene kante za vodu nije osvojila prelaznu zastavicu. Bosa Jovanović, *Kod četrdesetprve daniilovgradske – jedne od najboljih brigada na Omladinskoj pruzi*, Pobjeda 18. mart 1948, br. 66, str. 3.

²⁵⁷ Milosav Lalić, *Duž omladinske pruge Nikšić – Titograd razvija se radno takmičenje*, Pobjeda 30. april 1947, br. 22, str. 4.

²⁵⁸ Mirko Sekulić, *Omladinske brigade svakodnevno stižu na radilišta*, Pobjeda 24. februar 1948, br. 46, str. 3.

²⁵⁹ Š. M, *Dvije frontovske i četiri omladinske brigade upućuje Srez bjelo-poljski na izgradnju Pruge*, Pobjeda 22. april 1948, br. 96, str. 3.

²⁶⁰ Slučaj Bogdana Stojanovića, koji u kući nije imao nikog jačeg za rad (žena, majka i dijete od 12 godina), pa se sam prijavio da radi sa omladincima besplatno. Predsjednik Mjesnog narodnog odbora mu nije dozvolio da ide, uz riječi da može da se pridruži frontovcima, na što se on žalio Sreskom odboru, koji mu je dozvolio da radi sa omladincima. Znao je da će se za vrijeme njegovog odsustva, narodna vlast pobrinuti za njegovu porodicu. Na pruzi je organizovao sjeću držala, a redovno je radio i poslije ručka. Kada je smjena produžena, on je ostao još da radi. On je sa omladincima i zbog toga što su *vazda s pjesmom*, a njihov elan i veselost ga podmlađuju. Oni ne znaju za umor. Nazif Lucević, *Idem sa omladincima – izjavio je na frontovskoj konferenciji zidar Bogdan Stojanović*, Pobjeda 27. april 1948, br. 100, str. 3.

²⁶¹ A. B. *Pioniri na pruzi*, Pobjeda 19. jun 1948, br. 145, str. 3.

²⁶² *Štab omladinskih radnih brigada na pruzi Nikšić – Titograd proglasio je prve udarnike i pohvalio najbolje graditelje*, Pobjeda 31. maj 1947, br. 31, str. 2. *Novi udarnici na pruzi*, Pobjeda 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

građevinske brigade su se obavezale da će premašiti normu za 35%, a pobjedu je odnijela VI omladinska brigada koja je normu premašila za 40%. Novinar Pobjede je posjetio ovu brigadu i svojim čitaocima prenio atmosferu koja vlada među omladincima. Sa oduševljenjem opisuje kako omladinci vrijedno rade.²⁶³ Sličan tekst donosi Pobjeda i o IV udarnoj brigadi, koja je za sedam dana iskopala 936 m³ zemlje.²⁶⁴ Peta omladinska brigada, koja je nakon desetodnevnog takmičenja u junu postala udarna, očistila je 12 800 m² metara zemljišta, oborila 95 komada stabala, iskopala 1 360 kubika zemlje, prebacila 605, prevezla 755 i nabila 600 kubika zemlje i *isplanirala* 2 630 m³ zemlje.²⁶⁵ Potenciraju potrebu za kontinuitetom u radu. Tako prenose vijest da se XVIII udarna brigada bori da zadrži prelaznu zastavicu, kako bi postala *dvaput udarna*.²⁶⁶ Jedan cijeli tekst je posvećen udarniku XIX brigade Milu Kraljeviću. On je za samo 7 sati iskopao 34 kubika zemlje, a njegov način kopanja je pomogao brigadi da postigne svoju desetodnevnu normu.²⁶⁷ Prenosili su i vijesti o brigadama koje nijesu još postale udarne. Takav primjer je bio sa XXXII brigadom, čiji se komandant Milija Zečević proslavio za vrijeme gradnje pruge Brčko – Banovići. On je u razgovoru sa novinarima obećao da će njegova brigada postati udarna.²⁶⁸

Novinari Pobjede nijesu uvijek hvalili u svojim tekstovima. Oni su redovno ukazivali na probleme i greške koje se prave. Iz njihovih tekstova se može vidjeti sa kakvim su se problemima suočavali graditelji tokom 1947. godine. U štabu omladinskih radnih brigada u Nikšiću je 23. maja održano savjetovanje inženjera, stručnjog osoblja sa štabovima i komandantima brigada. Na tom savjetovanju su došli do zaključka da nije bilo dovoljne koordinacije između stručnjaka i omladinskih brigada.²⁶⁹ Međutim i pored toga što je od savjetovanja prošlo mjesec dana, pojedini stručnjaci, inženjeri i tehničari su se pokazali aljkavima i nemarnima. Tako ni jedna omladinska radna brigada od 1. do 10. juna nije dobila radni desetodnevni nalog na vrijeme. Neke su ga dobile 3. juna, neke 7. a neke nijesu dobile uopšte, iako su stručnjaci obavezni da desetodnevne naloge

²⁶³ J. Z. Šesta omladinska brigada premašila normu za 40%, Pobjeda 7. jun 1947, br. 33, str. 8.

²⁶⁴ M. I. Za sedam dana Četvrta udarna brigada iskopala je 936 kubnih metara zemlje, Pobjeda 14. jun 1947, br. 35, str. 2.

²⁶⁵ Prelaznu zastavicu Štaba omladinskih radnih brigada na pruzi Nikšić – Titograd osvojila je Osmo omladinska brigada, Pobjeda 21. jun 1947, br. 37, str. 2.

²⁶⁶ Bego Burić, Osamnaesta udarna brigada bori se da zadrži zastavicu, Pobjeda 9. avgust 1947, br. 51, str. 2.

²⁶⁷ Muris Idrizović, Za jednodnevno radno vrijeme Milo Kraljević udarnik XIX brigade iskopao je i izbacio 34 kubika zemlje, Pobjeda 20. avgust 1947, br. 55, str. 2.

²⁶⁸ Rajko Đurović, S graditeljima pruge na nasipu kod Nikšića, Pobjeda 29. novembar 1947, br. 92, str. 2. Brigada je imala mjesec dana da dobije status udarne. To su i uspjeli, a vijest o tome Pobjeda prenosi 11. decembra. J. Ječmenica, Udarni dan tridesetdruge omladinske brigade, Pobjeda 11. decembar 1947, br. 97, str. 2.

²⁶⁹ U dosadašnjim radovima na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd nije postignuta dovoljna saradnja između stručnog osoblja i omladinskih radnih brigada, Pobjeda 24. maj 1947, br. 29, str. 2.

daju prvog dana po završetku deкаде. U ovom slučaju to se trebalo desiti 1. juna. Ukazuju na problem da bez neizdavanja desetodnevniх radniх naloga nema evidencije i planskog rada, a samim tim ni dobro razvijenog takmičenja ni efikasno obavljenog posla. Svaki desetodnevni nalog brigada razradi na konferenciji, a onda svaka četa i pojedinci uzimaju svoje obaveze. Time oni pred sobom imaju jasan cilj kojem moraju da teže i koji bi trebali da premaše. Uz to, dešava se da stručnjaci kasne, pa je tako V brigada 9. juna svog tehničara čekala 5 sati. Novinar na kraju zaključuje da *stručnjaci treba da znaju da se brigadiri takmiče i da propušteno vrijeme oni nadoknađuju*. Tako je V brigada, koja je čekala svog tehničara, morala da produži 2 sata radno vrijeme i umjesto u 13h oni su svoj posao završili tek u 15h, da bi zatim morali sat vremena da pješāče do svojih baraka. Zato novinar napominje da se brigadirima mora olakšati rad, a ne da im se stvaraju nove teškoće *pored ovih sa kojima se bore i koje savlađuju*.²⁷⁰ Da je kritika urodila plodom, vidimo iz teksta od 30. juna, u kojem navode da se desetodnevni zadaci daju na vrijeme.²⁷¹ Često je dolazilo i do pogrešnog ubilježavanja podataka o učinku rada brigade. Razlog tome je nedovoljno unošenje u posao brigadnog statističara i nedostatak pomoći stručnog osoblja.²⁷² Još jedan problem je bila nedovoljna saobraćajna povezanost i nedostatak direktne telefonske veze među njima. Na novinarsku opasku zašto im se ne obezbijedi nekoliko automobila a ne *nekakvi automobili koji vječno idu na popravku* komandant štaba samo steže ramenima *gotovo nekako bezazleno i zabrinuto*. Zato novinar napominje da ako je pruga od najvažnijeg značaja za Crnu Goru, onda se za nju moraju pribaviti makar osnovna sredstva kako bi se posao obavio. Zato smatra da je funkcija komandanta brigada važna koliko i funkcija komandanta za vrijeme rata i ako on traži nešto, mora mu se izaći u susret. Zaključuje da tamo gdje se pokaže makar i malo *birokratizma* treba ga odsjeći odlučno kao granu koju crv razara.²⁷³ Velike probleme su imali i radnici na tunelu Budoš. Svoje potrebe za artiklima zadovoljavali su u kantini koju je otvorilo Invalidsko udruženje. Međutim, prodavac u kantini je živio u Nikšiću i dolazio je rijetko. Tako su mineri i radnici bili prinuđeni da odlaze u grad kako bi se snadbijevali. Novinar smatra da bi

²⁷⁰ *I dalje se ponavljaju propusti u davanju desetodnevniх radniх naloga i normi na pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 18. jun 1947, br. 36, str. 1.

²⁷¹ *Brigade druge smjene očekuju veliki i teški radovi na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 2. jul 1947, br. 40, str. 2.

²⁷² M. I. *Za sedam dana Četvrta udarna brigada iskopala je 936 kubnih metara zemlje*, Pobjeda 14. jun 1947, br. 35, str. 2.

²⁷³ Janko Đonović, *Utisci sa Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 28. maj 1947, br. 30, str. 6.

Invalidsko udruženje moralo naći nekog čovjeka koji bi stalno držao kantinu otvorenom.²⁷⁴ Pobjeda je često pisala i o nedostatku ventilatora i kompresora za potrebe izgradnje tunela.²⁷⁵ Ventilatori su se koristili za provjetravanje tunela nakon minerskih radova. U početku njihov nedostatak nije bio problem, jer tunel nije bio dug. Međutim, kako se išlo dublje i dublje, ventilacija je bila slaba, pa je dugo vremena trebalo da se tunel raščisti od prašine i zemnih gasova. Ovim tempom, mineri su mogli za 24 sata da urade tri bušenja i pređu 5 metara, dok bi se sa ventilatorima napredovalo 6-7 metara.²⁷⁶ Sa nabavkom kompresora, moglo bi se koristiti više pištolja za bušenje, što bi dodatno ubrzalo rad.²⁷⁷ Apeli Pobjede su urodili plodom i krajem avgusta su nabavljeni ventilatori. Prvo su montirani na izlaznoj strani (prema Titogradu) i odmah se osjetilo napredovanje, jer su za dan izbušili 6 metara.²⁷⁸ Ventilator na ulaznoj strani (prema Nikšiću) nije montiran iz razloga što nijesu imali šarafe. Šarafi su stigli sa ventilatorom, ali su iskorišćeni za neku drugu svrhu. U vrijeme pisanja teksta, šarafi su se čekali već 20 dana i novinar smatra da se izgubilo mnogo. Navodi da bi ventilator omogućio četiri paljenja u tri smjene, umjesto sadašnja tri, kao i da bi se mogla uspostaviti norma i takmičenje. Kritikuje mašinskog inženjera Marića, koji je zadužen za nabavku i smatra da bi morao savjesnije da vrši svoj posao.²⁷⁹ Ventilatori su kasnije montirani i posao je mogao da se nastavi.²⁸⁰ Novinari kritikuju i sprovođenje fiskulture u prvoj smjeni. Brigadirima su nedostajali sportski rekviziti, a pored toga nije bilo ni dovoljno stručnog osoblja, koji bi posticali razvoj fiskulture.²⁸¹

Smatraju da pored omladinaca i druge organizacije moraju da pruže podršku izgradnji pruge kako bi se dostigao ciljani rok. Pokušavaju svojim tekstovima da motivišu članove Narodnog fronta. Smatraju da se pred Narodni front postavlja *časni poziv da uzmu učešće* u motivisanju širokih narodnih masa da aktivno učestvuju u izgradnji. Oni moraju da svojom propagandom učine da pruga i njeni graditelji *još više postanu predmet ljubavi i pažnje čitavog naroda*. Smatraju da

²⁷⁴ Muris Idrizović, *Četiri omladinske brigade u nikšićkom polju rade na donjem stroju pruge od željezničke stanice do tunela Budoš*, Pobjeda 5. jul 1947, br. 41, str. 2.

²⁷⁵ Isto, str. 2.

²⁷⁶ *Na ulaznoj strani tunela Budoš nije montiran ventilator*, Pobjeda 3. septembar 1947, br. 59, str. 2.

²⁷⁷ Muris Idrizović, *Četiri omladinske brigade u nikšićkom polju rade na donjem stroju pruge od željezničke stanice do tunela Budoš*, Pobjeda 5. jul 1947, br. 41, str. 2.

²⁷⁸ *Probijena je jedna polovina tunela Budoš*, Pobjeda 29. avgust 1947, br. 58, str. 2.

²⁷⁹ *Na ulaznoj strani tunela Budoš nije montiran ventilator*, Pobjeda 3. septembar 1947, br. 59, str. 2.

²⁸⁰ J. Đ, *Probijanjem budoškog tunela savladan je najteži objekat na Pruzi*, Pobjeda 22. decembar 1947, br. 102, str. 2.

²⁸¹ *Fiskultura na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd mnogo se bolje razvija blagodareći iskustvu prve smjene*, Pobjeda 6. avgust 1947, br. 50, str. 7.

frontovke radne brigade od 1. avgusta trebaju da pristižu na prugu i da tokom trajanja radova popunjavaju brigade novim radnim snagama, vode računa o smještaju graditelja, njihovoj ishrani i sl. Prebacuju Narodnom frontu da najbolje zna od kakvog je značaja da se pruga Titograd – Nikšić završi, pritom napominjući da će učešće Narodnog fronta *potvrditi riječi druga Tita da je izvršenje Plana džinovska borba cijelog našeg naroda*. Na kraju zaključuju da Narodni front treba da pokaže da ne postoji zadatak koji ne bi mogao da *ispuni kada se radi o sreći i blagostanju otadžbine*.²⁸² U narednim nedjeljama, frontovci kao da su prihvatili ovu kritiku, pa dobijamo prve vijesti o njihovom dolasku na gradilištu. Tako su frontovci Bjelopoljskog sreza i pored ogromnog posla koji su imali u svom kraju, riješili da odvoje dio ljudstva i pošalju ga na Omladinsku prugu. Sličnu odluku donosi i Durmitorski srez.²⁸³

Temelj nove Jugoslavije bazirao se na paroli *bratstvo i jedinstvo*. Parola je nastala za vrijeme Drugog svjetskog rata, a nakon pobjede u ratu, često je korišćena u političkim govorima. Jugoslavija kao multietnička, multikonfesionalna i multilingvalna država morala je da vodi računa o svakoj zajednici i da svaku zajednicu zadovolji. Na stranicama Pobjede za vrijeme izgradnje pruge, novoj ideologiji se posvetila velika pažnja i o pruži se pisalo kao o *kovačnici bratstva i jedinstva našeg naroda*.²⁸⁴ Posebno se ovo inteziviralo tokom proljeća 1948. godine, kada na gradilištu pristižu omladinske brigade iz drugih republika i jedna brigada jugoslovenskih omladinaca iz Australije. Jugoslovenski omladinci iz Australije, potomci ljudi koji su napustili Dalmaciju²⁸⁵, stigli su u Dubrovnik, gdje im je doček *pobudio najljepša osjećanja*.²⁸⁶ Novinar navodi da su njihovi očevi njima prenijeli ljubav prema domovini. Za vrijeme rata, oni su pravu istinu o Jugoslaviji dobili tek 1943, jer su istu krili od Jugoslovena britanski vlasnici Australije. Ali kada je istina stigla do njih, iseljenici su htjeli da učestvuju u *lomljenju lanaca sa ruku svoje zemlje*. Međutim, nijesu stigli jer se rat završio. I pored toga, jugoslovenska omladina Australije je željela da učestvuje u obnovi zemlje i zato su formirali I australijsko-jugoslovensku brigadu.²⁸⁷ Kada su stigli u zemlju oni su sami zahtjevali da učestvuju u izgradnji Jugoslavije, pa su

²⁸² *Organizujmo široko učešće Fronta na izgradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 26. jul 1947, br. 47, str. 1.

²⁸³ M. Š, *Frontovci Crne Gore odlaze na gradnju pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 13. avgust 1947, br. 52, str. 2.

²⁸⁴ N. M. S. *Pruga Nikšić – Titograd veliko djelo radnog naroda naše zemlje*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 3.

²⁸⁵ B. Jovanović, *Prva petut udarna brigada jugoslovenskih iseljenika iz Australije – primjer dobro organizovanog rada*, Pobjeda 14. maj 1948, br. 114, str. 3.

²⁸⁶ *Pismo prve australijsko-jugoslovenske omladinske brigade Centralnom odboru Jugoslovenske omladine u Australiji*, Pobjeda 4. april 1948, br. 81, str. 3.

²⁸⁷ N. *Kod brigade naših bivših iseljenika*, Pobjeda 26. mart 1948, br. 75, str. 3.

raspoređeni na prugu Titograd – Nikšić. U narednim danima, brigada je raspoređena oko Titograda. Njih su redovno posjećivali omladinci iz Titograda, a sami obećavaju da će dati sve od sebe da izgrade porušenu domovinu.²⁸⁸ Omladinci, njih 56, odmah je dočekaao težak zadatak, a to je rušenje pećina oko Ribnice, kako bi se ista premostila i preko nje prešla *garava ljepotica* do Titograda. Na gradilištu rade zajedno sa tri crnogorske brigade i svi skupa pjevaju: *Ravna Prugo, ne treba ti kiše / Skojevcu te znojem natopiše*.²⁸⁹ Novinar Pobjede je tokom maja 1948. posjetio omladinu iz Australije. Navodi da su uz pjesmu *Mi smo našem Maršalu / časnu riječ dali / i na njegov poziv / svi se odazvali* postizali sjajne rezultate. Tako su prebacili normu za 254%, o čemu su pričali ne samo nadzornici i komandanti, nego i brigade koje su radile sa iseljenicima. Omladinci iz Australije su učile svoje kolege iz drugih brigada kako da lakše obavljaju neke poslove.²⁹⁰ Na drugom mjestu, novinar napominje da su u oslobodilačkom ratu partizani iz Crne Gore zajedno sa II dalmatinskom gonili neprijatelja kroz Crnu Goru, a sada omladinci sa potomcima Dalmatinaca u Crnu Goru vode borbu za socijalizam i produbljuju bratstvo.²⁹¹

Nakon iseljenika iz Australije, početkom aprila počinju da pristižu omladinske brigade iz drugih krajeva Jugoslavije. U početku ih je bilo 8,²⁹² da bi do kraja gradnje na izgradnji pruge učestvovalo 23 omladinske brigade iz svih republika, sa 4 348 graditelja.²⁹³ Pobjeda temeljno izvještava o njima i njihovom uspjehu. Među prvima su stigle dvije brigade iz Titovog Užica *Heroj Lune* i *Heroj Ratko Mitrović*. Narod je sa oduševljenjem dočekaao *bratske srpske omladince* koji će svojim dolaskom *čvrsto iskovati bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije*. Pobjeda prenosi njihove riječi da će pokazati radni heroizam na korist i dobrobit naše *bratske zajednice*. Nakon završenih govora, omladinci su se uhvatili za ruke, pa su se razvila crnogorska, kozaračka i srbijanska kola, a *zagrljena omladina je kroz pjesmu izražavala oduševljenje i radost*.²⁹⁴ Tokom radova, novinari Pobjede posjetili su I užičku omladinsku brigadu koja nosi ime po Miodragu Milovanoviću – Lunetu. Lune je tokom rata jurišao prvi ispred svih, pa je moto brigade koja nosi njegovo ime

²⁸⁸ *Pismo prve australijsko-jugoslovenske omladinske brigade Centralnom odboru Jugoslovenske omladine u Australiji*, Pobjeda 4. april 1948, br. 81, str. 3.

²⁸⁹ N. *Kod brigade naših bivših iseljenika*, Pobjeda 26. mart 1948, br. 75, str. 3.

²⁹⁰ Bosa Jovanović, *Prva petut udarna brigada jugoslovenskih iseljenika iz Australije – primjer dobro organizovanog rada*, Pobjeda 14. maj 1948, br. 114, str. 3.

²⁹¹ N. *Kod brigade naših bivših iseljenika*, Pobjeda 26. mart 1948, br. 75, str. 3.

²⁹² Milivoje Otović, *Uspjesi Treće i Četvrte hrvatske brigade*, Pobjeda 4. maj 1948, br. 105, str. 3.

²⁹³ N. S. M. *Pruga Nikšić – Titograd veliko djelo radnog naroda naše zemlje*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 3.

²⁹⁴ Nazif Lucević, *Prve omladinske brigade iz bratskih republika stigle su na prugu Nikšić – Titograd*, Pobjeda 9. april 1948, br. 85, str. 3.

svuda biti među prvima. Graditelji su odlučili da ostanu na pruži još 15 dana, jer shvataju njen značaj za Crnu Goru.²⁹⁵ Kada je I pribojska brigada odlazila sa gradilišta 5. juna, organizovan je ispraćajni miting. Omladinci su žalili što neće moći da ostanu na proslavi Trinaestog jula i teško im je pao rastanak sa drugim crnogorskim brigadama.²⁹⁶

U Nikšiću je 3000 građana i graditelja dočekalo dolazak dvije brigade sa *plavog Jadrana* (iz Varaždina i Karlovca²⁹⁷) odnosno iz Hrvatske. Komandant IV varaždinske brigade se zahvalio na dočeku uz riječi da dolaze da pomognu Crnoj Gori, kao što će crnogorska omladina doći da pomogne u izgradnji NR Hrvatske. Zavjetovali su se da će pružiti maksimum u izgradnji.²⁹⁸ Odmah su počeli da nižu uspjehe na petoj dionici, a za crnogorske brigadiste su pripremili i priredbu.²⁹⁹ Brigade su uglavnom sačinjene od petnaestogodišnjaka i šesnaestogodišnjaka, koji i pored nedostatka kondicije, prebacaju svoje norme. Jedan hrvatski brigadir objašnjava da je na pruži Šamac – Sarajevo radio sa XIII crnogorskom omladinskom brigadom, koja je tada postizala najbolje rezultate. Tada je *zavolio borbenu crnogorsku omladinu*. Zato govori u ime cijele brigade kada kaže da *osjećaju naročito zadovoljstvo što im se ukazala prilika da pomognu oko izgradnje Pruge*.³⁰⁰

Istog dana sa Hrvatima, stigla je i jedna slovenačka brigada *Miho Marinko*. Brigada je stigla iz *napačene* Nove Gorice, grada na samoj jugoslovensko-italijanskoj granici, a sa njom dolaze braća *ispod gordog Triglava*. Njihov komandant pozdravlja okupljene Crnogorce uz riječi da je dirnut dočekom, kojim se iskazuje *velika ljubav prema našoj braći u Novoj Gorici*. Smatra da će se među crnogorskim omladincima osjećati kao među *rođenom braćom*.³⁰¹ Uz omiljenu pjesmu *Hej, brigade hitite / novo prugo gradite* Slovenci su prionuli na posao.³⁰² Novinari su tokom radova posjetili ovu brigadu. Njene pripadnike su opisali kao *sinovi onih kojima je vjetar sa popaljenih domova prenosio pepeo vjekovima dolinom bistre planinske kćeri, Soče*. Oni su ginuli u sklopu Jugoslovenske armije da bi dokazali da je Trst pravo koje nam se ne može osporiti i oni su sinovi probuđenih *Jerneja* koji više nijesu ni kmetovi ni sluge, koji su sada prvi put u istoriji mogli da

²⁹⁵ Milosav Lalić, *Svuda biti među prvima – to je lozinka Prve užičke brigade*, Pobjeda 3. jun 1948, br. 131, str. 3.

²⁹⁶ Prva pribojska četiriput udarna brigada, *Pobjeda* 11. jun 1948, br. 138, str. 3.

²⁹⁷ *Prvi dani i prvi uspjesi omladinaca iz Hrvatske*, Pobjeda 18. april 1948, br. 93, str. 3.

²⁹⁸ N. L. *Iz Nove Gorice i Hrvatske došle su tri omladinske radne brigade*, Pobjeda 11. april 1948, br. 87, str. 3.

²⁹⁹ *Prvi dani i prvi uspjesi omladinaca iz Hrvatske*, Pobjeda 18. april 1948, br. 93, str. 3.

³⁰⁰ Milivoje Otović, *Uspjesi Treće i Četvrte hrvatske brigade*, Pobjeda 4. maj 1948, br. 105, str. 3.

³⁰¹ N. L. *Iz Nove Gorice i Hrvatske došle su tri omladinske radne brigade*, Pobjeda 11. april 1948, br. 87, str. 3.

³⁰² Bosa Jovanović, *Udarnik Lina Trampuš*, Pobjeda 19. maj 1948, br. 118, str. 3.

progovore svojim jezikom. Novinar navodi da su Slovenci jedva čekali da se uliju u veliku rijeku mladosti u Crnoj Gori, koja *natapa znojem crnogorske litice da bi se što prije njeno srce, Titograd, vezala željeznim tračnicama sa svijetom*. Kada je prolazio kroz brigadu, novinar je govorio o Crnogorcima koji su poginuli rame uz rame sa Slovencima, na što su mu slovenački omladinci zahtijevali da im kaže mjesto njihovih grobova, kako bi im odnijeli cvijeće na povratku. Novinar smatra da su im grobovi uvijek okićeni, jer nose *cvijeće bratstva i jedinstva*, a omladina se njima odužuje izgradnjom socijalističke domovine. Na kraju zaključuje da se crnogorska omladina, miješajući se sa goričkom, prenosi *ljubav prema našoj pravoj granici na sjeverozapadu*. U štabu njihove brigade nalaze se crteži grbova *dvije bratske republike* NR Crne Gore i NR Slovenije, a po sredini stoji natis *Simbol bratstva i jedinstva*.³⁰³ Slovenci su se obavezali da će ostati na pruži dok se ona ne završi, što je mjesec dana duže nego što je bilo predviđeno.³⁰⁴ Prenijeli su i jedan tekst o Lini Trampuš, *vedroj i uvijek nasmijanoj omladinki*, koja je došla u Crnu Goru kako bi se *zblížila sa crnogorskom omladinom*.³⁰⁵

Prva bosanska brigada počela je sa poslom na Pruži 9. aprila. Sastavljena je od omladine iz 10 bosanskohercegovačkih srezova, a 90% ih je već radilo na gradnji omladinskih pruga u svojoj republici.³⁰⁶ Novinar prilikom posjete Prvoj bosanskoj brigadi napominje da *nema Crnogorca, učesnika Oslobođilačkog rata, koga ne vežu uspomene za Bosnu*. Već tada se stvaralo drugarstvo brigada iz Crne Gore i Bosne, pa je normalno da su Bosanci došli da pomognu. Komandant bosanske brigade se prije dolaska oženio, ali kada je čuo da se okupljaju brigade za rad na crnogorskoj pruži, on je ženu poslao kod oca i zaputio se za Crnu Goru uz partizansku pjesmu *Druže, drugarica sama / Neka j', neka j', neka j' sama / nek i ona dođe k nama / ja ne mogu kući ići / borbu ostaviti...*³⁰⁷ Njihova parola je bila *Juruš Bosanci na crnogorske stijene*, koju su čak napisali pored parole *Živjela Rusija* na Crvenoj Stijeni. *Bratstvo se toliko produbljuje da sad Bosanci pišu pobjedonosne radne riječi ondje gdje su Crnogorci pisali bojni poklič u nadi na oružanu pobjedu* prenosi novinar.³⁰⁸

³⁰³ Niko S. Martinović, *Kod Prve omladinske goričke brigade Miho Marinko*, Pobjeda 21. april 1948, br. 95, str. 3.

³⁰⁴ Bosa Jovanović, *Mi smo odrasli i vaspitali se u borbi za slobodu*, Pobjeda 16. maj 1948, br. 116, str. 3.

³⁰⁵ Bosa Jovanović, *Udarnik Lina Trampuš*, Pobjeda 19. maj 1948, br. 118, str. 3.

³⁰⁶ Simo Pejatović, *Dosadašnji uspjesi Prve bosanske dvaput udarne brigade*, Pobjeda 30. maj 1948, br. 128, str. 3.

³⁰⁷ N. S. M. *Bosanska brigada na četvrtoj dionici*, Pobjeda 23. april 1948, br. 97, str. 3.

³⁰⁸ Mirko Banjević, *Pod Crvenom Stijenom*, Pobjeda 8. jun 1948, br. 135, str. 3.

Istog dana kada su Bosanci počeli sa radom, na Vranjskim Njivama stižu omladinci iz Makedonije.³⁰⁹ Na makedonskoj teritoriji je, smatra novinar, kao malo na kojoj teritoriji tako se grubo sukobljavali *međuimperijalistički interesi*. Nju su gazile razne čizme terora i bezakonja, a u staroj Jugoslaviji na mapi *nije postojalo Makedonije*, jer su je velikosrbi proglasili *Južnom Srbijom*, piše novinar i nastavlja u negativnom tonu. Da mnoge makedonske pjesme su bile zabranjene. U ratu velikosrpski teror je zamijenio velikobugarski hegemonizam. Ali oni nijesu mogli da zgaze borbeni duh makedonskog naroda, koji je kroz bratstvo i jedinstvo uspio da uđe u sklopu slobodne porodice jugoslovenskih naroda.³¹⁰ Novinar navodi da se ljubav makedonske omladine prema pruži Titograd – Nikšić razvijala još od ranije, a danas se odražava u velikom radnom elanu. Makedonski brigadisti vole folklor, kolo i pjesmu, što dovodi do jačeg zbližavanja sa crnogorskom omladinom. Posebno se druže sa LXII barskom, sa čijim pripadnicima uživaju uz zvuke kavale.³¹¹ Makedonska omladina je zavoljela crnogorsku omladinu i prije rata kada su se zajedno borili za svoja prava i tokom rata, kada su se zajedno borili za oslobođenje navodi novinar. Kada je krenula obnova Crne Gore, Makedonci „*nijesu mogli ostati ravnodušni*, pa su na obnovu išli sa pjesmom: *Šumejte gori i balkani / šumejte done vesovi / mi idemo bodri udarnici / narodni verni sinovi*.³¹²

Budući da je Crna Gora multietnička republika, novinari su dio svojih tekstova posvetili i bratstvu i jedinstvu između Crnogoraca i Albanaca³¹³ koji u njoj žive. Crnogorci rade rame uz rame sa Albancima i kako novinar kaže *povezani u radu sa braćom Albanezima ostvaruju bratstvo*,

i jedinstvo.³¹⁴ Albanac iz Gusinja Rama Dombarić izražava želju da *kad bi imao kakvu čarobnu snagu* za jednu noć napravio Prugu, pa bi onda doveo sve gusjinjske Albanke, koje su skinule feredže, da gledaju crnogorsku željeznicu – ponos omladine i naroda Crne Gore.³¹⁵ Lijep je primjer VI barska frontovska brigada, čije ljudstvo se sastoji ¾ od Albanaca iz Ulcinja, Štoja i Vladimira. Njih se za rad na Prugu javilo i više nego što je trebalo, jer su shvatili njen značaj za razvitak Republike. Novinar smatra da je brigada *živi primjer bratstva i jedinstva šiptarske manjine sa*

³⁰⁹ Mirko Sekulić, *Vranjske Njive – radilište Druge makedonske brigade*, Pobjeda 9. maj 1948, br. 110, str. 3.

³¹⁰ N. S. M. *Kod makedonske omladine*, Pobjeda 23. maj 1948, br. 122, str. 3.

³¹¹ Mirko Sekulić, *Vranjske Njive – radilište Druge makedonske brigade*, Pobjeda 9. maj 1948, br. 110, str. 3.

³¹² N. S. M. *Kod makedonske omladine*, Pobjeda 23. maj 1948, br. 122, str. 3.

³¹³ Novinari su koristili termin Šiptar i samo na jednom mjestu su upotrijebili termin *Albanec* u tekstu *Prve frontovske brigade stigle su na radilištu Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 16. avgust 1947, br. 54, str. 1.

³¹⁴ Isto. str. 1.

³¹⁵ Mirko Vujačić, *Frontovske brigade prosijecaju pješivački krš*, Pobjeda 15. novembar 1945, br. 86, str. 7.

crnogorskim narodom, primjer koji ubjedljivo govori o likvidaciji ostataka doskoro sijane mržnje među njima. Oni obećavaju da će uraditi što više posla budu mogli, jer zbog rada u Solani, neće moći da produže ostanak na pruzi.³¹⁶ Za Albance pruga je više od rada, jer oni na pruzi obrazuju i stiču nove prijatelje.³¹⁷ U VI barskoj gotovo svi Crnogorci znaju albanski jezik, a njihov komandant Petar Kaluđerović je *neobično omiljen među brigadirima*.³¹⁸ Nailazimo i na jednu vijest o Romima. Novinar navodi da na pruzi ima *izvjesnih prijatnih i grotesnih iznenađenja*. Tako u Martinićima, pored baraka gdje žive brigade, stoji razapeta čeraga sa mršavim konjima, golotrbom djecom i starim, već od života i skitanja počađavim Ciganima i Cigankama. Svudje se vide gomile dronjaka, ali novinar primjećuje da nema mnogo romske omladine. Oni su dijelom u vojsci, dijelom na Omladinskoj pruzi Šamac – Sarajevo, a ima ih i na crnogorskoj pruzi. Ta omladina sada živi životom brigada i izgrađuju prugu koju su njihovi očevi i dedovi trasirali golim gnjatovima. Komandant ih hvali da su odlični radnici i da po ničemu ne štrče od ostatka brigade, a pojedini obećavaju da će se otrgnuti od čerage i početi život *dostojan čovjeka*.³¹⁹

Žene su 1945. godine prvi put u istoriji jugoslovenskih naroda zvanično politički i ekonomski izjednačene sa muškarcima. Nezvanično, one su to dobile još za vrijeme NOR-a, kada su se rame uz rame borile sa muškarcima u partizanskim jedinicama. Komunisti su uvidjeli nelogičnost da se gotovo polovina stanovništva isključuje iz borbe, a kasnije iz obnove, samo zbog svog pola. Zato su oni u svojim redovima tokom borbi primali žene, a nakon rata im je omogućeno da učestvuju u obnovi zemlje. Zato se među graditeljima pruge nalazi i veliki broj žena. Pobjeda je redovno izvještavala o njihovim akcijama. Krovna organizacija žena Crne Gore, Antifašistički front žena, upoznao je svaku ženu bilo u gradu ili selu da je ključno pomagati izgradnju pruge. AFŽ često posjećuje gradilite i donose razne priloge za graditelje, bilo u novcu bilo u hrani i drugim potrepštinama.³²⁰ Žene su *shvatile značaj izgradnje Omladinske pruge* zaključuje novinar.³²¹ Kroz svoje tekstove, novinari prikazuju kako su žene nekada bile u podređenom položaju. Donose priču

³¹⁶ Dragiša Kalezić, *Najradosniji dan frontovaca Sreza barskog na Omladinskoj pruzi*, Pobjeda 11. mart 1948, br. 60, str. 3.

³¹⁷ Muris Idrizović, *Trasom Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 30. jul 1947, br. 48, str. 2.

³¹⁸ Dragiša Kalezić, *Najradosniji dan frontovaca Sreza barskog na Omladinskoj pruzi*, Pobjeda 11. mart 1948, br. 60, str. 3.

³¹⁹ Janko Đonović, *Utisci sa Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 31. maj 1947, br. 31, str. 5.

³²⁰ V. R. *Antifašistkinje Crne Gore pomažu izgradnju omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 17. septembar 1947, br. 63, str. 4.

³²¹ *U prošlogodišnjim akcijama žene Crne Gore dale su oko dva miliona radnih časova*, Pobjeda 21. januar 1948, br. 17, str. 4.

Milene Nikolić iz Zelenike, koja je *od djetinjstva bila služavka, i nikad za radost nije znala*. Sada radi na pruzi i jedna je od najboljih radnica.³²² Danica Jurišić iz X brigade radi najbolje u svojoj jedinici. Njene kolege kažu da radi uvijek istim tempom i da mnogo fizički jači brigadiri ne mogu da izdrže koliko ona.³²³ Slovenka Lina Trampuš je ostavila *šumama zaogrnutu Temnicu* da bi dio svoje snage ugradila u temelje prve pruge u Crnoj Gori. Ona je puna poleta, istrajnosti i izdržljivosti, a kada se javila informacija da su potrebni omladinci za rad u Crnoj Gori, nije se dvoumila i prihvatila je posao. Njen komandant kaže da radi udarnički, a novinar zaključuje da ona služi za primjer omladinkama.³²⁴

Dio žena održava čistoću u logoru, dio radi u kuhinji, dok najveći dio radi na gradilištu.³²⁵ Ne postoji podjela na *muške i ženske poslove*. Tako Malka Kožner iz Berana uči da postane miner,³²⁶ a Božana Radulović iz Nikšića vozi cistijernu koja donosi vodu za mješalice i graditelje.³²⁷ Rabiju Mušikić, domaćicu iz Andrijevačkog sreza, komšije su ispitivale što će da ide na Prugu, kad ne umije *kamen da tuče*. Ipak, ona nije htjela ostati, već je sa ostalim frontovcima iz kraja krenula na prugu. Postavljena je za sanitetskog referenta, ali nije znala u početku ni da previja rane. Ali zahvaljujući medicinarima iz saniteta, polako je počela da uči kako se previja i koji lijek za što treba upotrebljavati. Vremenom je postajala sve bolja i bolja, a brigadiri su se šalili da je *dobar naš doktor Rabija*.³²⁸ Žene su mogle da budu i rukovodioci. Kroz masovno učešće u svim radnim akcijama i veliki radni polet omladinki omogućio je da se postepeno stvori dobar rukovodeći kadar. *Time je još jedanput bačena u nepovrat ukorijenjena predrasuda da djevojke ne mogu biti odlični organizatori i rukovodioci u nekim zamašnim akcijama* navodi novinar. O sposobnosti omladinki rukovodilaca, najbolje govore rezultati, a prije sve *udarnički* nazov brigada kojima rukovode. Tako je XL danilovgradska omladinska brigada petostrugo udarna, a na njenom čelu se nalaži Raduša Đurović, sama dvaput udarna omladinka. Kada je Ruža Delević došla na čelu brigade muškarci su osjećali nelagodu jer im dolazi drugarica za komandanta, ali je uskoro ta nelagoda nestajala, jer je

³²² Mirko Vujačić, *Omladinska pruga ne vodi samo u Titograd, već i u divni život sutrašnjice*, Pobjeda 14. maj 1947, br. 26, str. 3.

³²³ Muris Idrizović, *Kroz napore na pruzi omladina gradi bolji život*, Pobjeda 19. jul 1947, br. 45, str. 2.

³²⁴ Bosa Jovanović, *Udarnik Lina Trampuš*, Pobjeda 19. maj 1948, br. 118, str. 3.

³²⁵ *Visoka svijest žena – graditelja Četvrte andrijevačke frontovske brigade*, Pobjeda 11. april 1948, br. 87, str. 3.

³²⁶ Muris Idrizović, *Frontovske brigade na gradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 6. septembar 1947, br. 60, str. 2.

³²⁷ Bosa Jovanović, *Pred završetkom radova u Budošu*, Pobjeda 25. april 1948, br. 99, str. 3.

³²⁸ Mirko Vujačić, *Frontovske brigade prosijecaju pješivački krš*, Pobjeda 15. novembar 1947, br. 86, str. 7.

Ruža ne samo udarnica, već se uvijek mogla vidjeti *s krampom u ruci*.³²⁹ Pobjeda je prenosila i tekstove o muslimankama na pruzi. Vjerski fanatizam njihovih roditelja, društveno-ekonomski odnosi i uticaj nenarodnog dijela muslimanskog sveštenstva držali su muslimanke u, kako kaže novinar, *tami i ropstvu*. Smatraju da su se vjerski propisi namjerno pogrešno tumačili, kako bi muslimanke bile zarobljene u domovima, u kojima su sanjale o danu slobode.³³⁰ Ti dani su nastupili sa dolaskom *narodne vlasti*, a skidanje feredže je bio simbolički čin napuštanja *zarobljenštva*.³³¹ *Zarobljenštvo* je ipak ostavilo tragove na licima i u životu ovih djevojaka. One su više *blijedog nego bijelog lica*, a pogled *im je stidljiv i krotak*.³³² Upravo zbog blijedog lica, one se mogu lako prepoznati na gradilištu.³³³ Navikle su da *ćute*, pa i poslije nekoliko mjeseci provedenih na pruzi, malo govore.³³⁴ Ipak one su vrijedne radnice, pa tako za šesnaestogodišnju Elmiru Delić kažu da je na radilištu dragocjena i nikad nije bez posla.³³⁵ Već pomenuta Kožner je *primjer nove muslimanke, aktivnog borca u izgradnji svoje zemlje*.³³⁶ Sada Čengiđ je uporna u radu, ali još neiskusna, pa se umara, dok je Sadra Kuhinja i pored negodovanja roditelja, skinula feredžu i otišla na gradnju pruge.³³⁷

Slavljenje Narodnooslobodilačke borbe bilo je neizostavno u periodu socijalističke Jugoslavije, budući da je na temeljima te borbe ona stvorena. Pobjeda nije bila izuzetak od ovog trenda i njeni novinari su kroz izvještavanje o pruzi često pisali o Drugom svjetskom ratu. Tekstovi koji povezuju oslobodilačku borbu sa obnovom i izgradnjom zemlje česta su pojava. Oni u tim tekstovima govore o crnogorskom narodu koji je dao neizmjerne žrtve u oružanoj borbi, a sada daje sve od sebe u novoj, ovaj put radnoj borbi. NOB je garancija da će se svaki preuzeti posao uspješno završiti.³³⁸ Ovaj narativ o Drugom svjetskom ratu se pojavljuje cijelo vrijeme dok traje izgradnja. Novinari

³²⁹ A. B. *Omladinke – rukovodioci na Pruzi*, Pobjeda 6. jul 1948, br. 159, str. 3.

³³⁰ *Omladinke – muslimanke ističu se u redovima*, Pobjeda 21. maj 1948, br. 120, str. 3.

³³¹ Muris Idrizović, *Frontivske brigade na gradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 6. septembar 1947, br. 60, str. 2. Skidanje feredže je organizovao Narodni front u srezovima sa muslimanskim stanovništvom. Tako su najbolji rezultati u 1947. postignuti u Pljevaljskom srezu. *U prošlogodišnjim radnim akcijama žene Crne Gore dale su oko dva miliona radnih časova*, Pobjeda 21. januar 1948, br. 17, str. 4.

³³² *Omladinke – muslimanke ističu se u redovima*, Pobjeda 21. maj 1948, br. 120, str. 3.

³³³ Janko Đonović, *Utisci sa Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 29. maj 1947, br. 30, str. 6.

³³⁴ *Omladinke – muslimanke ističu se u redovima*, Pobjeda 21. maj 1948, br. 120, str. 3.

³³⁵ Nazif Lucević, *Pedasetpeta omladinska postiže sve bolje rezultate na svim sektorima*, Pobjeda 8. april 1948, br. 82, str. 3.

³³⁶ Muris Idrizović, *Frontivske brigade na gradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 6. septembar 1947, br. 60, str. 2.

³³⁷ *Omladinke – muslimanke ističu se u redovima*, Pobjeda 21. maj 1948, br. 120, str. 3.

³³⁸ *Govor pretsjednika Vlade Blaža Jovanovića*, Pobjeda 23. april 1947, br. 20, str. 1.

prenose i njihova iskustva iz rata. Seljak iz okoline Budoša sjeća se 1942. godine kada su se partizani sklonili u brdu i pravili zasjede Italijanima. Još tada su oni *otvarali narodu perspektivu jasnu i svijetlu*, a samo pet godina kasnije dočekao je da se pruga gradi, iako se tome nije nadao.³³⁹ Jedan brigadir, kome je otac poginuo u NOB-u, na pitanje *da li mu je teško* odgovorio da *nastavlja djelo svoga oca*, i smatra da su *naši očevi ginuli da bismo mi mogli slobodno stvarati ovako velika radna djela*.³⁴⁰ Mihailo Krulanović je u borbama oko Kolašina 1944 postao invalid. I pored invaliditeta i *još nezarasle rane*, on se prijavio da radi na pruzi. Shvatio je da učestvovanjem u izgradnji zemlje nastavlja borbu koju je počeo kao pripadnik V crnogorske proleterske brigade. U radu je vrijedan i u svojoj brigadi je najbolji radnik.³⁴¹ Radosav Miličić, takođe je bio borac V crnogorske brigade. Njega je Armija naučila da bude istrajan, i on se pokazao na gradilištu kao jedan od najboljih radnika.³⁴² Junus Vuković iz Ulcinja, nosilac medalje za hrabrost, pokazao se kao dobar radnik,³⁴³ a Jovan Vukićević, koji je u borbama za oslobođenje Cetinja novembra 1944. ostao 40% invalid ističe se u svojoj četi.³⁴⁴ Novinari donose tešku ispovijest minera Branka Savkovića. Godine 1942. ustaše su mu zaklale ženu i sina jedinca od dvije godine. Njegova starija djevojčica se uspjela sakriti u komšiluku i tako preživjeti *strašni ubistveni nož ustaškog vandalizma*. O njoj nije ništa znao pet godina i tek skoro je saznao da je živa i da je postala *prava pionirka*. On će raditi još neko vrijeme na tunelu Budoš, a onda će poći da potraži dijete. Nada se da će ona pročitati ovu priču i javiti mu se.³⁴⁵ Mahmut Begović se pridružio partizanima 1943. godine. Kada se vratio u rodno selo Ralovo, pronašao je spaljenu kuću. Obnovio je kuću uz pomoć komšija, a onda je pomagao da u obnovi i ostalih kuća u selu. Kada je u martu 1947. čuo da se radi Omladinska pruga Šamac – Sarajevo, javio se među prvima iz svog sela. A kada je završio smjenu u Bosni, nastavio je da radi na pruzi u Crnoj Gori. U trenutku intervjua već je 6 mjeseci dobrovoljno radio.³⁴⁶ Miloš Mandić, komandant Prve hercegovačke frontovske brigade i dalje nosi svoje odijelo iz vojske. Drugi frontovac iz ove brigade, Ratko Poznanović preživio je Mamulu i *opet stigao snažan i krepak da pomaže izgradnji pruge*. Hvali se da mu nije težak kompresor –

³³⁹ Mirko Vujačić, *Kod budoških minera*, Pobjeda 4. novembar 1947, br. 82, str. 2.

³⁴⁰ Rajko Đurović, *S graditeljima pruge na nasipu kod Nikšića*, Pobjeda 29. novembar 1947, br. 92, str. 2.

³⁴¹ L. M. Ljudi sa Budoša, Pobjeda 1. maj 1948, br. 104, str. 2.

³⁴² M. V. Kod Prve omladinske brigade u Zagoriču, Pobjeda 24. maj 1947, br. 29, str. 2.

³⁴³ M. I. Za sedam dana Četvrta udarni abrigada iskopala je 936 kubnih metara zemlje, Pobjeda 14. jun 1947, br. 25, str. 2.

³⁴⁴ Milosav Lalić, *Duž omladinske pruge Nikšić – Titograd razvija se radno takmičenje*, Pobjeda 30. april 1947, br. 22, str. 4.

³⁴⁵ Mirko Vujačić, *Kod budoških minera*, Pobjeda 4. novembar 1947, br. 82, str. 2.

³⁴⁶ M. I. Šest mjeseci na dobrovoljnom radu, Pobjeda 20. avgust 1947, br. 55, str. 2.

pištolj, jer je tokom rata nosio puškomitraljez.³⁴⁷ Neprijatelji iz rata se takođe pojavljuju u tekstovima o gradnji. Italijani su opisani kao *karabinjeri što pale kuće i nose kokoške*. Četnici na drugoj strani *ne znaju ubijati već samo klati*.³⁴⁸ Jugoslovenski iseljenici iz Australije, tokom putovanja od Dubrovnika do Nikšića, naišli su na popaljena sela.³⁴⁹ Novinar Đonović, prilikom posjete manastira Ostrog, gdje je bila jedna željeznička stanica, raspitivao se kod kaluđera o posljednjim danima Blaža Đukanovića i Baja Stranišića, budući da su se oni 1943. godine zatvorili u manastir. Kaluđer navodi da su iščekivali njemačku pomoć. Ali kako ona nije stizala, a partizanski obruč se stezao, počele su međusobne svađe. Na kraju ih se većina predala partizanima, sem Baja Stanišića, koji je sa tri sinovca poginuo u *jednoj sobici manastira*.³⁵⁰ Na nekim mjestima kritika je upućena i prema dojučerašnjim zapadnim saveznicima. Jugoslovenski iseljenici iz Australije su od savezničke vojske tražili da ih pošalje u Jugoslaviju, ali su ih oni slali protiv Japana. Uz to, *istina o podvizima Titovog vremena prodrla je do australiskih plantaža i rudnika tek 1943. godine*, a tu istinu su od Jugoslovena krili *britanski vlasnici Australije*.³⁵¹ Na svom putu do Nikšića, iseljenici su vidjeli mnogo popaljenih kuća, među kojima je *priličan broj ovih kuća porušen od engleskih aviona*.³⁵² Budući da je tršćanska kriza i dalje bila aktuelna, Pobjeda navodi da su mnogi omladinci iz slovenačke brigade *pobjegli od terora zapadnih okupacionih vlasti i civilne policije iz Trsta i drugih slovenačkih krajeva izvan naših granica*.³⁵³ Slična je situacija u Koruškoj, gdje *angloameričke vlasti uz pomoć bivših esesovaca ugnjetavaju slovenačku manjinu*. Čak im cijepaju dobijene zastavice, koje je slovenačka manjina dobila na gradnji pruge Šamac – Sarajevo.³⁵⁴

³⁴⁷ Poznanović je ispričao jednu svoju epizodu iz rada. Kada su došli Italijani u Boku kotorsku, on je ostavio pekarsku lopatu i uzeo puškomitraljez. Italijani su posadili dva reflektora na Španjolu i sa njima su mogli da *prebiraju* partizanske položaje. Februara 1942. godine dobio je zadatak da uništi *noćne oči*, kako su ih zvali. Zajedno sa drugovima, približio se reflektorima na nekoliko metara i osuo paljbu po italijanskim položajima. Uspio je da pogodi oba reflektora, pritom ubivši dva, a ranivši tri Italijana. Mirko Vujačić, *Frontovske brigade prosijecaju pješivački krš*, Pobjeda 15. novembar 1947, br. 86, str. 7.

³⁴⁸ Mirko Vujačić, *Kod budoških minera*, Pobjeda 4. novembar 1947, br. 82, str. 2.

³⁴⁹ *Pismo prve australijsko-jugoslovenske omladinske brigade Centralnom odboru Jugoslovenske omladine u Australiji*, Pobjeda 4. april 1948, br. 81, str. 3.

³⁵⁰ J. Đ. *Dva svijeta*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 9.

³⁵¹ N. *Kod brigade naših bivših iseljenika*, Pobjeda 26. mart 1948, br. 73, str. 3.

³⁵² *Pismo prve australijsko-jugoslovenske omladinske brigade Centralnom odboru Jugoslovenske omladine u Australiji*, Pobjeda 4. april 1948, br. 81, str. 3.

³⁵³ Bosa Jovanović, *Mi smo odrasli i vaspitali se u borbi za slobodu*, Pobjeda 16. maj 1948. br. 116. str. 3.

³⁵⁴ *Grupa koruških Slovenaca posjetila Crnu Goru*, Pobjeda 16. septembar 1948, br. 221, str. 1.

Mi gradimo prugu – pruga gradi nas bila je najvažnija parola ne samo na pruži Titograd – Nikšić, nego i na svim drugim željezničkim projektima širom socijalističke Jugoslavije. Omladinske akcije okupljali su veliki broj mladih ljudi. Oni su po nekoliko mjeseci provodili vrijeme radnim brigadama i učestvovali u radnim akcijama. Kada završe sa poslom, vraćali su se u svoje barake, koje su obično bile u nekom zabačenom dijelu. Zato su imali dosta slobodnog vremena, koje nijesu mogli da upotpune klasičnim oblicima zabave (kafana, pozorište, bioskop, šetnja). Tako velika koncentracija mladih ljudi, koji pritom nijesu imali što da rade, pružila je šansu KPJ da ih kroz razne programe indoktrinira. Gotovo svakodnevno su organizovana razna predavanja, koja su obuhvatala veliki spektar tema. Predavanja su bila obavezna, pa su mladi ljudi *upijali* informacije koje su im se servirale. Sve ovo je imalo za cilj da se izgradi, *socijalistički čovjek*. Upravo to je smisao parole *Mi gradimo prugu – pruga gradi nas*, jer dok omladinci fizički grade prugu, razni kulturno-prosvjetni programi na pruži *grade* njih.

Prije rata u Kraljevini Jugoslaviji je bilo nepismeno nekih 45% stanovništva.³⁵⁵ Najpismeniji dio zemlje je bila Slovenija. Kako se išlo od Triglava ka Đevđeliji, udio pismenog stanovništva se smanjivao. Teritorija Crne Gore je bila među slabije pismenim regionima Jugoslavije i 1931. godine je bilo 56.1% nepismenog stanovništva.³⁵⁶ Pismenost je bila donekle zadovoljavajuća na Primorju i Cetinju, ali kako se išlo sjevernije, to je udio pismenog stanovništva opadao. Komunistička politika je bila da se što više ljudi opismeni u što kraćem roku. Tako se samo 1945. godine nepismenost na teritoriji Jugoslavije smanjila za 4%.³⁵⁷ Pored pedagoških razloga koji su imali za cilj da se podigne broj pismenih kako bi se stvorilo kvalifikovanije stanovništvo, masovno opismenjavanje je imalo i praktični cilj. Bilo je potrebno indoktrinirati veliki broj ljudi komunističkom ideologijom, a najbolji način indoktrinacije u tom periodu je bio preko štampanih medija. Sa što više pismenijih ljudi, više se novina čitalo, a to je značilo da do više ljudi stiže *riječ Partije*. Zato su omladinske radne akcije bile najbolje mjesto da se krene sa analfabetskim kursovima (kursevi za opismenjavanje). Kada god bi Pobjeda prenijela neku informaciju o uspjehu neke brigade, jedan segment je bio posvećen uspjehu na kulturno – prosvjetnom radu. Partiji je bilo veoma važno da se što više ljudi opismeni i zato su potencirali kulturno – prosvjetni rad.

³⁵⁵ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1988, knj. 3 Socijalistička Jugoslavija 1945 – 1988*, Beograd 1989, str. 144.

³⁵⁶ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 98.

³⁵⁷ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1988, knj. 3 Socijalistička Jugoslavija 1945 – 1988*, Beograd 1989, str. 146.

Razlog tome je bio jednostavan. Što više ljudi nauči da čita, to će propagandni materijal koji Partija stvara doći do više ljudi i samim tim više ljudi će biti pod njihovim ideološkim uticajem. Na drugoj strani, to je mač sa dvije oštrice, budući da se ljudi mogu susresti sa „literaturom“ koja baš i ne pogoduje ideologiji Partije. Ali u prvim godinama poslije oslobođenja, kada je kontrola Partije bila najjača, takvih slučajeva je bilo malo.

Na početku gradnje, poslat je pozdravni telegram maršalu Titu u kojem se navodi da *nijedan graditelj neće otići sa Pruge, a da ne zna čitati i pisati*.³⁵⁸ Zato je jedan od uslova da brigada postane udarna bio da se postižu dobri rezultati u opismenjavanju brigadira.³⁵⁹ Novinari Pobjede često u svojim tekstovima ističu da vide omladince sa knjigama u rukama, bilo oni u čitalačkim, bilo u analfabetskim ili grupama za čitanje.³⁶⁰ Prenose i iskustva omladinaca. Stanka T. Stamatović iz XIX brigade žali se da se *ta mala kriva slova* ne osvajaju lako, ali kada brigada ne može postati udarna zbog slova, onda mora da se vodi *ozbiljna borba za osvajanje azbuke*.³⁶¹ Devetnaesta brigada je pokazala veliko radno oduševljenje i postigli su prilično dobre rezultate, ali zbog slabog kulturno-prosvjetnog i fiskulturnog rada, nijesu mogli da dobiju naziv *udarna*.³⁶² Treća omladinska brigada, koja radi na nasipu kod Budoša, svakodnevno organizuje analfabetske tečajeve. U početku je bilo 17 nepismenih i 50 polupismenih omladinaca, ali kako vrijeme odmiče, uspjeh nije izostajao. Napisane su prve riječi, a šalju se i prva pisma sa Pruge. Kažu da uporedo sa napredovanjem nasipa postaje sve *jasnije da se ni jedan omladinac neće vratiti nepismen sa pruge*. Njihove čitalačke grupe rade svaki dan po sat vremena, a jedan od osnovnih zadataka je *prorađivanje materijala* iz dnevnih novina.³⁶³ Brigada u Zagoriču ima interesantan problem. Zemlja je tvrda poslije kiše i veliki naponi su morali da se naprave kako bi se u toj zemlji kopalo. Takve umorne i nažuljane ruke su morale da poslije završetka smjene uzmu olovke u ruke. Muka je *bilo saviti ruke oko „b“ „đ“, ruke koje bolje od žuljeva* prenosi Pobjeda. Ipak, oni su uporni, pa je Marija Perić za 20 dana naučila ćirilicu, a brzo će latinicu.³⁶⁴ Zorka Leković iz Pavinog Polja,

³⁵⁸ Mirko Sekulić, *Omladinske brigade četvrte smjene postigle su vidne uspjehe na kulturno – prosvjetnom polju*, Pobjeda 18. decembar 1947, br. 100, str. 2.

³⁵⁹ V. Brigade pored Morače i Ribnice, Pobjeda 4. decembar 1947, br. 94, str. 2.

³⁶⁰ Muris Idrizović, *Trasom Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 30. jul 1947, br. 48, str. 2; Muris Idrizović, *Kroz napore na pruzi omladina gradi bolji život*, Pobjeda 19. jul 1947, str. 45, br. 2.

³⁶¹ V. Brigade pored Morače i Ribnice, Pobjeda 4. decembar 1947, br. 94, str. 2.

³⁶² Nusret Idrizović, *XIX Brigada je za jedan dan iskopala 323 kubna metra zemlje*, Pobjeda 9. avgust 1947, br. 51, str. 2.

³⁶³ Milosav Lalić, *Duž omladinske pruge Nikšić – Titograd razvija se radno takmičenje*, Pobjeda 30. april 1947, br. 22, str. 4.

³⁶⁴ M. V. Kod Prve omladinske brigade u Zagoriču, Pobjeda 24. maj 1947, br. 29, str. 2.

Bjelopoljski srez, kaže da gotovo ništa nije znala, a da je kući čuvala stoku. Kada je došla na prugu, njoj se okrio čitav svijet.³⁶⁵ Mahmud Begović je na pruzi takođe otkrio novi svijet i njegov život je počeo da dobija *drugu sadržinu*. Počeo je da uči i kao kulminacija rada napisao je članak za zidne novine, iako *nije vjerovao da će to postići*.³⁶⁶ Velika Tomanović iz Lukova kaže da joj je teže učiti slova nego raditi na vagonetima, ali je uspjela da savlada štampana slova, ali još čita na slogove. Njena drugarica iz brigade Milosava Banjević iz Ljeskovih Dola kaže da nije išla u školu, jer je bila predaleko. Kada je došla na Prugu stidjela se da kaže da je nepismena, ali je počela da uči i već zna da se potpiše.³⁶⁷ Pobjeda donosi i fotografiju prvog pisma koje je brigadir Himlija Niman Begović sastavio pošto se na pruzi opismenio.³⁶⁸ I pismo Milijane Radić se našlo na stranicama Pobjede. Nju je uznemiravala pomisao da je nepismena i da ne može da radi kao druga omladina, ali kada je vidjela *drugarice* kako pišu, *riješila je da nauči i naučila je*.³⁶⁹ Safija Raščić iz sela Buković, piše pismo svom akrivu u kojem kaže *samo da znate kako je ovdje lijepo, svi bi došli u šestu smjenu*. Imala bi još dosta toga da im kaže, ali se boji greške, pa pismo završava toplim pozdravima.³⁷⁰ Slovenačka brigada *Miho Marinko* nije imala nepismenih u svojim redovima, ali su se solidarisali sa svojim crnogorskim kolegama, tako da su uzeli da uče ćirilicu.³⁷¹

Kada je ljeta 1947. došla druga smjena omladinaca, koja se sastojala od srednjoškolaca, glavni zadatak je bio da se pomogne učenicima koji su imali slabe ocjene.³⁷² Odmah po dolasku, formirane su grupe za učenje, kojima rukovode odlični i vrlo dobri učenici³⁷³, a pomoć im pružaju

³⁶⁵ Muris Idrizović, *Brigade druge smjene otpočele su rad na izgradnji pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

³⁶⁶ M. I. *Šest mjeseci na dobrovoljnom radu*, Pobjeda 20. avgust 1947, br. 55, str. 2.

³⁶⁷ Aleksa Brajović, *Trideset sedma omladinska nastavlja djelo budoških minera*, Pobjeda 13. mart 1948, br. 62, str. 3.

³⁶⁸ Pismo je pisano ćirilicom, pisanim slovima. Prenosi se vjerno, sa gramatičkim greškama.

Dragi Brate

Ima već mjesec Dana od kako se nalazim na izgradnji pruge Nikšić – titograd. Dosada ti se mijesam mogao sa pismom javljati jer sam bio nepismen. Zahvajući pruzi danas već nijesam ćor kod svojih očiju. Živjela Omladinska pruga Nikšić Titograd.

pzdrav

Niman Begović Hilmija.

U desetodnevnom takmičenju prelaznu zastavicu dobila je XXIII omladinska brigada, Pobjeda 4. oktobar 1947, br. 69, str. 2.

³⁶⁹ Milijana Radić, *Pismo s Omladinske pruge*, Pobjeda 6. decembar 1947, br. 95, str. 2.

³⁷⁰ Bosa Jovanović, *Pedesetšesta omladinska postiže dobre rezultate u opismenjavanju*, Pobjeda 1. april 1948, br. 78, str. 3.

³⁷¹ Niko S. Martinović, *Kod Prve omladinske goričke brigade Miho Marinko*, Pobjeda 21. april 1948, br. 95, str. 3.

³⁷² *Savjetovanje komandanata i kulturno-prosvjetnih referenata omladinskih radnih brigada na pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 16. jul 1947, br. 44, str. 2.

³⁷³ Ljub. B. Tomović, *Slabi učenici Šesnaeste radne brigade pripremaju se za popravni ispit*, Pobjeda 9. avgust 1947, br. 51, str. 2.

njihovi profesori, koji su razmješteni po svim brigadama.³⁷⁴ Dio učenika Titogradske gimnazije, raspoređeni u X brigadi imaju najviše *popravnih ocjena iz matematike*. Profesor Latković smatra da imaju dovoljno vremena i da je uspjeh zagarantovan. U istoj brigadi, grupu za srpsko-hrvatski jezik vodi nastavnica Marica Ilić, koja se puno zalaže da učenici poprave slabe ocjene. Oni se tako spremaju za popravne ispite koji ih čekaju kada se vrate sa pruge.³⁷⁵ Slabi učenici su se obavezali da će se do završetka smjene spremati za popravne ispite.³⁷⁶ Novinar smatra da *vrijeme provedeno na pruzi nije napor, nije teškoća, već korisno provedeno u radu za sutrašnji bolji život*.³⁷⁷ I za pionire su organizovani tečajevi kako bi se opismenili. Dobijali su po jednu svesku i olovku, a na dvojicu je išao jedan bukvar. Učili su za trpezarijski sto, i za vrijeme njihovog učenja, drugi brigadisti nijesu mogli tuda da prolaze. Pionir Husein Jašorović je dva mjeseca čitao *Petogodišnji plan* i novinar navodi da je pravilno shvatio to što je pročitao zbog njegovog besprijealnog rada na Omladinskoj pruzi.³⁷⁸

Pobjeda je prenosila informacije i o opismenjavanju Albanaca. Brigade u kojima su se nalazili pripadnici albanske manjine, imale su zadatak da ih prvo nauče jeziku, a potom pismenosti. Sa njima su radili posebno izabrani pojedinci.³⁷⁹ Novinari su izvještavali o velikoj oduševljenosti Albanaca dok su učili prve riječi. Tako je Riza Buri, šesnaestogodišnjak, svakoga dana po završetku posla uzimao bukvar i do noći se od njega nije rastajao. Čak ga je nosio na gradilištu i u pauzi čitao.³⁸⁰ Elez Kolić je prilikom razgovora sa novinarima preko tumača rekao da bi dao pola imanja da se opismeni.³⁸¹ I njihove brigade su, osim analfabetskih tečaja, organizovale čitalačke grupe u kojima se čitala dnevna štampa i diskutovalo o raznim temama.³⁸² Ipak, u tekstovima se ponekad osjeća nipodoštavanje Albanaca. Već pomenuti Kolić, savladao je čitanje i pisanje ćirilicom, i počeo je da uči da govori jezik, kako bi se lakše sporazumijevao sa drugovima iz sreza. Da bi dokazao da zna da piše, novinar mu je izdiktirao rečenicu *Omladinska pruga – velika škola*.

³⁷⁴ *Savjetovanje komandanata i kulturno-prosvjetnih referenata omladinskih radnih brigada na pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 16. jul 1947, br. 44, str. 2.

³⁷⁵ Muris Idrizović, *Kroz napore na pruzi omladina gradi bolji život*, Pobjeda 19. jul 1947, br. 45, str. 2.

³⁷⁶ M. I. Prelaznu desetodnevnu zastavicu dobila Osamnaesta brigada, Pobjeda 2. avgust 1947, br. 49, str. 2.

³⁷⁷ Muris Idrizović, *Kroz napore na pruzi omladina gradi bolji život*, Pobjeda 19. jul 1947, br. 45, str. 2.

³⁷⁸ Simo Pejatović, *Pioirska četa Devedesetosme pljevaljske – najbolja u brigadi*, Pobjeda 28. maj 1948, br. 126, str. 3.

³⁷⁹ Radovan Tomović, *Omladinska pruga Titograd – Nikšić – najvažniji naš objekat u prvoj planskoj godini*, Pobjeda 16. jul 1947, br. 44, str. 2.

³⁸⁰ Muris Idrizović, *Trasom Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 30. jul 1947, br. 48, str. 2.

³⁸¹ Mirko Banjević, *Bijelom brazdom – čelični voz*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 8.

³⁸² Dragiša Kalezić, *Najradosniji dan frontovaca Sreza barskog na Omladinskoj pruzi*, Pobjeda 11. mart 1948, br. 60, str. 3.

On je na hartiji zapisao *Omladinska pruga – veljika školja*, pa novinar objašnjava da „lj“ piše umjesto „l“ jer još nema osjećanja za takav suglasnik.³⁸³

Osim opismenjavanja, na pruzi su se sprovodile i ostale kulturno-prosvjetne forme: debatni kružoci, naučne grupe, literalne družine... Takođe su postojali i kursevi. Prvo su organizovani za rukovodioce analfabetskih tečajeva i čitalačkih grupa.³⁸⁴ Kursevi su organizovani od strane stručnih brigada, a prva takva je formirana 18. jula. Ove brigade su radile na gradilištu po 6 sati, a kasnije su držali časove. Nastava se sastojala od dva časa predavanja i jednog časa diskutovanja.³⁸⁵ Njihov zadatak je da preko kurseva stručno sprema i uzdignu brigadire i brigadirke.³⁸⁶ Kasnije se otvaraju kursevi za minere³⁸⁷, baštovane, željezničare, evidentičare, predsjednike aktiva Narodne omladine, pionirske rukovodioce, rukovodioce fiskulturnih aktiva, zidarski, tesarski, kamenorezački, betonski. Svi ovi kursevi će, prema novinaru, pomoći da se rađaju novi stručni kadrovi, koji će kasnije pomoći u podizanju drugih velikih objekata u zemlji.³⁸⁸ Graditeljima su organizovane i predstave, bioskopske projekcije, koncerti i predavanja, ali Pobjeda o ovim događajima, osim osnovnih informacija, nije davala više podataka.³⁸⁹

Komunistička partija, shvatajući značaj fiskulture i sporta u okupljanju mladih, posticala je njihov razvoj. Time su željeli da dobiju još jedan mehanizam indoktrinacije, a Edvard Kardelj, jedan od vodećih jugoslovenskih komunista, govorio je o značaju fiskulture za stvaranje *novog čovjeka*. Komunisti su smatrali da je *dobar fiskulturac – dobar graditelj socijalizma*, pa su čak i u Ustavu FNRJ u članu 36 naveli da *država vodi brigu o fizičkom vaspitanju naroda, naročito omladine radi*

³⁸³ Mirko Banjević, *Bijelom brazdom – čelični voz*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 8.

³⁸⁴ *Kulturno prosvjetni rad druge smjene*, Pobjeda 19. jul 1947, br. 45, str. 2.

³⁸⁵ *Rad Prve stručne dva puta udarne omladinske brigade*, Pobjeda 16. avgust 1947, br. 54, str. 2.

³⁸⁶ *Na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd formirana je Druga stručna brigada*, Pobjeda 20. septembar 1947, br. 64, str. 2.

³⁸⁷ Minerski kurs se sastojao od praktičnog rada i teorijske nastave. Praktični rad se sastoji od 4 sata rada na tunelu, u ovom slučaju *Budo Tomović*. Teorijska nastava traje 4 sata dnevno, a poslije idu kružoci po 2 sata. Izučavaju se srpski jezik, geografija, istorija, higijena, aritmetika, geometrija, poznavanje alata i građevinskih mašina, plan evidencije i norme, tehničko crtanje itd. D. K. *Na pruzi se osposobljava 270 mladih minera*, Pobjeda 5. mart 1948, br. 55, str. 3.

³⁸⁸ *Pruga – kovačnica novih kadrova*, Pobjeda 27. april 1948, br. 100, str. 3.

³⁸⁹ *Muzika Cetinskog garnizona posjetila graditelje Pruge*, Pobjeda 1. maj 1948, br. 104, str. 7; *Crnogorsko narodno pozorište na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 28. jun 1947, br. 39, str. 6; *Pretsjednik udruženja književnika Srbije održao je predavanje graditeljima omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 18. jun 1947, br. 36, str. 1; *Na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd prikazuje se film Besmrtna mladost*, Pobjeda 11. jun 1948, br. 138, str. 2. Na pruzi je organizovano ukupno 1354 politička predavanja, izdato je 908 brojeva zidnih novina (omladinci su napisali 654), postojala su 4 putujuća bioskopa, organizovano je 566 logorskih vatri, igrano je 95 pozorišnih i 185 ostalih predstava, a 141 predstavu su organizovali graditelji. Niko St. Martinović, *Kroz veliku radnu školi – našu prugu prošlo je oko 50.000 graditelja*, Pobjeda 11. jul 1948, br. 164, str. 3.

podizanja zdravlja i radne sposobnosti naroda kao i jačanja odbrambene moći države.³⁹⁰ Zato je fiskultura neizostavni dio pruge Titograd – Nikšić, a sama Pobjeda je redovno izvještavala o fiskulturnim aktivnostima graditelja.

Pruga Titograd – Nikšić je od strane Fiskulturnog saveza Crne Gore okarakterisana kao *centar fiskulturnog rada*. Smatrali su da se svaki omladinac na pruži mora uključiti u aktivan fiskulturni život.³⁹¹ Zato je FISACG, kao glavna organizacija za sprovođenje fiskulturnih aktivnosti, dostavio je brigadama fiskulturne rekvizite. Svaka brigada je dobijala sljedeće rekvizite: dvije mreže i dvije lopte za odbojku, dovoljan broj *bombi*, diskova i kugli za bacanje. Organizovana su predavanja o značaju fiskulturnog pokreta i o takmičenju za fiskulturne značke. Paralelno sa gradnjom baraka za smještaj u mnogim brigadama su napravljeni tereni za odbojku i fudbal.³⁹² Tereni su građeni i u nepristupačnim kamenim djelovima trase, pa se u takvim situacijama jednim terenom služilo nekoliko brigada, a sami tereni su bili udaljeni i po nekoliko kilometara od pojedinih brigada.³⁹³ Časovi fiskulture traju po sat i po³⁹⁴ i organizuju se tri puta nedjeljno. Oni podrazumijevaju sportske igre kao: fudbal, odbojka, rukomet, boks, rvanje.³⁹⁵ Organizuju se prvenstva među brigadama u fudbalu, odbojci i lakoj atletici a najveće interesovanje vlada za fudbal i *bacanje bombe*.³⁹⁶ Svako jutro se organizovala jutarnja gimnastika od 15 minuta.³⁹⁷ Cilj fiskulturnih aktivnosti je stvaranje *snažnih, poletnih mladića i djevojaka, sposobnih da izdrže sve teškoće i da odgovore svim zadacima i obavezama*. Omladinci moraju da se bore za pravilno iskorišćavanje fizičke radne snage i poboljšanje fizičke kondicije u čemu fiskultura ima veliku važnost.³⁹⁸

³⁹⁰ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 172-173.

³⁹¹ *Omladinska pruga Nikšić – Titograd izvor novih kadrova za naš fiskulturni pokret*, Pobjeda 15. novembar 1947, br. 86, str. 8.

³⁹² Tomo Mijailović, *Fiskulturi je poklonjena velika pažnja na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 31. maj 1947, br. 31, str. 8.

³⁹³ *Hiljade omladinaca i omladinki vidjeli su prvi put značaj fiskulture na pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 11.

³⁹⁴ Kada su loši vremenski uslovi ili je preopterećenje u kulturno-prosvjetnom radu, časovi traju po 1 sat. *Fiskultura na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd i njeni zadaci u idućoj godini*, Pobjeda 1. januar 1948, br. 1, str. 8.

³⁹⁵ *Fiskultura na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd mnogo se bolje razvija blagodareći iskustvu prve smjene*, Pobjeda 6. avgust 1947, br. 50, str. 7.

³⁹⁶ Tomo Mijailović, *Fiskulturi je poklonjena velika pažnja na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd*, Pobjeda 31. maj 1947, br. 31, str. 8.

³⁹⁷ *Fiskultura na Omladinskoj pruži Nikšić – Titograd mnogo se bolje razvija blagodareći iskustvu prve smjene*, Pobjeda 6. avgust 1947, br. 50, str. 7.

³⁹⁸ *Među brigadirima Četrdesetdruge već ima dobrih fiskulturnika*, Pobjeda 23. mart 1948, br. 70, str. 3.

Seoska omladina, prema novinaru, do dolaska na prugu nikada se nije bavila fiskulturom prije rata. Oni su radili tokom čitavog dana u polju, a uveče kad bi se spustio sumrak, odlazili bi na spavanje, da bi sutra prije sunca već bili na nogama. Vremena za fiskulturnu nije bilo. Ali sada, kada je rad pravilno raspoređen, fiskultura je postala omiljena graditeljima.³⁹⁹ Zato kada se graditelji vrate sa Pruge u svoja mjesta, oni će pomoći da se fiskulturni pokret dalje razvija.⁴⁰⁰

Pobjeda je kritikovala kada se fiskultura ne sprovodi kako treba. U početku su kritikovali sprovođenje fiskulturne aktivnosti u prvoj smjeni. Među problemima navode da brigade nijesu bile stalno na jednom mjestu i često su mijenjale svoje brojno stanje, nedostajali su fiskulturni referenti, nije postojao plan i oskudijevalo se u rekvizitima i terenima.⁴⁰¹ Ujedno je trebalo navići seosku omladinu iz prve smjene na fiskulturu.⁴⁰² Situacija se popravila sa drugom smjenom.⁴⁰³ Ali sa petom smjenom se opet javljaju poteškoće u sprovođenju fiskulturnih aktivnosti. Prema Pobjedi, problem se stvorio uslijed nedostatka rekvizita na drugoj, trećoj, četvrtoj, petoj i donekle šestoj dionici. Za slab rad najveću odgovornost snose štabovi brigada, jer su pružili ili malo ili nimalo pomoći fiskulturnim referentima. I fiskulturni referenti ne zalažu se dovoljno i određeni broj nema dovoljno samoinicijative, što dovodi do toga da svakog časa očekuju pomoć od instruktora fiskulturnog odjeljenja Štaba brigada. Ujedno su aljkavi jer ne dostavljaju izvještaje na vrijeme.⁴⁰⁴ Uslijed nedostatka rekvizita i fiskulturnih sprava, brigadiri su samoinicijativno počeli da montiraju grede za podmladak, prepone za skokove i igrališta za odbojku i fudbal.⁴⁰⁵ Kasnije se situacija popravila i fiskultura se odvijala po planu.⁴⁰⁶ Interesantno je da u tekstovima koji se bave fiskulturnom, Pobjeda ne radi intervjue sa omladincima, koji bi prenijeli svoja iskustva. Uvijek kada se govori o dobrim rezultatima u fiskulturnim aktivnostima, hvali se brigada ili četa, a veoma rijetko pojedinci.

³⁹⁹ Muris Idrizović, *Trasom Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, Pobjeda 30. jul 1947, br. 48, str. 2.

⁴⁰⁰ *Fiskultura na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd mnogo se bolje razvija blagodareći iskustvu prve smjene*, Pobjeda 6. avgust 1947, br. 50, str. 7.

⁴⁰¹ *Fiskultura na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd i njeni zadaci u idućoj godini*, Pobjeda 1. januar 1948, br. 1, str. 8.

⁴⁰² *Hiljade omladinaca i omladinki vidjeli su prvi put značaj fiskulture na pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 11.

⁴⁰³ *Fiskultura na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd mnogo se bolje razvija blagodareći iskustvu prve smjene*, Pobjeda 6. avgust 1947, br. 50, str. 7.

⁴⁰⁴ *N. Fiskulturni rad na pruzi*, Pobjeda 16. mart 1948, br. 64, str. 3.

⁴⁰⁵ *Među brigadirima Četrdesetdruge već ima dobrih fiskulturnika*, Pobjeda 23. mart 1948, br. 70, str. 3.

⁴⁰⁶ *Fiskulturna djelatnost omladinskih radnih brigada na pruzi Nikšić – Titograd*, Pobjeda 4. maj 1948, br. 105, str. 4.

Zaključak

Sveobuhvatno istraživanje o ideološkoj funkciji lista Pobjeda u procesu izgradnje pruge Titograd-Nikšić pruža dovoljno saznanja da sa velikom sigurnošću možemo potvrditi četiri istraživačke hipoteze koje smo definisali na početku rada.

Iz svega navedenog smatramo da smo sve četiri postavljene hipoteze dokazali. Činjenica je da je KPCG preko Pobjede iskoristila izgradnju pruge za promociju novih socijalističkih odnosa u društvu. Brojni tekstovi govore o promjenama u odnosu na život u staroj Jugoslaviji i prednosti koje je nova socijalistička domovina donijela stanovništvu. Nova ideologija, bratstvo i jedinstvo, često je bila tema na stranicama Pobjede, kao novi cilj kojem treba da teži jugoslovensko društvo. Kritikovao se kapitalistički Zapad i uzdizao Sovjetski Savez čak i poslije rezolucije Informbiroa. Time se želio kreirati javni diskurs u kome će se prikazati sve navodne prednosti socijalističkog društva. Ogromno uključivanje omladinaca u ovom građevinskom poduhvatu rezultiralo njihovom ideološkom indoktrinacijom. Pobjeda je učestvovala u tom procesu tako što je objavljivala brojne ideološke tekstove koji su se zatim čitali na političkim tečajevima organizovanim za omladinske radnike. Kroz čitanje i njihovo komentarisanje, omladina se oblikovala onako kako je to zamislila Partija. Budući da je izvještavanje Pobjede imalo za cilj afirmisanje političkih ideja i vrijednosti socijalističkog društva.

Pobjeda, kao jedini dnevni list u Republici, imala je veliku moć da utiče na javno mnjenje. Budući da je osnovana kao Organ Narodnog fronta Crne Gore, Pobjeda je bila pod direktnom kontrolom Komunističke partije Jugoslavije, odnosno njenog Pokrajinskog komiteta za Crnu Goru. Tako je Partija mogla da usmjerava javno mnjenje u pravcu u kojem joj odgovara, jer prema njenom shvatanju, svi mediji, moraju se staviti u službi radnika i naroda. Ovo se najbolje vidjelo na primjeru Pobjede tokom izgradnje pruge Titograd – Nikšić. Tako je 1948. donešena odluka da se počne sa svakodnevnom štampanjem novine jer se krenulo u odlučnu kampanju promovisanja Prvog petogodišnjeg plana i glavnog projekta pruge Titograd – Nikšić. Pobjeda se ne samo čitala u svim gradovima Crne Gore, već se o njenim člancima gotovo svakodnevno diskutovalo u brigadama, kao dio kulturno-prosvjetnih aktivnosti. Za članove partije je bilo nedopustivo da ne čitaju dnevnu štampu, koja je bila osnov *individualne propagande*⁴⁰⁷. Mali broj radija,

⁴⁰⁷ Adnan Prekić, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica 2020, str. 203

nepostojanje televizije i samo 4 pokretna bioskopa, uslovili su da Pobjeda bude najbrži vid informisanja radnika. Takav monopol u kontrolisanju informacijama dao je ovom dnevnom listu veliku moć u kreiranju javnog mnjenja.

Izvještavanje o radovima i indoktrinacija širokih narodnih masa, dvije stvari koje su Pobjedi nametnute kao osnovne funkcije, ona je uspješno obavila. Gotovo u svakom broju može se naći neki tekst o izgradnji pruge. Njeni novinari su obilazili gradilište, intervjuisali omladince, frontovce i stručno osoblje, prenosili iskustva raznih brigada, izvještavali o radnicima koji su probijali norme ili kritikovali ako uvide da se nešto ne radi kako valja. Posebno su obratili pažnju na izvještaje o takmičenjima između brigada, često hvaleći čete koje su dobile prelazne zastavice. Na taj način, isticanjem neke brigade, čete ili pojedinca, novinari su željeli da podstaknu i druge radnike da pruže sve od sebe. Jer nije bila mala stvar, da se u vrijeme bez televizora i sa malim brojem radio aparata, ime nekog graditelja nađe u jedinom dnevnom listu u Crnoj Gori. Ujedno je Pobjeda, prenošenjem vijesti o takmičenjima, kod graditelja razvijala takmičarski duh. Međutim, ovdje takmičari ne pobjeđuju iz kapitalističkih pobuda tj. radi novčane nagrade, već iz socijalističkih, da pobjeđivanjem u takmičenjima on pomaže u obnovi i razvoju domovine. Time se ne stvara konkurencija između omladinaca, već zdravo nadmetanje, preko kojeg se izgrađuje nova budućnost. Ne treba zanemariti i obrazovnu komponentnu izvještavanja o radovima. Prenošem iskustva građevinaca imalo je za cilj da se radnicima na drugim dionicama pomogne da lakše savladaju slične probleme. Ako je neka brigada našla lakši način da se uradi neki posao, Pobjeda je pisala o tome, i taj način rada bi za samo par dana došao do svake brigade na gradilištu. Takođe, ako nešto ne bi funkcionisalo, oni su izvještavali i o tome i upozoravali druge brigade kako ne treba raditi. Istu funkciju je imalo i izvještavanje o zdravstveno-higijenskim mjerama, budući da je borba protiv epidemija bila od ključne važnosti za uspješni završetak radova. Izvještavanje o analfabetskim tečajevima (opismenjavanju graditelja) imalo je za cilj da ohrabri i druge graditelje prilikom opismenjavanja. Kako bi to postigli, prenosili su pisma graditelja koji su se opismenili na pruzi. Takođe su posticali i pripadnike majinskih naroda, u ovom slučaju Albance, da se opismenjavaju. Potenciranjem opismenjavanja, Pobjeda je direktno pratila liniju Partije koja se zalagala za potpuno opismenjavanje stanovništva. Naravno, ovo je rađeno sa razlogom, budući da je Partija sa stopostotnom kontrolom medija mnogo lakše širila svoje ideje kod naroda koji je bio elementarno pismen.

Funkcija indoktrinacije stanovništva koju je Pobjeda imala nije ništa manje značajna od funkcije izvještavanja, budući da su imali jasno pripremljenju propagandnu platformu. Čak i tekstovi koji su prenosili osnovne informacije o gradnji, u sebi su sadržali dozu propagandne, pa makar to bila informacija o nekom radniku koji je probio normu. Izvještavanje tokom 1947. godine bilo je usmjereno na objašnjenje značaja pruge i mobilisanje što više radnika, dok su se tekstovi iz 1948. fokusirali na hitnost završetka radova, uslijed približavanja roka. Novinari su u svojim tekstovima o radnim poduhvatima pojedinih brigada i radnika željeli da inspirišu omladince i frontovce da se pridruže ne samo ovoj radnoj akciji, nego i drugim građevinskim akcijama u zemlji. Gotovo da nije bilo broja da se nije prenijela informacija o nekoj brigadi koja je probila normu ili o nekom omladincu ili frontovcu koji je postao udarnik. Posebno su isticali doprinos invalida iz Narodnooslobodilačkog rata, čime su željeli da prikažu kako su oni i pored svog invaliditeta, voljni da rade na izgradnji zemlje i sigurnije budućnosti. Kako je pruga bila proglašena za omladinsku, Pobjeda je u svojim tekstovima imala za cilj da izgradi lik savršenog omladinca. On je nasmijana i vesela osoba, koja je ujedno vrijedna, požrtvovana i skromna. Nema vremena za razgovor kada se radi, da ne bi gubio dragocjeno vrijeme, međutim dok radi voli da pjeva. Omladinac pazi sebe od povreda jer zna da svaki dan izostanka zbog povrede, umanjuje učinak njegove brigade. Takođe pazi i na alat, jer je alata uvijek malo. Kada završi sa radom na pruži, on ne odmara, već sebe unapređuje kroz čitanje ili fiskulturni rad. Stvaranjem arhetipa omladinca, Partija je smatrala da će tako lakše uticati na omladinu i njenu ideološku indoktrinaciju. Na drugoj strani, budući da je pruga bila omladinska, Pobjeda je manje prostora posvetila frontovcima. Zato se kroz tekstove, nije mogao iskristalisati savršeni lik frontovca, kao što je to slučaj sa likom omladinca. Frontovci se i češće kritikuju od omladinaca, za koje se smatra da mogu da prave greške zbog svoje mladosti i neiskustva. Ali novinari, i pored kritika koje su u početku upućivali, priznaju da su frontovci pružili svoj doprinos da se pruga izgradi do 13. jula 1948

Uredništvo je shvatilo značaj fotografija, pa su one postale neizostavni dio propagandne funkcije Pobjede. Brojni tekstovi su bili ispraćeni crno-bijelom fotografijom. Glavni motiv koji se pojavljuje na većini fotografija je rad brigada. Na njima su prikazani brigadiri, kako omladinci tako i frontovci dok vrijedno rade. Svaki od radnika u rukama ima ili krampu, ili lopatu, ili kolica, ili vagonet. Gotovo je nemoguće naći nekog graditelja da na fotografiji stoji i ne radi ništa. Time novinari žele da potvrde svoju priču da omladinci i frontovci ne vole besposličarenje i da svaki trenutak koriste da rade nešto korisno. Na fotografijama se uvijek vide grupe ljudi koje rade i

veoma su rijetke fotografije gdje se vidi samo jedan radnik. Uz to, na fotografijama se mogu vidjeti kako žene tako i muškarci kako obavljaju zajedno poslove. To je išlo u korak sa idejom o ravnopravnosti polova, koje su nove komunističke vlasti zastupale. U mnogo manjoj mjeri, crteži crnogorskih umjetnika su se takođe koristili da bi se prikazala gradnja. Među autorima crteža mogu se naći: Mario Marskareli⁴⁰⁸, Aleksandar Prijić⁴⁰⁹, Antonio Lukateli⁴¹⁰, Lojze Perko⁴¹¹, Milenko Vukojičić⁴¹², Miloš Vušković⁴¹³. Načinom *show don't tell* novinari su mnogo bolje nego pisanom riječju gradili sliku graditelja kakvu je željela Partija.

Svoju propagandu ulogu, Pobjeda je tokom izgradnje pruge u potpunosti ispunila. Njeni tekstovi su hvalili graditelje kao nešto najbolje što Crna Gora ima. Ujedno, svojim pohvalama, oni su mobilisali i druge ljude da se prijave na graditeljske poslove. Prateći liniju KPJ, novinari su propagirali ideju o bratstvu i jedinstvu, a najbolje su to radili kroz reportaže iz drugih republičkih brigada. Ne pišu otvoreno o jednakosti muškaraca i žena, ali kroz tekstove se može naslutiti da i tu ideju provlače, jer redovno izvještavaju sa pruge o ženama koji rade rame uz rame sa muškarcima. Naravno, u njihovim tekstovima je prisutna izgradnja kulta ličnosti, prije svega Josipa Broza Tita, Blaža Jovanovića i Josifa Staljina, ali to je bilo normalno za vremenski period u kojem je novina izlazila.

Svojim brojnim tekstovima, Pobjeda je kreirala javni diskurs i vršila ideološki pritisak na sve slojeve stanovništva. U srži socijalističke ideologije je bio čovjek – radnik i Pobjeda je kroz svoje tekstove tu ideju forsirala. Gotovo u svakom broju se može naći neki tekst koji govori o graditelju/graditeljki ili brigadu koja je premašila normu za nekoliko desetina procenata. Slavila se vrijednost, umijeće i trud, dok se kritikovao nerad, javašluk u fušerisanje. Iz priloženog se vidi da je Partija uspješno iskoristila Pobjedu za širenje i promociju novih socijalističkih ideja.

Kao jedna od novih ideja koja je promovisana bilo je bratstvo i jedinstvo. Upadljivo je da je veliki broj tekstova posvećen brigadama koje su došle iz drugih jugoslovenskih republika na gradnji pruge. O slovenačkim, hrvatskim, bosanskim, srpskim i makedonskim omladincima, Pobjeda je

⁴⁰⁸ *Na mostu preko Lašve*, Pobjeda 4. novembar 1947, br. 82, str. 4.

⁴⁰⁹ *Nasip na prilaznom ulazu tunela Budoš*, Pobjeda 13. jul br. 43, str. 1.

⁴¹⁰ *Frontovci na Pruzi*, Pobjeda 3. septembar 1947, br. 59, str. 1; *Omladinac sa pruge*, Pobjeda 23. jul 1947, br. 46, str. 2.

⁴¹¹ *Radovi na tunelu broj 7*, Pobjeda 5. jun 1948, br. 133, str. 3.

⁴¹² *Sa pruge*, Pobjeda 13. jul 1948, br. 165, str. 8.

⁴¹³ *Evo drugovi ovo napravismo bez zajma, a šta ćemo tek uraditi sa zajmom!*, Pobjeda 3. jul 1948, br. 157, str. 3.

napisala veliki broj tekstova, u kojima se hvalilo zalaganje sunarodnika. Uz to, pri početku gradnje, potencirala se činjenica da je veliki bio odaziv iz Crne Gore u gradnji pruge Brčko – Banovići i da odlaze na gradnju pruge Šamac – Sarajevo, da bi sada iz drugih jugoslovenskih republika pomagali gradnju pruge.

Pobjeda je korišćenja i za napadanje protivnika. Prvi na udaru su bili okupatori i kolaboracionisti iz Drugog svjetskog rata. U svojim tekstovima, novinari su prenosili sjećanja i životne priče graditelja pruge. Isticali su kako su mnogi radnici tokom rata učestvovali u oslobođenju zemlje, a sada rade na njenoj obnovi. Neprijatelj je dehumanizovan i prikazivan bez ljudskih osobina. Osim fašističkog i nacističkog neprijatelja, na udaru se našao i kapitalistički sistem. Prije svega, napadali su Kraljevinu Jugoslaviju. Prateći partijsku liniju, novinari često negativno govore o kraljevini. Često pišu kako je velikosrpska buržoazija pasivizirala Crnu Goru i držala je saobraćajno izolovano sa ciljem da što više stvore negativniju sliku o bivšem režimu. Optužuju ih da su pred svake izbore davali obećanja, ali da nakon izbora ništa nije sprovedeno u djelo. Svaka pruga, osim Bileća – Nikšić, koja je izgrađena pred sami Drugi svjetski rat, stala je na crnogorskim granicama. Zato sada novinari, prenoseći vijesti o izgradnji pruge Titograd – Nikšić, žele narodu da stvore sliku kako tadašnje vlasti nijesu ništa radile za napredak Crne Gore, dok za razliku od njih, nova narodna vlast obnavlja zemlju poslije strahovitog rata. Sporadično su napadali i zapadne saveznike. Tako su Britanci, koje su smatrali vlasnicima Australije, krili do 1943. godine od jugoslovenskih iseljenika pravu istinu o Drugom svjetskom ratu i sprečavali ih da se priključe oslobođenju zemlje. Napominju i da su engleski avioni bombardovali neka mjesta tokom rata. U Americi, kao najkapitalističkoj zemlji na svijetu, prema novinarima Pobjede, ne poštuju se prava radnika i da se tek u socijalističkom sistemu može raditi bez ugnjetavanja. Zapadne saveznike kritikuju i zbog njihove politike prema Slovincima u Koruškoj, smatrajući da ih uz pomoć bivših esesovaca tlače. Ovim napadima na kapitalističke zemlje, Pobjeda imalo je za cilj da se novi socijalistički sistem pokaže kao bolji. Da se u njemu poštuju prava radnika, dok se manjine ne ugnjetavaju. Uz to, Crna Gora, kao nerazvijeni kraj u kapitalizmu, počinje da se razvija zahvaljujući novoj narodnoj vlasti.

Na kraju možemo zaključiti da je izvještavanje Pobjede značajno uticalo na tok gradnje pruge Titograd – Nikšić. Svakodnevним izvještavanjem novinari su upoznali stanovništvo o napredovanju gradnje i benefitima koji dolaze sa najznačajnijim objektom Prvog petogodišnjeg

plana. A najveći uticaj je ostvaren u širenju smislene propagande protiv kraljevine, gdje se neobjektivno pisalo o bivšem režimu. Samim tim su direktno uticali na formiranje javnog mnjenja i širenju popularnosti nove vlasti. Ujedno su objašnjavali da su uspostavljeni novi društveni odnosi, koji su bili garant prosperiteta i koji su mogli da riješe i najteže probleme. Iz njihovih izvještaja bi se mogao steći utisak da su oni pretjerivali. Ali, ipak se mora priznati i ona pozitivna strana da je gradnja pruge Titograd – Nikšić bio veoma zahtjevan građevinski poduhvat, koji je izveden zahvaljujući velikom požrtvovanju naroda a takvog požrtvovanja ne bi bilo da Pobjeda nije stvorila sliku o važnosti ovog projekta. Zato snažna ideološki obojena propagandna kampanja, koju je Pobjeda vodila, ne može umanjiti težinu izgradnje ovog objekta i značaj koji je pruga imala za Crnu Goru i njeno stanovništvo.

Literatura

1. Monografije

Andrijašević, Živko, Rastoder, Šerbo, *Istorija Crne Gore*, Podgorica 2006.

Burzanović, Slavko, Kovačević, Branislav, Marović, Branislav, Miljić, Marijan, Rastoder, Šerbo, *100 godina željeznice Crne Gore*, Podgorica 2009.

Glušćević, Vukajlo – Mišo, *Heroizam u ratu i entuzijazam u slobodi*, Podgorica 2015.

Kovačević, Branislav, *100 godina željeznice Crne Gore*, Podgorica 2009.

Marović, Branislav, *Ekonomska istorija Crne Gore*, Podgorica 2018.

Omladinska pruga Nikšić – Titograd, Cetinje 1949.

Pajović, Radoje, *Kontrarevolucija u Crnoj Gori – četnički i federalistički pokret*, Cetinje 1977.

Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918 – 1988, knj. 3 Socijalistička Jugoslavija 1945 – 1988*, Beograd 1989.

Vuković, Slobodan, *Pobjeda hiljadudevestočetdesetčetvrta – hiljadudevestodevedesetčetvrta*, Podgorica 1994.

Prekić, Adnan, *Crvena ideja Crne Gore*, Podgorica, 2020.

Radonjić, Radovan, *Crnogorska politička kultura*, Podgorica 2021.

Radonjić, Radovan, *Socijalizam u Crnoj Gori*, Podgorica 2013.

2. Naučni članci

Bjeletić, Željko, *Razvoj poljoprivrede Crne Gore od 1945. do 1952*, Istorijski zapisi 1-4, Podgorica 2008.

Đurović, Radomir, Đurović, *Socijalističke pruge u Crnoj Gori*, Matica, broj 77, proljeće 2019.

Glušćević, Vukajlo, *Omladinske radne akcije u Crnoj Gori u periodu obnove i izgradnje 1945-1952*, Istorijski zapisi 1-2, Titograd 1988.

Hrabak, Bogumil, *Crna Gora u avnojevskoj Jugoslaviji 1945-1966*, Istorijski zapisi 1-2, Podgorica 2012.

Marović, Branislav, *Od Crnogorske narodne skupštine do Ustavotvorne skupštine Crne Gore (15. april 1945 – 31. decembar 1946)*, Istorijski zapisi 2, Titograd 1980.

Perošević, Nenad, *Izgradnja željezničke pruge Nikšić - Titograd 1947-1948*, Tokovi, Berane, 2012.

3. Zakoni

Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije u godinama 1947 – 1951, Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, br. 36, 30. april 1947.

Zakon o Petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Narodne Republike Crne Gore u godinama 1947 – 1951, Službeni list Narodne Republike Crne Gore, br. 14/1947, 15. jul 1947.

4. Muzejski fond

Zbirka postera NMCG

5. Internet stranice

www.in2013dollars.com

6. Novinski članci iz Pobjede

A. B. *Dvadeset hiljada graditelja uskoro će osvojiti preostalih 20 kilometara trase*, 16. jun, br. 142, str. 1.

A. B. *Omladinke – rukovodioci na Pruzi*, 6. jul 1948, br. 159, str. 3.

A. B. *Pioniri na pruzi*, 19. jun 1948, br. 145, str. 3.

A. B. *Treba postaviti još devet kilometara kolosjeka...*, 27. jun 1948, br. 152, str. 3.

Aleksić, Vlado, *Juče se u Titogradu čuo pisak prve lokomotive...* 9. jul 1948, br. 162, str. 3

B. A. *Još deset dana i jednu noć...*, 4. jul 1948, br. 158, str. 3.

B. A. *Zdrastvena služba na pruzi Nikšić – Titograd*, 10. jul 1948, br. 163, str. 3.

B. *Izgradnjom Omladinske pruge Nikšić – Titograd stvorene su nove perspektive daljeg privrednog razvitka naše Republike*, 3. septembar 1948, br. 210, str. 3.

B. J. *Još jedna velika radna pobjeda mladih graditelja*, 2. april 1948, br. 79, str. 3

B. J. *Pomanjkanje plana – nedovoljni rezultati*, 30. mart 1948, br. 76, str. 3.

B. J. *Tunel Pavlova Strana probijen pet dana prije roka*, 15. april 1948, br. 90, str. 1.

Banjević, M. *Hiljade ruku grade prugu*, 13. jun 1948, br. 140, str. 3.

Banjević, Mirko, *Bijelom brazdom – čelični voz*, 13. jul 1948, br. 165, str. 8.

Banjević, Mirko, *Ispod ostroških greda*, 6. jun 1948, br. 134, str. 3.

Banjević, Mirko, *Pod Crvenom Stijenom*, 8. jun 1948, br. 135, str. 3.

Boljević, Stefan, *Radnik Trifun Stanojević svojim pronalaskom postolja za pištolj otkloniće teške napore i povećati radni efekat za 40%*, 6. mart 1948, br. 56, str. 3.

Brajović, Aleksa, *Postavljeno je 35 kilometara kolosjeka*, 11. jun 1948, br. 138, str. 3.

Brajiović, Aleksa, *Trideset sedma omladinska nastavlja djelo budoških minera*, 13. mart 1948, br. 62, str. 3.

Brigade druge smjene oćekuju veliki i teški radovi na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd, 2. jul 1947, br. 40, str. 2.

Brković, Savo K, *Borba za ostvarenje privrednog plana*, 9. mart 1947, br. 10, str. 1-2.

Burić, Bego, *Osamnaesta udarna brigada bori se da zadrži zastavicu*, 9. avgust 1947, br. 51, str. 2.

Cetinjska frontovska brigada zakazala takmićenje svim brigadama na prvoj dionici, 19. februar 1948, br. 42, str. 1.

Crnogorsko narodno pozorište na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd, 28. jun 1947, br. 39, str. 6.

D. K. *Na drugoj dionici radovi su u punom jeku*, 2. mart 1948, br. 52, str. 3

D. K. *Na pruzi se osposobljava 270 mladih minera*, 5. mart 1948, br. 55, str. 3.

D. L, *Privredni značaj pruge Nikšić -Titograd*, 9. april 1947, br. 16, str. 2

Do sada je na pruzi Nikšić – Titograd 6 200 omladinaca dalo 208 600 radnih dana, 18. oktobar 1947, br. 75, str. 2.

Do sada se iz naše Republike javilo za odlazak na pruge Šamac-Sarajevo i Nikšić-Titograd 5.377 omladinaca i omladinki, 16. mart 1947, br. 11, str. 1.

Do Titovog rođendana položićemo 12 kilometara kolosjeka na prvoj i drugoj dionici, 13. maj 1948, br. 113, str. 3.

Dorović, Radmila, *Ćetvrta omladinska radna brigada za dvadeset i jedan dan izbacila je 4.377 kubnih metara zemlje*, 21. maj 1947, br. 29, str. 2.

Dosad se za odlazak na Prugu javilo 11.244 ćlana Narodne omladine, 6. februar 1948, br. 31, str. 1.

Dosadašnji uspjesi graditeljstva, 11. maj 1948, br. 111, str. 3.

Đ. *Borba frontovaca sa liticama Požara*, 6. decembar 1947, br. 95, str. 2.

Đonović, Janko, *Utisci sa Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, 28. maj 1947, br. 30, str. 6.

Đonović, Janko, *Utisci sa Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, 29. maj 1947, br. 30, str. 6.

Đonović, Janko, *Utisci sa Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, 31. maj 1947, br. 31, str. 5.

Đukić, M, *Jednodnevni rezultati omladinskih brigada prošle smjene*, 6. maj 1948, br. 107, str. 3.

Durović, Rajko, *Mineri Budoša bore se za ispunjenje svoje obaveze*, 13. decembar 1947, br. 98, str. 2.

Durović, Rajko, *S graditeljima pruge na nasipu kod Nikšića*, 29. novembar 1947, br. 92, str. 2.

Evo drugovi ovo napravismo bez zajma, a šta ćemo tek uraditi sa zajmom!, 3. jul 1948, br. 157, str. 3.

Fiskultura na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd i njeni zadaci u idućoj godini, 1. januar 1948, br. 1, str. 8.

Fiskultura na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd mnogo se bolje razvija blagodareći iskustvu prve smjene, 6. avgust 1947, br. 50, str. 7.

Fiskulturna djelatnost omladinskih radnih brigada na pruzi Nikšić – Titograd, 4. maj 1948, br. 105, str. 4.

Frontovci na Pruzi, 3. septembar 1947, br. 59, str. 1.

Frontovske organizacije u čitavoj Republici preuzimaju nove obaveze, 30. mart 1947, br. 13, str. 2.

Glavno pitanje pretkongresnih priprema narodne omladine – mobilizacija za prugu Šamac – Sarajevo i Nikšić - Titograd, 9. mart 1947, br. 10, str. 3.

Govor Blaža Jovanovića, 15. jul 1948, br. 166, str. 1-2.

Govor ministra građevina Vlada Zečević, 15. jul 1948, br. 166, str. 2.

Govor ministra rudarstva Bana Andrejeva, 15. jul 1948, br. 166, str. 3.

Govor ministra saobraćaja Todora Vujasinovića, 15. jul 1948, br. 166, str. 3.

Govor pretsjednika Vlade Blaža Jovanovića, 23. april 1947, br. 20, str. 1.

Graditelji Pruge i učesnici na proslavi u Titogradu pozdravljaju maršala Tita i Centralni komitet KPJ, Pobjeda 15. jul 1948, br. 166, str. 4.

Grupa koruških Slovenaca posjetila Crnu Goru, 16. septembar 1948, br. 221, str. 1.

Hiljade omladinaca i omladinki vidjeli su prvi put značaj fiskulture na pruzi Nikšić – Titograd, 13. jul 1948, br. 165, str. 11.

I dalje se ponavljaju propusti u davanju desetodnevnih radnih naloga i normi na pruzi Nikšić – Titograd, 18. jun 1947, br. 36, str. 1.

Idrizović, Muris, Brigade druge smjene otpočele su rad na izgradnji pruge Nikšić – Titograd, 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

Idrizović, Muris, Četiri omladinske brigade u nikšićkom polju rade na donjem stroju pruge od željezničke stanice do tunela Budoš, 5. jul 1947, br. 41, str. 2.

Idrizović, Muris, *Frontivske brigade na gradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, 6. septembar 1947, br. 60, str. 2.

Idrizović, Muris, *Graditelji druge smjene ugradili u nasip 133.318 kubnih metara zemlje*, 23. avgust 1947, br. 56, str. 2.

Idrizović, Muris, *Kroz napore na pruži omladina gradi bolji život*, 19. jul 1947, br. 45, str. 2.

Idrizović, Muris, *Omladinska pruga oličenje snage i mladosti naše omladine*, 27. avgust 1947, br. 57, str. 2.

Idrizović, Muris, *Peta četa Treće omladinske brigade izbacila je za jedan dan 3392 kolica zemlje*, 7. maj 1947, br. 24, str. 2.

Idrizović, Muris, *Trasom Omladinske pruge Nikšić – Titograd*, 30. jul 1947, br. 48, str. 2.

Idrizović, Muris, *Za jednodnevno radno vrijeme Milo Kraljević udarnik XIX brigade iskopao je i izbacio 34 kubika zemlje*, 20. avgust 1947, br. 55, str. 2.

Idrizović, Nusret, *XIX Brigada je za jedan dan iskopala 323 kubna metra zemlje*, 9. avgust 1947, br. 51, str. 2.

Invalidi Crne Gore učestvovali na izgradnji pruga, 26. april 1947, br. 21, str. 2.

Izgled brda – usjek prije masovnog miniranja i Izgled brda – usjek poslije masovnog miniranja, 27. decembar 1947, br. 104, str. 2.

J. B, *Pripreme za postavljanje kolosjeka na Sedmoj i Osmoj dionici*, 11. jun 1948, br. 138, str. 3.

J. Đ, *Probijanjem budoškog tunela savladan je najteži objekat na Pruži*, 22. decembar 1947, br. 102, str. 2.

J. Đ. *Dva svijeta*, 13. jul 1948, br. 165, str. 9.

J. Ječmenica, *Udarni dan tridesetdruge omladinske brigade*, 11. decembar 1947, br. 97, str. 2.

J. Z, *Šesta omladinska brigada premašila normu za 40%*, 7. jun 1947, br. 33, str. 8.

Jovanović, B, *Prva petut udarna brigada jugoslovenskih iseljenika iz Australije – primjer dobro organizovanog rada*, 14. maj 1948, br. 114, str. 3.

Jovanović, B, *Vidova desetina*, 19. april 1948, br. 94, str. 3.

Jovanović, Blažo, *Ekonomsko i političko stanje u Crnoj Gori*, 1. mart 1946. br. 13, str. 1-2.

Jovanović, Blažo, *Ekonomsko i političko stanje u Crnoj Gori*, 1. mart 1946. br. 13, str. 1.

Jovanović, Blažo, *Ekspoze predsjednika vlade Blaža Jovanovića pred Narodnom skupštinom*, 12. septembar 1946, br. 37, str. 3

Jovanović, Blažo, *Pred završetak radova u Budošu*, 25. april 1948, br. 99, str. 3

Jovanović, Blažo, *U ovoj godini moramo dati mnogo više od sebe za izgradnju i napredak naše republike*, 5. januar 1947, br. 1, str. 1.

Jovanović, Bosa, *Kod četrdesetprve danilovgradske – jedne od najboljih brigada na Omladinskoj pruzi*, 18. mart 1948, br. 66, str. 3.

Jovanović, Bosa, *Mi smo odrasli i vaspitali se u borbi za slobodu*, 16. maj 1948, br. 116, str. 3.

Jovanović, Bosa, *Pedesetšesta omladinska postiže dobre rezultate u opismenjavanju*, Pobjeda 1. april 1948, br. 78, str. 3.

Jovanović, Bosa, *Pred završetak radova u Budošu*, 25. april 1948, br. 99, str. 3.

Jovanović, Bosa, *Prva petut udarna brigada jugoslovenskih iseljenika iz Australije – primjer dobro organizovanog rada*, 14. maj 1948, br. 114, str. 3.

Jovanović, Bosa, *U drenažnim radovima na trećoj dionici najbolje se ističe treća četa Šeste nikšićke frontovske brigade*, 6. april 1948, br. 82, str. 6.

Jovanović, Bosa, *Udarnik Lina Trampuš*, 19. maj 1948, br. 118, str. 3.

Juče u 14.40 časova probijen je tunel Budoš, najveći i najteži objekat na Omladinskoj pruzi, 20. decembar 1947, br. 101, str. 4.

K. Š. *U Trećoj cetinjskoj frontovskoj brigadi*, 14. januar 1948, br. 11, str. 2.

Kako je četvrta četa XIV omladinske brigade poboljšala rad, 13. avgust 1947, br. 52, str. 2.

Kalezić, Dragiša, *Najradosniji dan frontovaca Sreza barskog na Omladinskoj pruzi*, 11. mart 1948, br. 60, str. 3.

Komatina, Milorad, *Početak bitke za Prugu*, 13. jul 1948, br. 165, str. 4.

Kulturno prosvjetni rad druge smjene, 19. jul 1947, br. 45, str. 2.

L. M. *Ljudi sa Budoša*, 1. maj 1948, br. 104, str. 2.

Lalić, Milosav, *Duž omladinske pruge Nikšić – Titograd razvija se radno takmičenje*, 30. april 1947, br. 22, str. 4.

Lalić, Milosav, *Rad na najvećem objektu u Crnoj Gori – Izgradnja pruge Nikšić – Titograd*, 30. mart 1947, br. 13, str. 3.

Lalić, Milosav, *Svuda biti među prvima – to je lozinka Prve užičke brigade*, 3. jun 1948, br. 131, str. 3.

Lalićević, Damjan, *Izgradnja željezničke pruge Nikšić - Titograd*, 26. januar 1947, br. 4, str. 1.

Lucević, Nazif, *Brigada svakodnevno premašuje normu za 60 do 70%*, 31. mart 1948, br. 77, str. 3.

Lucević, Nazif, *Idem s omladincima – izjavio je na frontovskoj konferenciji zidar Bogdan Stojanović*, 27. april 1948, br. 100, str. 3.

Lucević, Nazif, *Pedesetpeti omladinska postiže sve bolje rezultate na svim sektorima*, 8. april 1948, br. 82, str. 3.

Lucević, Nazif, *Prve omladinske brigade iz bratskih republika stigle su na prugu Nikšić – Titograd*, 9. april 1948, br. 85, str. 3.

M. I. *Šest mjeseci na dobrovoljnom radu*, 20. avgust 1947, br. 55, str. 2.

M. I. *Prelaznu desetodnevnu zastavicu dobila Osamnaesta brigada*, 2. avgust 1947, br. 49, str. 2.

M. I. *Šest mjeseci na dobrovoljnom radu*, 20. avgust 1947, br. 55, str. 2.

M. I. *Za sedam dana Četvrta udarni brigada iskopala je 936 kubnih metara zemlje*, 14. jun 1947, br. 25, str. 2.

M. *Otpočelo je podizanje željezničkog mosta na rijeci Zeti*, 29. avgust 1947, br. 58, str. 2.

M. Š. *Frontovci Crne Gore odlaze na gradnju pruge Nikšić – Titograd*, 13. avgust 1947, br. 52, str. 2.

M. V. *Kod Prve omladinske brigade u Zagoriču*, 24. maj 1947, br. 29, str. 2.

Martinović, Niko S. *Kod Prve omladinske goranske brigade Miho Marinko*, 21. aprila 1948, br. 95, str. 3.

Martinović, Niko St. *Kroz veliku radnu školu – našu prugu prošlo je oko 50.000 graditelja*, 11. jul 1948, br. 164, str. 3.

Masovno miniranje na pruzi Nikšić – Titograd daje dobre rezultate, 27. decembar 1948, br. 104, str. 2.

Među brigadirima Četrdesetdruge već ima dobrih fiskulturnika, 23. mart 1948, br. 70, str. 3.

Mijailović, Tomo, *Fiskulturi je poklonjena velika pažnja na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd*, 31. maj 1947, br. 31, str. 8.

Muzika Cetinskog garnizona posjetila graditelje Pruge, 1. maj 1948, br. 104, str. 7.

N. *Fiskulturni rad na pruzi*, 16. mart 1948, br. 64, str. 3.

N. *Kod brigade naših bivših iseljenika*, 26. mart 1948, br. 75, str. 3.

N. L. *Iz Nove Gorice i Hrvatske došle su tri omladinske radne brigade*, 11. april 1948, br. 87, str. 3.

N. M. S. *Pruga Nikšić – Titograd veliko djelo radnog naroda naše zemlje*, 13. jul 1948, br. 165, str. 3.

N. S. M. *Bosanska brigada na četvrtoj dionici*, 23. april 1948, br. 97, str. 3.

N. S. M. *Kod makedonske omladine*, 23. maj 1948, br. 122, str. 3.

N. S. M. *Pruga Nikšić – Titograd veliko djelo radnog naroda naše zemlje*, 13. jul 1948, br. 165, str. 3.

Na imanju Vasa J. Pejovića Odmor po završenom oranju, 3. april 1948, br. 80, str. 2.

Na mitingu u titogradu govorili su Miloš Rašović i Blažo Jovanović, 2. novembar 1946, br. 44, str. 2.

Na mostu preko Lašve, 4. novembar 1947, br. 82, str. 4.

Na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd formirana je Druga stručna brigada, 20. septembar 1947, br. 64, str. 2.

Na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd prikazuje se film Besmrtna mladost, 11. jun 1948, br. 138, str. 2.

Na Petoj dionici izvršeno je 50% radova, 30. maj 1948, br. 129, str. 1.

Na pruzi je formirana Prva republička omladinska brigada Blažo Jovanović, 8. jun 1948, br. 135, str. 1.

Na pruzi Nikšić – Titograd formirana je Prva minerska brigada, 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

Na ulaznoj strani tunela Budoš nije montiran ventilator, 3. septembar 1947, br. 59, str. 2.

Na željezničkoj stanici u Titogradu treba bolje organizovati istovar građevinskog materijala, 21. decembar 1948, br. 307, str. 3.

Nasip na prilaznom ulazu tunela Budoš, 13. jul br. 43, str. 1.

Nikšić je svečano otpratio prvi voz za Titograd, 15. jul 1948, br. 166, str. 3.

Nikšić, 15. marta, 16. mart 1947, br. 11, str. 2.

Novi udarnici na pruzi, 25. jun 1947, br. 38, str. 2.

Odbori Narodne omladine takmiče se koji će poslati veći broj graditelja na prugu, 23. mart 1947, br. 12, str. 5

Omladinac sa pruge, 23. jul 1947, br. 46, str. 2.

Omladinke – muslimanke ističu se u redovima, 21. maj 1948, br. 120, str. 3.

Omladinska pruga Nikšić – Titograd izvor novih kadrova za naš fiskulturni pokret, 15. novembar 1947, br. 86, str. 8.

Ore se zemlja Sava K. Vukmirovića, 30. mart 1948, br. 76, str. 2

Organizacija zdravstvene službe na pruzi Nikšić – Titograd, 21. februar 1948, br. 44, str. 3.

Organizujmo široko učešće Fronta na izgradnji Omladinske pruge Nikšić – Titograd, 26. jul 1947, br. 47, str. 1.

Orović, Ivan, *Željezničke pruge u Crnoj Gori*, 21. septembar 1946, br. 38, str. 5.

Otašević, Dušan, *Za jedan dan Trideset i četvrta omladinska brigada prebacila normu za 112%*, 6. januar 1948, br. 4, str. 2.

Otović, Milivoje, *Dosadašnji uspjesi omladinskih i frontovskih putokaz su za postizanje još boljih rezultata u ovoj smjeni*, 28. april, br. 101, str. 3.

Otović, Milivoje, *Uspjesi Treće i Četvrte hrvatske brigade*, 4. maj 1948, br. 105, str. 3.

Otpočeli su radovi duž čitave Pruge, 12. februar 1948, br. 36, str. 3.

Ove godine u Jugoslaviji biće izgrađeno 588 kilometara željezničke pruge koliko u staroj Jugoslaviji za 11 godina, 11. jul 1948, br. 164, str. 1.

Pejatović, Simo, *Dosadašnji uspjesi Prve bosanske dvaput udarne brigade*, 30. maj 1948, br. 128, str. 3.

Pejatović, Simo, *Pioirska četa Devedesetosme pljevaljske – najbolja u brigadi*, 28. maj 1948, br. 126, str. 3.

Pismo prve australijsko-jugoslovenske omladinske brigade Centralnom odboru Jugoslovenske omladine u Australiji, 4. april 1948, br. 81, str. 3.

Pljevlja, 22 marta, 23. mart 1947, br. 12, str. 5.

Pobjeda, 24. oktobar 1944, br. 1, str. 1.

Povodom probijanja tunela Budoš na gradilištu je juče održana svečanost, 22. decembar 1947, br. 102, str. 2.

Pozdravni telegrami pretsjedniku Vlade NRCG sa svečanosti na završenom mostu, 1. novembar 1947, br. 81, str. 2.

Požuri da lokomotiva ne čeka zbog tebe, 16. jun 1948, br. 142, str. 3.

Pred odlazak frontovaca na prugu Nikšić – Titograd, 25. januar 1948, br. 21, str. 1.

Prelaznu zastavicu Štaba omladinskih radnih brigada na pruzi Nikšić – Titograd osvojila je Osmo omladinska brigada, 21. jun 1947, br. 37, str. 2.

Pretsjednik udruženja književnika Srbije održao je predavanje graditeljima omladinske pruge Nikšić – Titograd, 18. jun 1947, br. 36, str. 1.

Prilikom dolaska voza u Titograd govorili su Blažo Jovanović, Predsjednik vlade Narodne Republike Crne Gore i ministri Savezne vlade Vlado Zečević i Bane Andrejev, 15. jul 1948, br. 166, str. 1-2.

Pristupni radovi na pruzi Nikšić - Titograd, 16. mart 1947, br. 11, str. 1.

Probijen je tunel br. 6, jedan od najtežih objekata na pruzi Nikšić – Titograd, 18. april 1948, br. 93, str. 3.

Probijena je jedna polovina tunela Budoš, 29. avgust 1947, br. 58, str. 2.

Pruga – kovačnica novih kadrova, 27. april 1948, br. 100, str. 3.

Pruga Nikšić – Titograd veliki je doprinos opštoj izgradnji domovine, 23. april 1947, br. 20, str. 2.

Prva pribojska četiriput udarna brigada, 11. jun 1948, br. 138, str. 3.

Prve frontovske brigade stigle su na radilištu Omladinske pruge Nikšić – Titograd, 16. avgust 1947, br. 54, str. 1.

Prvi dani i prvi uspjesi omladinaca iz Hrvatske, 18. april 1948, br. 93, str. 3.

R. Đ. Frontovci Druge titogradske brigade lome litice Taraša, 16. decembar 1947, br. 99, str. 2.

R. Đ. Kod treće Danilovgradske frontovske brigade, 21. januar 1948, br. 17, str. 3.

R. Đ. Trideset prva omladinska udarna brigada na Dukli, 6. decembar 1947, br. 95, str. 2.

Rad Prve stručne dva puta udarne omladinske brigade, 16. avgust 1947, br. 54, str. 2.

Rad radio-stanica Cetinje i Omladinska pruga, 2. jun 1948, br. 130, str. 2.

Radić, Milijana, Pismo s Omladinske pruge, 6. decembar 1947, br. 95, str. 2.

Radni kolektiv na tunelu Budoš bori se za ostvarenje obaveze – dovršenja radova do 25 decembra, 25. novembar 1947, br. 90, str. 1.

Radovi na prvoj dionici I sekcije Omladinske pruge Nikšić – Titograd, 23. jul 1947, 46, str. 3.

Radovi na tunelu broj 7, 5. jun 1948, br. 133, str. 3.

Radulović, dr Mihailo, Zahvaljujući pravilnoj organizaciji zadovoljila je zdravstvena služba na pruzi Nikšić – Titograd, 1. avgust 1948, br. 182, str. 2.

Radulović, I, Organizaciji i radu zdravstvene službe na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd treba okloniti više pažnje, 26. jul 1947, br. 47, str. 2.

Radulović, Ivo, Organizaciji i radu zdravstvene službe na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd treba okloniti više pažnje, 26. jul 1947, br. 47, str. 2.

Rezultati rada brigada prve smjene na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd, 2. jul 1947, br. 40, str. 2

S. V, *Konferencija privrednika Crne Gore i Boke*, 4. mart 1945, br. 16, str. 4.

Sa pruge, 13. jul 1948, br. 165, str. 8.

Sadašnja frontovska smjena produžice rad na Pruži za dvadeset dana, 20. mart 1948, br. 68, str. 3

Savjetovanje komandanata i kulturno-prosvjetnih referenata omladinskih radnih brigada na pruži Nikšić – Titograd, 16. jul 1947, br. 44, str. 2.

Sedma sekcija za održavanje pruge u Nikšiću izvršila pripreme za nesmetano odvijanje saobraćaja preko zime, 14. decembar 1948, br. 298, str. 3.

Sekulić, M, *Tunel Pavlova Strana biće probijen od polovine aprila*, 4. mart 1948, br. 54, str. 3

Sekulić, Mirko, *Omladinske brigade četvrte smjene postigle su vidne uspjehe na kulturno – prosvjetnom polju*, 18. decembar 1947, br. 100, str. 2.

Sekulić, Mirko, *Omladinske brigade svakodnevno stižu na radilišta*, 24. februar 1948, br. 46, str. 3.

Sekulić, Mirko, *Tunel Pavlova Strana biće probijen do polovine aprila*, 4. mart 1948, br. 54, str. 3.

Sekulić, Mirko, *Vranjske Njive – radilište Druge makedonske brigade*, 9. maj 1948, br. 110, str. 3.

Svečani miting povodom završetka radova pete omladinske smjene, 19. april 1948, br. 94, str. 1.

Svečano otvaranje radova na Omladinskoj pruži Nikšić-Titograd, 23. april 1947, br. 20, str. 1.

Š. M, *Dvije frontovske i četiri omladinske brigade upućuje Srez bjelo-poljski na izgradnju Pruge*, 22. april 1948, br. 96, str. 3

Šćepanović, M, *Trideset i četvrta omladinska brigada postiže sve bolje rezultate*, 2. decembar 1947, br. 93, str. 2.

Štab omladinskih radnih brigada na pruži Nikšić – Titograd proglasio je prve udarnike i pohvalio najbolje graditelje, 31. maj 1947, br. 31, str. 2.

Telegram radnog kolektiva treće dionice maršalu Titu, 23. mart 1948, br. 70, str. 2.

Tomović, Ljub. B, *Slabi učenici Šesnaeste radne brigade pripremaju se za popravni ispit*, 9. avgust 1947, br. 51, str. 2.

Tomović, Radovan, *Omladinska pruga Titograd – Nikšić – najvažniji naš objekat u prvoj planskoj godini*, 16. jul 1947, br. 44, str. 2.

Tridesetšesta durmitorska omladinska brigada ostaće na Pruži 20, a Šezdesetčetvrta barska 14 dana preko određenog roka, 4. april 1947, br. 81. str. 3

Tunel Bašina Voda probijen dva dana prije roka, 23. mart 1948, br. 70, str. 1.

U Četrdesetsedmoj kolašinskoj brigadi zastavicu već nekoliko dana nosi druga četa, 17. mart 1948, br. 65, str. 3.

U desetodnevnom takmičenju prelaznu zastavicu dobila je XXIII omladinska brigada, 4. oktobar 1947, br. 69, str. 2.

U dosadašnjim radovima na Omladinskoj pruzi Nikšić – Titograd nije postignuta dovoljna saradnja između stručnog osoblja i omladinskih radnih brigada, 24. maj 1947, br. 29, str. 2.

U prošlogodišnjim akcijama žene Crne Gore dale su oko dva miliona radnih časova, 21. januar 1948, br. 17, str. 4.

Uskoro će na petoj dionici otpočeti rad u tri smjene, 21. mart 1948, br. 69, str. 3.

V. A. Ispunjujući svoje obaveze prije roka naš narod na mitinzima i konferencijama manifestuje svoju odanost Partiji i Titu, 6. jul 1948, br. 159, str. 1

V. A. Oru se njive frontovaca koji grade prugu, 3. april 1948, br. 80, str. 2.

V. Brigade pored Morače i Ribnice, 4. decembar 1947, br. 94, str. 2.

V. R. Antifašistkinje Crne Gore pomažu izgradnju omladinske pruge Nikšić – Titograd, 17. septembar 1947, br. 63, str. 4.

Visoka svijest žena – graditelja Četvrte andrijevačke frontovske brigade, 11. april 1948, br. 87, str. 3.

Vujačić, Mirko, Frontovske brigade prosijecaju pješivački krš, 15. novembar 1947, br. 86, str. 7.

Vujačić, Mirko, Kod budoških minera, 4. novembar 1947, br. 82, str. 2.

Vujačić, Mirko, Omladinska pruga ne vodi samo u Titograd već i u divni život sutrašnjice, 14. maj 1947, br. 26, str. 3.

Za deset dana javilo se preko 6000 graditelja iz redova naše omladine, Pobjeda 27. januar 1948, br. 22, str. 3.

Sadržaj

PREDGOVOR.....	3
1. POSLIJERATNA CRNA GORA – RATNE POSLJEDICE I OBNOVA ZEMLJE	7
2. EKONOMSKI I POLITIČKI ZNAČAJ PRUGE TITOGRAD – NIKŠIĆ.....	16
3. MI GRADIMO PRUGU – PRUGA GRADI NAS	33
ZAKLJUČAK	67
LITERATURA	73
SADRŽAJ	85